

משרד החקלאות ופיתוח הכפר
שירות ההדרכה והמקצוע
אגף הפרחים והנדסת הצומח
תחום הנדסת הצומח וגנים בוטניים

המשרד להגנת הסביבה

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
האגף לשירותים חברתיים ואיכות
השגת לעבודה קהילתית

משרד
הבריאות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

כתיבה ועריכה:

אלאור לוי, אריאלה צוויקל, ישראל גלון, יאיר קמייסקי ונעמה לב

שנת 2013 - תשע"ג

הפקה: משרד החקלאות ופיתוח הכפר

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חוברת זו יוצאת לאור בזכות התגייסותם של אנשים רבים מתחומים שונים ומגוונים, המהווים את ועדת ההיגוי שקידום תחום הגינון הקהילתי חשוב להם והם תרמו מנסיונם ומהידע המקצועי שלהם. ואלה האנשים:

אביגיל הלר - יו"ר הועדה הבין משרדית לגינון קהילתי וראש תחום הנדסת הצומח וגנים בוטנים, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, שה"מ.

יוסי בן שחר - תחום הנדסת הצומח וגנים בוטנים, משרד החקלאות ופיתוח הכפר, שה"מ.

מנברו שמעון - מרכז בכיר חינוך וקהילה, המשרד להגנת הסביבה.

ברוך שוגרמן - מנהל השרות לעבודה קהילתית, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

עירית בשן - מרכזת פיתוח קהילתי אסטרטגי, שירות לעבודה קהילתית משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

סולי היימברג - ממונה על תחום מחקרים, מידע ופיתוח איכות הסביבה, שיקום שכונות, משרד הבינוי והשיכון.

רות ויינשטיין - מנהלת מחלקה לחינוך וקידום הבריאות, משרד הבריאות.

ינאי קרנצלר – מקדם בריאות ארצי, משרד הבריאות.

נעמי צור - סגנית ראש העיר, עיריית ירושלים.

אחינעם בן עקיבא מליניאק - מנהלת תוכניות קהילתיות, אשל-ג'וינט ישראל.

פזית שביד - מנהלת קהילות ויחידות עירוניות, החברה להגנת הטבע.

סיגלית רחמן – מנהלת קהילת ירושלים, החברה להגנת הטבע.

אמנדה לינד - רכזת גינות קהילתיות ירושלים, החברה להגנת הטבע.

רויטל שושני - אדריכלית נוף, נציגת גינות קהילה בישראל.

יהונתן הימן - נציג פורום גינות קהילה בישראל.

יחזקאל כהאן (פיסה) - מנהל נטפים מגל.

תודה מיוחדת לצוות רכזי הגינות הקהילתיות של החברה להגנת הטבע, שתרמו מהתנסותם בשטח, מהידע שלהם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הקדמה

החיים בעיר ובסביבה האורבנית מציבים בפנינו אתגר: כיצד אנו יכולים לחיות בחברה מודרנית, בלא לאבד את הערכים שהחברה האנושית רכשה לאורך ההיסטוריה במרחב הפתוח. נשאלת השאלה, האם נמשיך להתנתק מהסביבה, מהטבע ומהיכולת לחוש מדי יום את פלאי הבריאה? האם נהפוך למשהו אחר שלא יראה את צמיחת הפטרייה, את שינויי העונות, את מעוף הפרפר ואת תנועת השועל? האם נשכיל למצוא את האיזון בין החיים המודרניים לבין המגע האינטימי עם הסביבה?

הגינות הקהילתיות מקנה לכולנו יכולת לחבר בין הסביבה, ערכיה ויתרונותיה, לבין המודרנה. לא מקרה הוא שאלפי תושבים במדינת ישראל נסחפים בשנים אחרונות לפעילות בגינות קהילתיות. כמו פטריות אחר הגשם, צצות הגינות הקהילתיות ברחבי ישראל. אנו מוצאים אותן במרכזי הערים, בשכונות מצוקה, ביישוב הגליל הפורח ובישימון של ערי מדבר הנגב, במוסדות ציבוריים ובשטחים הפתוחים בעיר.

יש בחיבור הפשוט הזה שלנו לאדמה דבר המקנה לנו תחושה טובה כיחידים וכחברה. פתאום שכנים שמעולם לא החליפו ביניהם מילה, יוצרים קשרים; יהודים וערבים פועלים שכם אל שכם בשכונתם, והעולים שזה אך הגיעו לארץ מרגישים שותפים וקשורים למקום. קשישים לצד ילדים ומשפחות שלמות פונים "להתבשם" מריחה של האדמה. הגינות הופכות למקום שבו הטבע חוזר לעיר, שבו נבנית חברה וקהילה, שבו ילדים רוכשים ידע בסיסי, ומעל לכול: למתנ"ס שכונתי פתוח.

בחוברת זו אספנו מידע מאנשי סביבה, קהילה וחקלאות, כפי שרכשו ופיתחו בהקמתן ובניהולן של גינות קהילתיות בישראל, בכדי שיהיה נגיש לכל אדם, קבוצה או חבורה, ובכלל לציבור הרחב.

אנו מקווים שמידע זה יאפשר להצמיח עוד גינות, לחבר עוד אנשים לפעילות זו ולהקנות כלים יישומיים לפיתוח גינות קהילתיות. אנו מצדינו נמשיך ונעדכן את הידע ככל שניתן.

ב ב ר כ ה ,

יאיר קמייסקי

מרכז ועדה בין משרדית לגינות קהילתיות
גיוינט ישראל

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

תוכן עניינים

7	מבוא
9	1. גינות קהילתיות הקמה, מבנה והפעלה
9	מודלים אפשריים להקמת גינות קהילתיות
13	תזואי כללי להקמת גינה קהילתית
13	איך מקימים גינה קהילתית ?
17	מקומה של הרשות ותפקידה ביצירת הגינה הקהילתית
17	כיצד לקדם גינות קהילתיות בעיר ?
20	תקציבים - תמיכה, הפעלה וליווי של הגינות הקהילתיות
22	2. עבודה עם קהילה
22	מבוא לעבודה קהילתית
25	השכונה כקהילה
26	כניסה לקהילה
26	עבודה קהילתית בגינה
28	איך בונים קהילה ?
31	היבטים בריכוז פרויקט של גינה קהילתית
37	עבודה עם תושבים – גיוס ושימור פעילים
42	ניהול ישיבות תושבים
45	יצירת הקבוצה
48	פיתוח מנהיגות בקבוצה בלתי פורמלית
50	בעיות המתעוררות בליווי פרויקט
54	שיאים בגינה - אירועים וחגים
57	3. הפן החקלאי, גנני, אקולוגי בגינה האקולוגית
57	תכנון הגינה הקהילתית
58	בניית תוכנית גינה קהילתית שנתית
69	יום עבודה בגינה
71	צרכיה של הגינה הקהילתית
73	4. גינות קהילתיות בר קיימא
77	5. האלמנטים הבסיסיים בגינה קרקע וקומפוסט
77	הקרקע - מבנה הקרקע
81	דרכים להשבת הקרקע
82	מחסורים בקרקע
82	קומפוסט

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

85	סוגי דשנים ידידותיים (זבל ירוק, תה קומפוסט, ורמוקופסטציה)
94	6. מים בגינה ובכלל
94	חסכון במים כדרך חיים
95	מים ושפכים
96	מים בגינות הקהילתיות
96	טכניקות לאיסוף ותיעול מים לתעולתנו (מים אפורים, מי מזגנים, קציר גשם ולוכדי טל)
108	השקייה בגינה הקהילתית (מערכת השקיה, התאמת כמויות לצמחים, אמצעים)
117	7. צמחים
117	הצמח - רקע כללי
121	עצות לטיפול בצמחים
123	ריבוי צמחים
125	ירקות חורף וקיץ
133	תכנון ערוגת ירקות ותבלינים
134	חילופי עונות בגינה
136	צמחי מרפא
137	עצי פרי
145	צמחים משתרעים
146	הדליה
148	שילובי צמחים
150	8. מידע חיוני נוסף
150	גדרות
153	גידול מזון בעיר (כולל מצעים מנותקים)
156	חריש
157	פתרונות סביבתיים לתחלואת צמחים
160	שנת שמיטה
161	מקורות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מבוא

מהו טיפול קהילתי?

גינות קהילתיות הינן מסגרת עבודה משותפת של קבוצת אנשים, המאמצת שטח אדמה ומטפחת אותו ובכך היא מזמנת קשרי גומלין בין התושבים ומעודדת פעילות קהילתית סביב מטרה משותפת. הגינות, אם למטרות חקלאות ואם למטרות אסטטיות, מתבצע ע"י חברי הקהילה, בשטחים פרטיים (שפ"פ - שטח פרטי פתוח השייך לבניין) או בשטחים ציבוריים (שצ"פ - שטח ציבורי פתוח).

הגינה היא בבואה של הקהילה המפעילה אותה

כל גינה קהילתית מעוצבת ומנוהלת על פי הצרכים והרצונות של הפעילים המפעילים אותה. הגינות שונות מאוד זו מזו. ישנן גינות שבהן התושבים מגננים יחד, וגינות שבהן לכל משפחה יש חלקה פרטית. יש גינות שעיקר הדגש בהן הוא נוי, ואחרות שמתמקדות בגידול מזון. יש גינות המציעות יום פעילות שבועי קבוע, ואחרות שמתמקדות בכמה אירועי שיא בשנה.

הגינות נבדלות זו מזו גם בהתארגנות הקהילתית: יש קהילות הטרוגניות הבנויות על בסיס גיאוגרפי משותף (כניסה, בלוק או מתחם), קהילות גיל (קשישים או ילדים במוסדות חינוך), קהילות מוצא (למשל יוצאי אתיופיה), קהילות זרם דתי, ואף קהילות מגדר (גינות גברים או נשים).

מיקום הגינות מגוון אף הוא. גינות מוקמות בשטחים פרטיים פתוחים (על פי רוב כאלה המצויים באחריות בית משותף), שטחים ציבוריים פתוחים (לרוב כאלה המצויים במצב של הזנחה ועזובה) או בשטח מבני ציבור (כמו למשל בחצרות מוסדות חינוך, מועדונים קהילתיים או בתי כנסת).

הטיפול המשותף בגינה על ידי קהילה, גאוגרפית או ייעודית, יוצרים תהליכים חברתיים חשובים:

- שיתוף תושבים בעשייה
- לקיחת אחריות של תושבים על סביבת המגורים
- לכידות קהילתית
- דיאלוג בין תרבותי בין אוכלוסיות שונות בשכונה
- שינוי פיזי הנראה לעין בזמן קצר יחסית - תחושת הישג של התושבים
- שינוי תדמית

כל אלה יחד ועוד, יוצרים חברה בעלת מודעות אזרחית מפותחת שהיא בסיס לחברה בריאה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

באמצעות העבודה בגינה נוצרים ומתהדקים קשרים חברתיים, והגינה משמשת כמרכז לפעילויות שונות התורמות להעצמת הקהילה, כמקום התכנסות בחגים וכמוקד לביטוי ויצירה ע"י ילדים ומבוגרים כאחד. אופייה המיוחד של פעילות זו, שאין בה מנהל כזה או אחר, יוצרת תקשורת מיוחדת המאפשרת שיתוף אוכלוסיות בעלות מגוון תרבותי וחברתי נרחב ומעודדת בניית חברה אזרחית פעילה.

בנוסף לתהליכים חברתיים אלה, עוד נושא חשוב שגינות קהילתיות מקדם הוא **איכות הסביבה**. רשויות רבות משקיעות כיום מאמץ נרחב בנושא, בעיקר כדי לעודד תושבים לפעילות בתחום הגנת הסביבה. פעמים רבות נתקלות הרשויות, בעיקר בשכונות מצוקה, בחוסר מוכנות של התושבים להיות שותפים למאמץ חשוב זה.

באמצעות הגינות הקהילתיות יכולות הרשויות לקדם נושאים של איכות הסביבה בקהילה כמו קירוב מקורות מזון, מיחזור פסולת אורגנית ביתית ושכונתית (קומפוסט) בגינה ושימוש חוזר בפסולת מוצקה ע"י בנייה אלטרנטיבית כמו ספסלים מפסולת. כמו כן, הגינות מהוות מוקדים שבהם מוצבים מתקני איסוף שכונתיים.

ניתן לקיים בגינה ימי עיון, ישיבות ועד ועוד, ולארח בהן אישי ציבור וכדו'. יתר על כן, עצם העיסוק בסביבת הבית יוצר מודעות ורצון לקידום נושאים אלו.

הניסיון בארץ ובעולם מלמד כי לגינות הקהילתיות תרומה משמעותית לאיכות החיים והסביבה בערים: שיפור חזות העיר, החלפת שטחים מוזנחים בשטחים ירוקים ומטופחים, יצירת אווירה "מדבקת" של אכפתיות ושל עשייה, פיתוח מנהיגות מקומית, חיזוק זיקת התושבים לשכונות מגוריהם, הפחתת הניכור וחיזוק הקשרים בקהילה (גם ברמה בין-דורית ובין-תרבותית).

העיסוק בגינות הקהילתיות בערים תורם גם לחיזוק הקשר החיובי בין התושבים לבין השלטון המקומי ולעידוד ופיתוח המודעות האזרחית. הגינות מספקות מסגרת תומכת ובלתי-אמצעית לפעילות חברתית, תרבותית וסביבתית מקומית, ומאפשרות הטמעת ערכים והתנהלות סביבתית בצורה בלתי פורמלית. לפעילות בגינה יש גם השפעות חיוביות נוספות, כמו השפעה נפשית על האדם – השחייה והעבודה בגינה מרגיעות ומפחיתות לחצים; השפעה על הקרקע בגינה - עצירת סחף, ייצוב מדרונות הפחתת אבק והסתרת מפגעים; והשפעה על הטבע העירוני והמערכות האקולוגיות בעיר. כל אלו משפרים מהותית את איכות החיים של התושבים השותפים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

1. גינות קהילתיות - מבנה והפעלה

מודלים אפשריים להקמת גינות קהילתיות

כפי שצוין בפרק המבוא, הגינות הקהילתיות שונות זו מזו ומשקפות את הצרכים והרצונות של הקהילות שהקימו אותן. עם זאת, ניתן להצביע על כמה מודלים מאפיינים להקמת גינות - כל מודל משקף כיוון צמיחה והקמה שונה -

- א. גינות שצומחות "מלמטה" - ביוזמת תושבים ופעילים
- ב. גינות שצומחות בשילוב בין תושבים למוסדות או לארגונים
- ג. גינות שצומחות "מלמעלה" - ביוזמת מוסדות עירוניים או תכניות חברתיות

בעוד שבראשית הדרך של הגינות הקהילתיות בישראל וברחבי העולם היו גינות שצמחו "מלמטה" - מתוך הקהילות, כיום ניתן לראות שינוי מגמתי כאשר יותר ויותר רשויות וארגונים מקדמים הקמה של גינות יחד עם הקהילה או לטובת הקהילה.

גם מיקום הגינות ואופי פעילותן מתאפיין בשלושה מודלים מקובלים -

- א. גינות בשטחים פרטיים פתוחים - שפ"פ באחריות התושבים
- ב. גינות בשטחים ציבוריים פתוחים - שצ"פ באחריות הרשות המקומית
- ג. גינות בחצרות מוסדות ציבור - באחריות של המוסד הציבורי

גינות בשטחים פרטיים פתוחים

גינות בשפ"פים מאפיין לרוב אוכלוסיות מצוקה. שכונות מצוקה אלו, אשר נבנו בשנות העלייה ההמונית, מראשית קום המדינה ועד שנות התשעים, מאופיינות בשטחי שפ"פ ושצ"פ גדולים שאינם מטופלים ומהווים מפגע סביבתי. בשל אופי האוכלוסייה וחוסר האמצעים של בעלי הדירות, אין לתושבים היכולת להקים ועד תושבים בעל אמצעים שעמו ניתן לטפח את השטחים שבאחריותן (כפי שזה קורה בכל בניין אחר). היוזמה לגינות מגיעה לרוב מגופים

חיצוניים ולא מהתושבים עצמם. משום שגיוס תושבים באוכלוסיות אלו הוא קשה ביותר, מומלץ להתבסס על תשתיות חברתיות קיימות בשטח, כמו ועדי בתים, תכניות חברתיות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

המופעלות בשכונה ועוד. פעמים רבות מדובר באוכלוסיות קשות יום המתגוררות בשכונות לא מטופחות שהיצע השטחים הפתוחים בהן גבוה מאוד.

במרבית המקרים פעילות הגינון מלווה בניקיון השפ"פ והמרחב הציבורי הסובב אותו. חשוב לציין כי במקרה כזה כדאי לבחור שטחים שאינם גדולים במיוחד, כי עלות המים ממומנת על ידי התושבים אשר מתקשים לעשות זאת. כדי להתגבר על קושי זה כדאי לשלב גידול ירקות למאכל ועצי פרי, המחזקים את הזיקה לגינה ויוצרים גמול מידי. קירוב מקורות מזון בריאות לאוכלוסיות מוחלשות, עזרה בחינוך לתזונה נכונה וכן הפחתת ונדליזם - מגדילים את

רצון התושבים לקחת חלק בטיפוח ובמימון המים לגינה, גם אל מול מחיר המים שעליהם לשלם.

גינות בשטחים ציבוריים פתוחים

גינות בשטחים ציבוריים פתוחים הן פעמים רבות גינות אשר הוקמו "מלמטה" על ידי קבוצות תושבים שזיהו שטחים מוזנחים וביקשו לטפחן. טיפוח השטחים הציבוריים נעשה באישור העירייה. ישנן עיריות המקצות שטחי "גינות זמניים" לגינון קהילתי וישנן עיריות המעדיפות להקצות לגינות שטחים אשר יישארו פתוחים וזמניים לאורך זמן או גנים עירוניים מוזנחים.

מן הבחינה הקהילתית - תהליך הגינון הקהילתי בשצ"פים, כמו בשפ"פים, כרוך אף הוא בגיבוש

קהילה סביב הגינה ובטיפוחה (על פי רוב מדובר בשכנים, אך לעתים בקהילה אידיאולוגית ולא אזורית). גם פה יש חשיבות ליצירת יחסי אמון בין קהילת התושבים לרשות המקומית, ובינם לבין עצמם. הגינות מאופיינות בבוסתנים של עצי פרי, כרמי ענבים, צמחי תבלין ומרפא, המעניקים גמול בתדירות, באיכות ובזמנים שונים במהלך השנה ומאפשרים קשר חזק והדדי בין הגינה לתושב ולהיפך. הגינות נותנות מענה

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לקהילה במגוון אפיקים, כמו: פעילות פיזית, מפגש חברתי, העשרה וציון אירועים מיוחדים, חגים ושבתות. ככל שהגינה מתגמלת ברמה גבוהה ומגוונת – כך תמשוך אוכלוסיות מגוונות יותר שיהיו יציבות לאורך זמן.

בשצ"פים, בנוסף על הצורך בגיבוש קהילה סביב הגינה ובטיפוחה, ישנו אתגר נוסף של יצירת יחסי אמון בין קהילת התושבים לרשות המקומית. צעד זה מצריך מחויבות והבנה מקרב שני הצדדים. הגינות משמשות למעשה כמעין "מתנ"ס פתוח" ומציעות פתרונות לקהילה כמצוין לעיל: פעילות פיזית, מפגש חברתי, העשרה וציון אירועים מיוחדים בחגים ושבתות. קיים צורך בסיסי ביצירת אמון הדדי בין דיירי הבניין בעבודה המשלבת את התושבים בקבלת החלטות ובפיתוח מנהיגות מקומית וכן בגיבוש מודל גינה שיענה על מקסימום מהצרכים של התושבים, כולל על הבדלי התרבות והגיל של הדיירים. תהליך חברתי זה שם דגש על איתור יכולות ועל בניית מנהיגות.

מבחינת טיפוח הסביבה - גינות בשצ"פים יכולות להציע ערוגות משותפות. גינות אלה לרוב אינן מגודרות והגישה אליהן חופשית. הן משמשות מוקדים לפעילות סביבתית שכונתית כמו הכנת קומפוסט, ופעמים רבות הופכות למרכזי מיחזור שכונתיים, לדוגמה בעריכת שוקי החלפות עונתיים. מכיוון שמדובר בשטח ציבורי פתוח, הפעילים בגינה מתחייבים לשמור עליו מטופח ואסתטי, אולם חשוב להבין כי לא מדובר בגינות "בסטנדרט העירוני" אלא פעמים רבות בגינה חיה ומשתנה, בעלת אופי שאינו אחיד המושפע מעונות השנה. אופי הגינות לרוב אסתטי, שמטרתו ייפוי הסביבה הביתית. כמו כן, מדובר בגינות חסכוני במים שאינו מצריך טיפול מעמיק.

גינות בשטח מוסדות ציבור

גינות אלה מוקמות פעמים רבות ביוזמת המוסד הציבורי או גופים יזמים בתוך מוסד, מתוך מטרה להציע סוג פעילות נוסף לבאים בשעריו. מכיוון שהגינות מוקמות בתוך שטח מגודר, המשרת אוכלוסייה ספציפית, הן יציעו פעילות בשעות מוגדרות ולקהל מסוים. לעתים, בהיות שטח זה מגודר ופחות פגיע מוונדליזם, מהווה הגינה יוזמה להקמת גינה קהילתית, בעיקר בשכונות חלשות. גינה כזו תהווה תמריץ לקידום נושא

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הגינות הקהילתיות בשכונה. כלומר, מההיבט החברתי, גינות בשטח מוסדות ציבור משרתות בראש וראשונה את הקהל המזין את המוסד, אולם הן יכולות להתרחב ולהציע פעילות לתושבים בשכונה כולה, ואף לעודד הקמת גינות נוספות. לרוב, מובילי הפעילות, או לפחות שותפים לה, הם עובדים מצוות המוסד הציבורי.

פעמים רבות לגינות בשטח מוסדות ציבוריים מטרות חינוכיות הקשורות למטרות המוסד שבו הן נמצאות: חינוך ילדים לעשייה סביבתית, קידום תזונה נכונה, עבודה פיזית עם קשישים, העצמה של עולים חדשים, גינון טיפולי לאוכלוסיות במצוקה וכן הלאה.

מודלים נוספים

גינות לתושב - החכרת חלקות אדמה, הנמצאות לרוב בגבולות העיר, לתושבים בתמורה לתשלום. יתרון הגדול של גינות אלו שהן צורכות מעט משאבים מהרשות, ולעתים אף מייצרות הכנסה ויוצרות שטח מטופח ואסתטי. חסרון הגדול הוא בכך שלא בהכרח מתהווה "קהילה", שכן כל שוכר מגיע בשעות שונות ובימים שונים. עם זאת, גם בגינה כזו ניתן ליצור בהכוונה נכונה קהילה בעלת קשרים חזקים כאשר המוסדות מקצים איש מקצוע קהילתי להנחות את הפעילים וליצור קבוצה.

גינות חקלאיות - גינות אלה מושכות במיוחד את האוכלוסייה האתיופית בישראל שהגיעה מרקע חקלאי, והן מוקמות בדרך כלל בחוות חקלאיות או בשטחים מיוחדים המוגדרים לשם כך ברשויות מקומיות או בשטחים חקלאיים פתוחים מחוץ לערים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

תוואי כללי להקמת גינה קהילתית

איך מקימים גינה קהילתית?

אם חפצך בשמחה בת מספר שעות – שתה בקבוק יין,
אם חפצך בשמחה סוף שבוע – התחתן והסתתר,
אם חפצך בשמחה בת שבוע שלם – הרוג טלה ואכול אותו,
אם חפצך בשמחה שתארך כל ימי חיידך – היעשה גגן (תרגום משל סיני עתיק)

צעדים ראשוניים בתהליך הקמת גינה קהילתית

צעדים אלה יעזרו לכם לתכנן את החזון ולהביא את הרעיונות לידי מימוש מעשי. חשוב לזכור: טעויות הן חלק בלתי נפרד ובלתי נמנע מכל עשייה, וכל טעות מהווה תשתית ללמידה ולהתפתחות.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

1. מקבצים יחד בעלי עניין ומחויבות

חברי הקבוצה יהוו את עמוד השדרה של הגינה ומוביליה. חשוב לבנות קבוצה אשר בין חבריה ישררו יחסי ידידות שיאפשרו להקמת הגינה והעבודה בה להתקדם על הצד הטוב ביותר. הניסיון מלמד שעל חברי הקבוצה להתחייב למינימום שלוש שעות פעילות בשבוע (יום פעילות שבועי בשעות אחה"צ). לצורך ארגון קבוצה אפשר להיעזר ברשות המקומית ובארגונים סביבתיים וחברתיים מקומיים אשר ישמחו לעזור לממש את היוזמה.

2. מאתרים שטח אדמה

מקומות אפשריים לגינה קהילתית הם שטחים פנויים בחצרות בתי ספר, בתי חולים, בתי כנסת, מתנ"סים ומועדונים עירוניים. גם קרקע פרטית יכולה לבוא בחשבון. כדאי לבדוק מה התכניות העתידיות לשטח ולוודא שיהיה זמין לפחות בשנים הקרובות. יש לדאוג לאישור ולעזרה מהרשות המקומית. כדאי לקבל את הסכמת השכנים להקמת הגינה. תנאי השטח: השטח הנבחר צריך להיות במרחק הליכה מביתם של מרבית חברי הקבוצה, להכיל מקור מים להשקיה ולהיות חשוף לאור שמש ישיר ונקי מזיהומים שונים. יש לזכור כי לא צריך לטפח בהכרח את כל השטח בפעם אחת, ניתן לבנות על קבוצה מתרחבת שתרחיב את הפעילות.

3. מגייסים תקציב

התקציב ישמש לקניית כלי עבודה, צמחים, ציוד, דשנים, תשלום מסים והיטלים שונים כמו מים ולהוצאות אחרות. הקבוצה צריכה להחליט ולחשב יחד מהו התקציב הנדרש ואיך מגייסים אותו (קרנות, תקציבים מהרשות המקומית, מענקים מארגונים שונים, תמיכה מעסקים מקומיים, תרומות ואף מימון עצמי). כדאי למנות גזבר מבין החברים. בניהול ובתכנון נבונים תוכל הגינה בעתיד להפוך לפרויקט הנושא את עצמו כלכלית (באמצעות מכירת תוצרת זרעים ושתילים, גביית דמי חבר שנתיים וכדומה).

4. כלי עבודה

כלי העבודה הדרושים לגינה קהילתית הם ידניים ופשוטים ביותר: את חפירה, קלשון, מגרפה, מריצה, דליים, מזמרה, כף שתילה, מזלג גננים וצינור השקיה עם ראש מקלחת. ציוד ההשקיה יכול להיות מתוחכם ככל שהתקציב מרשה. לפני רכישת כלים חדשים מומלץ לחפש ציוד "יד שנייה" ואפילו לשאול כלים מחברים שאינם זקוקים להם בכל יום. חשוב למצוא מקום אחסנה נעול לכלי העבודה.

כל הכלים הללו הם בגדר המלצה, ולפני הרכישה כדאי לבדוק ולהתאים את הכלים לאופי הגינה ולצרכיה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

5. הקמת צוות מוביל

צוות מוביל המורכב מפעילים, מנחה מקצועי בתחום הגינון ומנחה מקצועי בתחום הקהילתי.

6. יצירת תכנית לגינה

לחיבור הקהילה לגינה יש לערב שותפים רבים בתכנית הגינה. ליצירת התכנית ניתן להזמין את כל התושבים לאירוע חווייתי קהילתי בשטח הגינה או בסמוך אליו ובמהלכו יוצרים תכנית לגינה. יש כמה דרכים לשתף את התושבים בתכנון: תחילה על התושבים לקבוע את מטרות הגינה, בהמשך ניתן לחלק סקיצה או טבלה אפשרית של דגם הגינה או ליצור סקיצה גולמית של קאפה ועליה ינעצו התושבים אלמנטים שונים בגינה, לאחר דיון ייבנה דגם משותף. מכיוון שיש חשיבות גבוהה לחיבור בין התושבים לתהליך התכנון - כל רעיון שיקדם זאת יתקבל בברכה.

7. עיבוד תכנית התושבים

לאחר שהובנו רצונות התושבים והחזון שלהם לגבי הגינה, יש צורך בעיבוד התכנית הזו ובתכנון של בעל מקצוע, אשר ייקח בחשבון שיקולים נוספים כמו סוג הקרקע, האקלים, צמחים מתאימים, מספר שעות העבודה שהחברים יוכלו לתרום, גודל השטח, השכנים וכדומה. התוצר הסופי שאליו נשאף היא תכנית שתקבע את מיקומו של כל פרט בגינה: ערוגות הירקות, העצים והשיחים, ערמות הקומפוסט והמנבטה, פינות ישיבה והירגעות, מחסן קטן לשמירת ציוד, אגן מים לשתייה ורחצה לציפורים ועוד. בנוסף לתכנית הסופית, יש לקבוע עם התושבים שעות עבודה, אחריות השקיה, אירועים שנתיים להפקה ועוד.

8. בחירת יום עבודה

יש לבחור יום עבודה קבוע אחת לשבוע-שבועיים המתאים למרבית התושבים, ורצוי שיתאים לחלק גדול מפעילי צוות ההיגוי; ככל שהקהילה סביב הגינה תתרחב - ניתן להוסיף ימי פעילות.

9. הכשרה וליווי מקצועי

הקמת גינה קהילתית היא תהליך שיש בו הרבה מאוד למידה עצמית, ניסוי ותהייה; עם זאת, חשוב לקבל בתחילת הדרך הכשרה ראשונית וליווי מגורם מקצועי. אחד הדברים החשובים בהצלחת הגינה הוא חוויית ההצלחה שאליה ירצו התושבים להתחבר. כישלון, מאידך, עלול לרפות את הידיים. מומלץ מאוד לערוך סדנת גינון לכל חברי הקבוצה ולמצוא לקבוצת הפעילים גן, אגרונום או חקלאי שיוכלו לחלוק מידיעותיהם וניסיונם עם שאר החברים. חשוב גם לעיין בספרים ובמקורות מידע. שפע של מידע נמצא באינטרנט ובמיוחד בפורומים בנושא.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

10. אסתטיקה גבוהה

האסתטיקה חשובה מאוד ביצירת נוי וטיפוח מיד ובמהירות אפשרית. מחקרים מראים כי גינה בשלבי מעבר גוררת וונדליזם, כך ככל שהגינה תיראה אסתטית ומטופחת מהר יותר, יפחתו הסיכויים לגניבות ולוונדליזם בשטחה. נתחיל מאיסוף זבל ומתיקון מפגעים, אך לא די בכך! ליצירת אסתטיקה מידית ניתן לנקוט כמה פעולות: 1. צביעת קירות בטון סמוכים; 2. הצבת שבשבות צבעוניות; 3. טיפוח שטח קטן; 4. שתילת צמחים עונתיים בשיא פריחתם.

11. שימור ובניית פוריות הקרקע

הקרקע היא התשתית שעליה נבנת הגינה. ככל שנשקיע ביצירת בסיס טוב יותר - כך תיראה הגינה שלנו טוב יותר. על קרקע בריאה יצמחו ויתפתחו צמחים העמידים למחלות ובעלי ערך תזונתי גבוה. תורת הצלחת גידול צמחים לצורכי מזון ובכלל מתבססת על פוריות הקרקע. ישנן דרכים רבות להעשיר את הקרקע ולהעלות את פוריותה, והדרך החשובה ביותר היא העשרתה בדשן אורגני - קומפוסט. לפיכך, בכל גינה קהילתית נצפה להקמת מדשן (קומפוסטר) פעיל בשלבים שונים. הקומפוסט שיווצר יחזור לאדמת הגינה ויעשיר אותה. בשנת הגידול הראשונה נרכוש קומפוסט מוכן ונפזר בגינה. דרך נוספת להעשרת הקרקע היא שמירה על לחות בקרקע, חיפוי אורגני ועוד.

12. צמחים

כל גינה היא מערכת אקולוגית בזעיר אנפין, והצמחים הם לב המערכת. כדי ליצור מערכת אקולוגית בריאה ככל האפשר רצוי מאוד לשלב בגינה צמחים ממינים שונים - חד-שנתיים, דו-שנתיים, רב-שנתיים (למשל, שיחים ועצים), וכן לוודא שיהיו פרחים פורחים במהלך השנה. קל מאוד לגדל צמחי מזון מזרעים, משלוחות, מקני שורש, מייחורים, מפקעות ומבצלים, ואין צורך להשקיע בכך כסף רב. אפשר להשיג זרעים דרך גינות קהילתיות אחרות, גננים, חקלאים וחברים בעלי גינות, וכן באמצעות החלפות זרעים במסגרת אירועים שיוזמים בגינה או מגופים סביבתיים אחרים. חשוב לזכור שלכל צמח יש עונת גידול המתאימה לו, ויש להימנע מגידול ירקות שלא בעונתם. רצוי להקדיש כמה צמחים מכל גידול לייצור זרעים לשנה הבאה. מנהג אקולוגי זה יוצר חיוניות גבוהה מאוד והתאמה גנטית של הצמחים למקום הגיאוגרפי ולתנאים בגינה הקהילתית. מובן שכדאי לשמור את הצמחים הטובים ביותר לייצור זרעים. מאותה סיבה כדאי מאוד להימנע משימוש בזרעים ובשתילים מזני מכלוא (Hybrids) ובכאלה שעברו הנדסה גנטית.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

13. טכניקות לגידול צמחי מזון

בענף הגננות והחקלאות האקולוגית יש אסכולות חשיבה ועבודה רבות. חשוב מאוד להבין שאין שיטה אחת הטובה לכול. יש שיטות עבודה שונות המתאימות לתנאי קרקע, לאקלים, לצמחים ולמועד, וגישות שונות לגבי התחום הגינוני. **רצוי לאמץ את הגישה המתאימה ביותר לקהילה.**

מקומה של הרשות ותפקידיה ביצירת הגינה הקהילתית

רווחי הרשות מגינון קהילתי

כפי שכבר כתבנו, היתרונות הרבים של הגינון הקהילתי מלמדים כי לרשויות המקומיות בהחלט כדאי להשקיע ולתמוך בקידומו וכי הרווחים שתגרוף הרשות - רבים הם. הגינון נותן מענה לצרכים חברתיים, חינוכיים, אסתטיים וסביבתיים, וכל זאת בעלויות נמוכות מאוד לרשות. בהשקעה נמוכה מאוד יכולה הרשות להקים גינות אשר תסייענה בקידום אוכלוסיות מוחלשות, בחיבור בין אוכלוסיות שונות, בעידוד לכידות קהילתית, בחיזוק המעורבות האזרחית של התושבים ובפיתוח מנהיגות מקומית. הגינון משמש כפלטפורמה לחינוך בלתי-פורמלי בקרב כל אוכלוסיות העיר, כולל אוכלוסיות במצבי מצוקה.

באמצעות פעילויות שונות בתחום הגינון קהילתי ניתן לעודד נושאים סביבתיים רבים החל מחיסכון במים, מיחזור מים ושימוש חוזר, וכן הגנה על עצים, שטחים פתוחים, מיחזור על כל גונו וטיפול המרחב הציבורי - כולם יעדים עירוניים רצויים שלא תמיד קל לקדם באפיקי ההסברה והחינוך הפורמלי.

ממחקרים רבים עולה כי גינון קהילתי הוא כלי ראשון במעלה לעידוד התחדשות עירונית. הפעילות הקהילתית בגינות יוצרת בקרב התושבים רצון ומוכנות לשפר את סביבת חייהם ומקלה על גיוסם לתהליכים נוספים לשיפור השכונה - בין אם בחינוך, בעבודה הקהילתית או בתכנון העירוני. ניתן לקרוא על הפרויקט של SUSTAINABEL SOUTH BRONX באתר <http://www.slideshare.net/dktk20/elisasha> ובאתרים נוספים.

כיצד לקדם גינון קהילתי בעיר?

מהניסיון עולה כי כדי לעודד פעילות גינון קהילתי משגשגת ברמה עירונית, נדרשת תמיכה עירונית "מגבוה". הגינון הקהילתי מחבר וקשור לזרועות רבות הפעולות בעיר, ולכן מומלץ להקים "שולחן עירוני עגול" לגינון הקהילתי בהובלת הרשות המקומית, וכן לבחור דמות או תפקיד שירכז ויוביל את השולחן. חשוב מאוד שבראש השולחן העגול תעמוד דמות בעלת תפקיד בכיר וסמכויות רחבות ברשות. דמות זו יכולה להיות נבחר ציבור או פקיד רשות בכיר, אולם

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חשוב שתהיה מחויבת לנושא באופן עמוק ושתשתמש בסמכויותיה וביכולתה לכנס לשולחן עגול נציגי רשות, נציגי תושבים, נציגי ארגונים ונציגי חברות לגיבוש מדיניות עירונית ברורה ומוסכמת. צריך להבין את צורכי הרשות המקומית ואת האג'נדות שלה במטרה לחבר את נושא הגינות הקהילתיות לאג'נדות אלה.

השולחן העגול

במודל המדובר והרצוי לתמיכה העירונית בגינות הקהילתיות, הנקרא מודל "שולחן עגול", מתכנסים כל הגורמים הרלוונטיים, בתוך הרשות ומחוצה לה. ישנה חשיבות רבה לפעילות עירונית מתואמת ומשותפת, ובייחוד חשוב התיאום שבין האגפים החברתיים לאגפים הפיזיים שברשות, כך שניתן יהיה לחבר בין התשתיות הקהילתיות לתשתיות הפיזיות הקיימות או הנדרשות, שכן גינון קהילתי מורכב משניהם.

רבים מאגפי העירייה וממחלקותיה רלוונטיים לקידום גינון קהילתי ברמות שונות של מעורבות והובלה. בין האגפים הרלוונטיים: הרשות לאיכות הסביבה, חטיבת התפעול, האגף לשיפור פני העיר, בעיקר מחלקת גנים ונוף באגף, מחלקת רובעים ושכונות, מחלקת התברואה, מנהל החינוך, התרבות והספורט, אגף נכסי העירייה, היחידה לתכנון אסטרטגי, היחידה להתנדבות והיחידה למעורבות חברתית, אגף מבני הציבור, דוברות העירייה ועוד. יש לשים לב כי **בכל רשות הגדרות התפקיד משתנות מעט**.

שותפים נוספים בגינון קהילתי עירוני

לפעילות הגינון הקהילתי העירונית שותפים פוטנציאליים רבים בכל מעגלי העשייה:

- א. גופים עירוניים
  - ב. פרויקטים חברתיים
  - ג. משרדי ממשלה
  - ד. עובדי שטח של האגפים
- המגזר השלישי - ארגונים חברתיים וארגונים סביבתיים מזהים בגינון הקהילתי כלי חשוב לקידום מטרותיהם ופועלים לקידום הנושא
  - המגזר העסקי - חברות עסקיות יכולות להיות שותפות בגינון הקהילתי מהשלב הראשון באמצעות תרומת ציוד או באמצעות אימוץ גינה והשתתפות בעבודה הפיזית בה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- **משרדי ממשלה** – המשרד להגנת הסביבה הוא שהחל את התמיכה הממשלתית בגינון הקהילתי, אך עם הזמן הצטרפו אליו משרדי ממשלה נוספים: משרד החלקאות, משרד הבריאות, ומשרד הרווחה, המחלקה לשיקום שכונות – אשר זיהו את הגינון הקהילתי ככלי להשגת מטרות בריאותיות, חברתיות וכלכליות.
- **מערכת החינוך הפורמלי והבלתי-פורמלי** – גני ילדים, בתי ספר, אוניברסיטאות, תנועות נוער - כולם שותפים פוטנציאליים להפעלת גינות קהילתיות.

את כל השותפים הללו כדאי לאתר כבר משלבים מוקדמים ולחבר ביניהם במסגרת שולחן עגול המוביל את מדיניות הרשות בנושא. למפגשים מסוימים נצרף אל השולחן העגול העירוני גם את נציגי התושבים הפעילים, אם הצטרפותם תתרום לקידום הגינה או המפגש. הניסיון מירושלים ומערים אחרות מלמד כי מנגנון מוצלח לשילוב תושבים בתהליכי קבלת ההחלטות הוא קיומו של פורום פעילי גינות עירוני, המציף כלפי מעלה תובנות מהשטח ואשר יש לו נציג או שניים בשולחן עגול או בוועדת היגוי עירונית.

דגם לשיתוף פעולה בין אגפים, עמותות ומלכ"רים – פורום אייט"ק ירושלים

אייט"ק - אתרים ירושלמים ירוקים בטיפוח הקהילה
יו"ר הפורום - יוסי שרעבי, מנהל אגף חברה בעירייה
רכזת הפורום - דינה, אחראית גינות קהילתיות מטעם אגף חברה
רכזת גינות קהילתיות מטעם המנהלים הקהילתיים – אריאלה, אחראית על התחום הקהילתי
רכזת גינות קהילתיות מטעם החלה"ט – אמנדה, אחראית על הצדדים הפיזיים ונושא הקיימות
קרן ירושלים - אודי שפיגל - מנהל פרויקטים בקרן

מניעי גורמים עירוניים בפורום אייט"ק

אגף חברה - מטרתו לעורר מעורבות, מנהיגות ואחריות של התושבים; שילוב בין אוכלוסיות שונות, תעסוקה בשעות הפנאי, מניעים פוליטיים (גינות קהילתיות זה נושא המעניין את הציבור בירושלים).

קרן ירושלים רוצה להראות השפעה שכונתית קהילתית ורצון ביצירת "רשת גינות" המראות מסה פיזית של אנשים פעילים.

חלה"ט - מעניינה לקדם נושאים סביבתיים ושמירת טבע עירוני ולרתום את הקהילה למאבקים סביבתיים; רצון בפרסום. הגינות מהוות תשתית להעברת תכנים (איכות סביבה, שמירת טבע, טבע עירוני), זה ניסיון החלה"ט להתעדכן ולהתרחב לאפיקי עבודה חדשים.

גיוינט אשל - סיוע לאוכלוסיות במצוקה, הקמת גינות באזורים קשים, העצמה אישית, קליטת עלייה, שיפור המצב הסוציו-אקונומי של התושבים, סיפוק תעסוקה איכותית חינוכית, מעוניינים לראות שיפור בפני השכונה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

אגף שפ"ע (שיפור פני העיר) בעירייה אחראים על טיפוח ואחזקת שטחים ציבוריים ירוקים, גני שעשועים, גינות.

תקציבים - תמיכה, הפעלה וליווי הגינות

“לאדם שתי מעות בכיסו, מה יעשה בהן? באחת יקנה פת לחם – כדי שיוסיף לחיות, ובשנייה יקנה פרח – כדי שיהיה לו למען מה לחיות” (פתגם יפני עתיק)

מבחינת תקצוב הגינות הקהילתיות, יש להפריד בין תקציבים ותשתיות הקיימים בין כה וכה ברשות המקומית, שבניתוב נכון ניתן להקצותם לפעילות הגינות הקהילתיות, לבין הוצאות כספיות נוספות הדרושות להקמת הגינה ולתפעול המערך.

תקציבים הקיימים במערכת הרשות:

- תקצוב לפעילות חברתית-תרבותית בגינות (מתוך תקציבי פעילות חברתית קיימת)
- עובדים קהילתיים ועובדים שכונתיים
- מובילי פרויקטים חברתיים
- תשתיות הקמה: עיבוד קרקע, גיזום, אדמה, קומפוסט, צנרת (למעט בשפ"פים)
- תשתיות תחזוקה: קומפוסט, רסק עץ, השקיה (למעט בשפ"פים)
- משתלה עירונית
- כלים

הוצאות נוספות נדרשות:

- רכז גינות קהילתיות עירוני – משרה בהסתכלות מוניציפאלית רחבה (ברשויות גדולות)
- תקציב ייעוץ מקצועי לגינות (מהפן החקלאי גינוני)
- תקציב ייעוץ מקצועי לקהילה (מהפן החברתי-קהילתי)
- תקציב לפרויקטים ייחודיים
- תקציב לימי שיא

מקורות תקציביים

מלבד התקציבים העירוניים, ניתן להצביע על מספר מקורות תקציביים נוספים לתמיכה בגינות קהילתיות:

- “קול קורא” - פרסומים של משרדי ממשלה וגופים ציבוריים היכולים לקדם את הנושא (המשרד להגנת הסביבה כל שנה מפרסם לפחות קול קורא אחד שיכול להתאים לגינה הקהילתית וכן משרד החקלאות, תחום הנדסת הצומח וגנים בוטניים בשה"מ)

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- **שיתוף פעולה עם המגזר העסקי** - המגזר העסקי יכול לתרום כסף, ציוד שווה כסף או לסייע בהתנדבות. פעמים רבות המגזר העסקי תורם לגינות המצויות בפריפריה החברתית.
- **מתנדבים** – מתנדבים יכולים לתרום רבות לפעילות בגינות – אם בשלבי התכנון וההקמה, בליווי רציף של הפעילות, בסיוע במידע גינוני וחקלאי, בהרחבת היצע הפעילויות החברתיות, בארגון ימי שיא או בדרכים אחרות. בין המקורות האפשריים למתנדבים – מוסדות אקדמיים (פר"ח, מלגות סביבה), שירות לאומי (תקנים עירוניים ותקנים ארגוניים), צעירים בשנת שירות, גרעינים קהילתיים (קהילות צעירות), מחלקת התנדבות עירונית.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

2. עבודה עם הקהילה

מבוא לעבודה קהילתית

עבודה קהילתית היא כלי לשינוי חברתי. זהו תהליך שבאמצעותו אנשים לומדים לחיות באופן פעיל במרחב הציבורי, להבין שהוא שייך להם ולהכיר בכך שהוא מעוצב על ידם. כמו כן, הם לומדים את הזכויות והאחריות מתוקף כך. זהו מכלול של תהליכים שיטות ומיומנויות - ארגון, תכנון, פיתוח, שינוי חברתי.

הנחת היסוד היא: לכל אדם יש כוחות ויכולות להשפיע על עולמו.

מי שעוסק בעבודה קהילתית מלמד דמוקרטיה - הבנה והפנמת הידע שאנשים יכולים וצריכים להיות פעילים בכל הקשור לקבלת החלטות הנוגעות לחייהם.

מטרות וערכים

• **פתרון בעיות חברתיות:** הפרכת המיתוסים כי "אזרחים אינם מומחים" ו"בעל המאה הוא בעל הדעה". האזרחים הם המומחים

לחיים שלהם, לבעיות ולצרכים שלהם. הם יודעים באיזו סביבה ברצונם לחיות ומה השירותים החברתיים שלהם יזדקקו ביותר (לדוגמה הנגשת שירותים: הסעות לבנק לקשישים, שעות פתיחה שמתאימות לאימהות). עבודה קהילתית מסייעת לאזרחים בארגון תלונותיהם ובעיותיהם האישיות ובהפיכתן לסוגיה ציבורית.

• **צמצום אי-השוויון בחברה:** חלוקה צודקת יותר של משאבים חברתיים, כוח, הון ומשאבי טבע וסביבה. החיים המודרניים בחברה שלנו מותירים אנשים רבים בשוליים; אנשים מוחלשים שקולם אינו נשמע. האחריות שלנו היא לראות ולהראות את מצבם.

• **שמירה על הדמוקרטיה:** חינוך לדמוקרטיה, הלכה למעשה, עידוד מעורבות בדמוקרטיה השתתפותית, החדרת אמונה ביכולתם של אנשים לצאת מחוסר האונים, להתארגן, לגייס, לדון, להשפיע, ולדרוש את זכותם לקבל החלטות.

• **בניית קהילה:** פירוט בהמשך.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

קהילה - מהיול מה זה כדאי?

קהילה - מושג מורכב

ישנן קהילות מסוגים שונים. הקהילה יכולה להיות מאופיינת על ידי תיחום גיאוגרפי, יכולה להיות וירטואלית, קשורה לזהות, לאינטרסים משותפים, להסכמה, להזדהות, לתלות הדדית, למבנה מאורגן או ספונטני. ישנה קהילה המגדירה את עצמה או שהיא מוגדרת מבחוץ. ישנם קשרים בין הקהילה לבין עצמה, בין הקהילה לקהילות אחרות.

אבני היסוד של קהילה

תחום (חתימה מרחבית), **קריטריונים לחברות** (מי אתנו ומי לא), **מסגרת של חוקים, תקנות, סנקציות** (פורמלית או בלתי פורמלית), **מערכת ערכים ואמונות** (ההגדרות הבסיסיות של "מה חשוב" ועד כמה), **מיתוס הקהילה** (דימויים, אידיאלים, סמלים שיש לשאוף אליהם), **טקסים** (מגדירים את השיאים, נותנים קצב וטון לחיים משותפים), **מבנה מנהיגות** (תפקידים של מי שמוביל את הקהילה להדריך, לפשר, להוות מודל לחיקוי), **יחסים חברתיים** (אישיים, מאופיינים באמון, הדדיות), **"רוח הקהילה"** (תחושה של להיות חלק ממשהו גדול מעצמך).

קהילה - הגדרות שונות

קהילה יכולה להיות מוגדרת **כתחושה** (קשה למדוד, לזהות ולייצר); **כמסגרת לסיפוק צרכים** במשאבים חומריים ויחסים מספקים ומתגמלים; **כמכלול, יחידה פוליטית** שאנשים משתתפים במסגרתה כדי להשפיע ולמלא אינטרסים כלכליים-פוליטיים-חבריים – רגשיים; קבוצה חברתית שחבריה הם בעלי **עניין משותף**. המשותף לכל סוגי הקהילות הוא הרגשת **הזהות** של חברי הקהילה, היוצרת תחושה שהאדם אינו לבד, ומכאן ניסיון ליצור סמלי זהות ייחודיים (סלנג או שפה מקצועית, לבוש, סמלים, ערכים, נורמות ודפוסי התנהגות). **כלומר, קהילה איננה רק תושבים, אלא מושג מגוון מאד, וקשה להגדרה.**

נקודה למחשבה/ דיון: למה קהילה חשובה לנו?

אנחנו, כבני אדם, חשים צורך להיות עם אחרים הדומים לנו.

מושגי יסוד ועקרונות פעולה

הקהילתיות מתבטאת בתחושת הרגשה של הקהילה, הרגשה של קשר לאנשים בקהילה, הרגשה של שייכות, דמיון לאחרים, לכידות, תלות הדדית המוכרת למשתייכים לקהילה, נכונות לתת למען אנשים בקהילה, תחושת אכפתיות מתברים אחרים בקהילה, מחויבות, נכונות לפעול כדי לשנות.

ישנם 4 ממדים עיקריים (ע"פ מק'מילן וצ'אביס): **חברות, השפעה, סיפוק צרכים, חיבור רגשי.**

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הון חברתי (Social capital) - סך המשאבים או הנכסים התורמים לתפקודה, הישרדותה, התפתחותה והשפעתה של מערכת חברתית. מדובר גם בנכסים תרבותיים ואנושיים ולא דווקא חומריים; מעין מאגר של כלים ומיומנויות העומדים לשירותה של החברה, כמו נורמות, שותפות קהילתית או אמון במוסדות השלטון; מאפשר לאזרחים לפתור בעיות משותפות יותר בקלות ולהתקדם יותר בחופשיות; מרחיב את המודעות לדמיון ולקשר; מגביר סובלנות ומקדם הדדיות.

העצמה (empowerment) – "תהליך שמשמעותו מעבר ממצב של חוסר אונים או של שליטה מעטה למצב של שליטה בחיים, בגורל ובסביבה. מעבר זה יכול להתבטא בשיפור תחושה או בשיפור היכולות הממשיות להפעיל שליטה. המושג משלב בתוכו השקפת עולם, עקרונות פעולה וגישה מקצועית, ותכליתו לרענן ולחדש את המחויבות של אנשי המקצוע ושל המערכות המעסיקות אותם לשיפור מצבם של אנשים באמצעות שיטות דמוקרטיות ושוויוניות" (א. סדן). ישנם **סוגים שונים** של העצמה: העצמה פרטנית, קבוצתית וקהילתית.

מדדי העצמה: ניתן למדוד את מידת ההעצמה שמשיגה העבודה שלנו, בעזרת 4 מדדי ה"מי?":

1. מי מחליט על המטרות בקהילה?
2. מי פועל להשגת המטרות בקהילה?
3. מי מפיק תועלת מן הפעילות בקהילה?
4. מי מעריך את הפעילות בקהילה?

כל אחת משאלות ה"מי?" עשויות להציב אתגרים; הצלחה בשינוי סביבת המחיה עשויה בהחלט להוות מקור לגאווה, להערכה עצמית, לתחושת שליטה בנסיבות החיים, לכוח ולהעצמה, **במיוחד בקרב אוכלוסיות שבאופן מסורתי נזקקות לעזרה בעצמן**.

חוסר אונים נרכש - תחושה שיש לאנשים מוחלשים רבים, ה"מאמינים", למעשה, למה שנאמר עליהם על ידי הסביבה: שאינם שווים מאומה ושלא יצליחו בדבר. חוסר אונים נרכש מתחבר לחוסר עצמה. מתייחסים כמבנה של אינטראקציה מתמשכת בין האדם לסביבתו. היא משלבת גישה של האשמה עצמית, תחושה של חוסר אמון שהופך לשגרת, תחושה של ריחוק ממקורות של השפעה חברתית, התנסות בשלילת זכות בחירה ופגיעות כלכלית, ותחושה של ייאוש במאבק הסוציו-פוליטי. מוסדות ציבוריים גדולים, כמו בתי ספר, כנסייה, תקשורת, וממשל מקומי, מתפקדים כשותפים בדיכוי של יוזמה פרטית.

מסיבה זו העצמה חשובה מאוד, אך בל נשכח כי היא תהליך, וככזו בשלב ההתחלתי די בכך שאנשים יתחילו להרגיש שיש להם יכולת להשפיע על תהליכים וקבלת החלטות. זה נראה מעט, אבל לעתים זהו ההבדל בין אדם חסר ישע לבין אדם בעל כוח - לשאוף להעביר את הידע והכוח להחליט ולבצע לידי הקהילה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שיתוף, שותפות והשתתפות

יש מודלים מורכבים מאוד בנושא זה, אך הבסיסי ביותר הוא ציר השיתוף-שותפות-השתתפות

השתתפות	שותפות	שיתוף
חסרי הכוח דורשים מבעלי הכוח להיות חלק מתהליך קבלת ההחלטות	הכרה הדדית באחריות ובתרומה של כל צד להחלטה והדדיות ביחסי הכוח ביניהם בתכנון ביצוע וההערכה של פרויקט	בעלי הכוח מסכימים לשתף את חסרי הכוח בקבלת החלטות בצורה של התייעצות ספציפית

כדי להבין את הקהילה ואת יחסי הכוח בה בצורה טובה יותר, עובדים קהילתיים עורכים מיפוי של הקהילה. לפעולה זו יכולים וצריכים לסייע התושבים. הם שיצביעו על דפוסי כוח, מנהיגים, מעכבים, מקדמים וכו'. לעובדים הקהילתיים המגיעים מבחוץ קשה יותר לראות את כל אלה.

השכונה כקהילה

השכונה היא אזור גאוגרפי, היא יכולה להכיל בתוכה קהילה או כמה קהילות או לא להכיל אף קהילה. הקהילה תלויה בקשר בין אנשים, לכן היא יכולה "לכסות" שכונה, חלק ממנה או כמה שכונות.

מהם מאפייני השכונה המסייעים ליצירת קהילה?

- 1) לשכונות יש פונקציות קהילתיות המשמשות לפעולה משותפת: מהוות תירוץ להיפגש ללא מחויבות להמשיך את החברות, ובעלות מאפיינים שמעודדים תקשורת בין התושבים והזדמנויות לבלות זמן פנוי יחד: שירותים קהילתיים, חנויות, גנים ציבוריים ושירותי דת. כמו כן, הצפיפות מגבירה את הצורך להתחשב בצרכים של השכנים.
- 2) השכונות יוצרות תנאים שבהם האזרחים מרוויחים מההצלחות ומפסידים מהכישלונות של הקולקטיב: נורמות וחוקים בנושאי הסדרי קרקע ורכוש ציבורי מגבירים את התלות ההדדית.
- 3) שכונות הן בגודל שמתאים להתארגנויות אזוריות: הגודל מקל על ההתארגנות.
- 4) שכונות מזכירות לאזרחים אירועים שנמצאים בזיכרון הקולקטיבי: נוף המזכיר אירועים שהתרחשו בו, מסורות, סמלים המספקים תחושת המשכיות.
- 5) שכונות חותרות ליציבות לטווח ארוך: אזרחים ותיקים (בעלי דירות) מפתחים תחושת קהילתיות חזקה במיוחד.
- 6) לשכונות גבולות גאוגרפיים ברורים: נקודת התחלה טובה לאזרחים שרוצים ליצור קהילה, מקל על הגדרת התארגנויות, על ייצוג הקהילה ועל הגנתה מפני אורחים לא רצויים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בניסה לקהילה

מאפיינים של תרבות ושל קהילה (ע"פ קונדלוסי):

- נושא/תמה מרכזית: משהו שהקהילה מתאגדת סביבו.
- חברות, הכללה/השתייכות: הכרה, הערכה, הרגשת קבלה, רמות שונות של מעורבות.
- טקסים: פטריויטיים, אישיים, דתיים; הופכים לנורמות שליליות/חיוביות; נורמות עלולות להשפיע על התרבות או להיות מושפעות ממנה.
- דפוסים/דפוסיות patterning: המרחבים התרבותיים השונים: הציבורי, החברתי והאינטימי.
- ז'ארגון, סלנג: ביטויים ומילים בשימוש התרבות, בעלי משמעות עבור חברי הקבוצה; מעיד על השתייכות ועוזר להגדיר מי לא שייך.
- זיכרון המשמר היסטוריה ומורשת: מנציח מרכיבי תרבות ומהווה את הדבק שמאחד עבר, הווה ועתיד; הרצון שיזכרו אותך דוחף חברי קהילה להתחייב, כולל סיפורים, תמונות, פולקלור והווי; הזיכרון חשוב ביותר בהתפתחות הידע בקהילה.
- שומרי סף: מנהיג או מנהיגה בעלי השפעה וסמכות; שומרי סף חיוביים/שומרי סף שליליים יכולים לקדם או לדחות רעיון, אדם או מוצר לתוך החברה.

לפי קונדלוסי, אם ברצוננו להתקבל, להצטרף או להשפיע על קהילה, עלינו:

לזהות ולנסות להבין את הנושא המשותף
לנסות לרכוש אמון כדי להיות ראויים להיחשב חברים ולהיכלל בקהילה
להכיר ולהבין את טקסי התרבות, לכבד אותם, ולנסות לקחת בהם חלק
להבין איך פועלים המרחבים השונים בקהילה
לשמוע מהם הזיכרונות והסיפורים של התרבות ומהו השיח, או הז'ארגון בו משתמשים
לזהות את שומרי הסף ולגייס אותם לטובת המטרה
כלומר, כדי להצליח להיכנס לקהילה, עלינו להכיר את הסיפור שלה.

עבודה קהילתית בגינה

מה בין הגינה לקהילה?

נסתכל שוב על המאפיינים של קהילה:

- ✓ תחום
- ✓ קריטריונים לחברות
- ✓ מסגרת של חוקים, תקנות, סנקציות
- ✓ מערכת ערכים ואמונות
- ✓ מיתוס הקהילה
- ✓ טקסים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- ✓ מבנה מנהיגות
- ✓ יחסים חברתיים
- ✓ "רוח הקהילה"

אם כן, במה שונה ומיוחדת קהילה בגינה קהילתית?

פעילים בגינה קהילתית לוקחים חלק **ביצירת מרחב בסביבה המשותפת**, שבו כולם יכולים לקחת חלק ולהרגיש שייכים. אנשים לוקחים חלק ביצירת מקום בטוח, שקט, נגיש, המהווה ניגוד לעיר ומאפשר תעסוקה לנוער, לקשישים, להורים ולילדים. מקום מוגן (לדוגמה בפרעות בלוס אנג'לס או בעכו באירועי יום כיפור), שמקדם שכונות בטוחות יותר, ופחות וונדליזם ופשעה. מייצרים מרחבים ירוקים וריאות ירוקות, שמשפרות את איכות החיים ואת איכות הסביבה והבריאות ואף מעלות את ערך הנדל"ן (דו"ח של הגוינט ו-greening the ghettos). גינות מייצרות הזדמנויות לתקשר בסביבה נטולת מעמדות, כל אחד הוא גן ולכולם יש איך להשתתף ומה לתרום (זרעים, ידע, אוכל). הגינות מהוות בסיס לפיתוח מנהיגים מקומיים ולייצר מעורבות של תושבים בנושאים נוספים (איכות הסביבה, זכויות תכנון ועוד).

קארל לין - פסיכולוג, אדריכל, איש סביבה וחברה, טען כי פעם היו מרחבים משותפים ברשות הכלל, שבהם אנשים יכלו להיפגש ולתקשר זה עם זה, ואל לנו להשלים עם המציאות שבה נגזלו מאיתנו המרחבים האלו. קארל לין הפך את הבנייה של מרחבים כאלה למפעל חייו. לדבריו, אנו חיים בעולם מלא דאגות ותחרות. אנשים מתגעגעים מאוד לקשר משמעותי ומעמיק ולנכוחות של קהילה תומכת. **Community Commons** הם מקומות מפגש שהותאמו אישית לצרכים של הקהילה, ובהם אנשים בגילים שונים ומרקע חברתי-כלכלי שונה יכולים לנוח, לדבר, ללמוד זה מזה, שם אפשר לציין אירועים קהילתיים ולתת במה לדיונים בנושאים המשמעותיים לחיי התושבים.

לסביבה החיצונית שלנו השפעה גדולה על חיינו: מקומות אפורים, לא-אישיים ולא אסתטיים גורמים לנו דיכאון ותחושת ניכור ובדידות ומביאים לפסיביות ופסימיות. **מקומות שיש בהם טביעת אצבע אישית וקהילתית** (אמנות, יצירה, גינה) מעודדים השתתפות וביטוי אישי. אנשים צריכים ליצור מקומות שמחיים את החושים, מאפשרים להם לבטא את חזונם, ולחזק את הקשר שלהם לטבע. בעצם העבודה המשותפת יוצרים האנשים קשרי חברות ותמיכה. מעשה היצירה הוא ביטוי של עקרונות הפיתוח השורשי (grassroots), דמוקרטיה השתתפותית - עיצוב מדיניות ולקיחת חלק פעיל בקבלת החלטות. שימוש מושכל וחוזר בחומרי גלם אפיון את עבודתו.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

איך בונים קהילה?

בניית קהילה היא מלאכה מורכבת ועדינה ועלינו להתייחס לכמה מרכיבים:

1. מיקרו - אדם, קבוצה, קהילה מצומצמת
2. מאקרו - קהילה כללית רחבה (למשל כלל התושבים בשכונה), בעלי עניין ליד או מחוץ לקהילה כמו מוסדות וארגונים בשכונה ובעיר, הרמה העירונית, תורמים, מקבלי החלטות וכדו'.

א. הקשר שלנו עם אדם יחיד - פרט בקהילה: נדרשת אמפתיה, הקשבה לאדם, למה שמניע אותו, למוטיבציה שלו. מתוך הבנה של האדם ומניעיו, נוכל להבין טוב יותר כיצד ניתן לשלבו בקבוצה ובקהילה באופן מיטבי. אדם ירצה לקחת חלק בקבוצה רק אם זו ממלאת חלק מהצרכים שלו.

מניעים אישיים - פירמידת הצרכים של מסלאו:

תיאוריית הצרכים גובשה ע"י הפסיכולוג אברהם מאסלו והיא עוסקת במניעים של אדם בחייו. התיאוריה מניחה כי קיימים צרכים אוניברסליים המשותפים לכל בני האדם והם המניעים אותם. צרכים אלו עשויים לבוא לידי ביטוי באופנים שונים, בהתאם לסיטואציה התרבותית המסוימת. על פי תיאוריה זו, קיימת היררכיה של צרכים המאורגנים על פי סדר חשיבות. התיאוריה מניחה כי רמה מסוימת של צורך עשויה לבוא לידי מימוש ואז לא תפעל עוד כגורם המניע את האדם. עם זאת, בכל אשר רמה מסוימת של צורך מסופקת, האדם פונה להגשמת הרמה הגבוהה הבאה במעלה. כך נוצרת **פירמידת הצרכים** (מדרג) - סידור צרכים החל מהבסיס הרחב, עד לצרכים העליונים בפסגת צורת הקיום האנושי. בתחתית הפירמידה קיימים צרכי החסך, ובראשה - צרכי הגדילה.

רמה ראשונה – צרכים פיזיולוגיים: אוכל, שתייה, שינה, צרכים פיזיים
רמה שנייה - צורך בביטחון, השאיפה להבין את העולם ולהפוך אותו למובן וצפוי. סידור הדברים בצורה מובנית והגיונית.

סודן של הגינות הקהילתיות

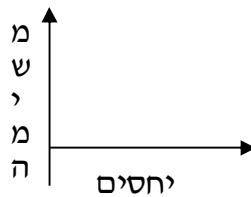
מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

רמה שלישית - צורך השתייכות: צרכים חברתיים. צורך להיות מקובל, להיות חלק מקבוצה, לאהוב ולהיות נאהב.

רמה רביעית - צורך בהערכה חברתית: צורך להרגיש מכובד על ידי אחרים, צורך לכבוד עצמי ולכבוד אחרים, מעמד, הכרה חברתית, הערכה מצד הסביבה והכרה בעבודה.

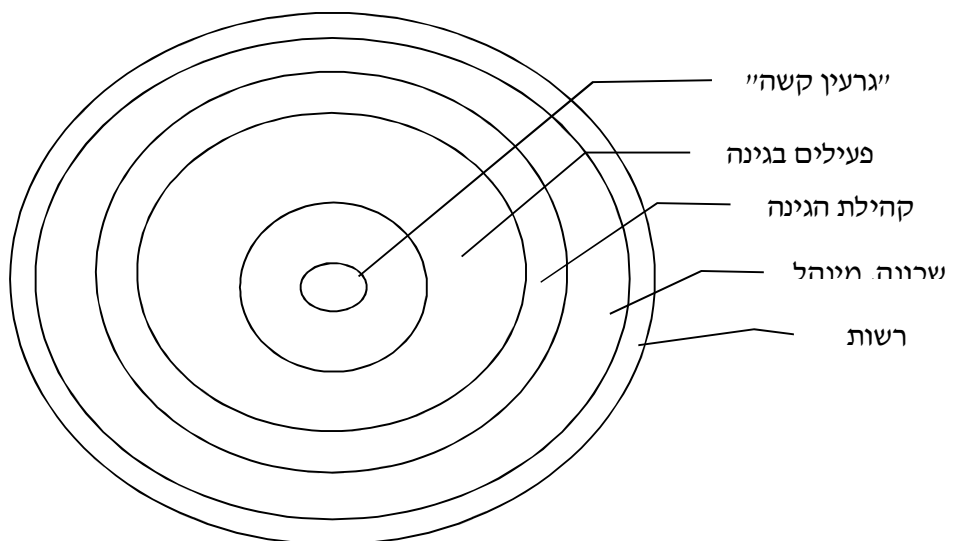
רמה חמישית - צורך במימוש עצמי: הצורך של האדם להשתמש בכישורים הייחודיים לו כדי להגיע למימוש היכולת האישית הטמונה בו.

ב. **קבוצה:** כדי ליצור קבוצת פעילים מגובשת ובת-קיימא (כלומר עצמאית ופעילה לאורך זמן), אשר משיגה את מטרותיה, מעבר לכך שדאגנו להבין ולהקשיב לפרטים שבקבוצה ולהבין את מניעיהם, עלינו להשקיע רבות בבניית הקבוצה, כך שתהווה מקום נעים ומהנה ליחידים בה, ובו-בזמן תהיה תכליתית ועניינית מספיק כדי להשיג את מטרותיה.
לשם כך אנו פועלים בשני צירים: ציר היחסים וציר המשימה.

מעגלים של מעורבות

רכז צריך להתייחס לגינה ברמת המיקרו וברמת המקרו במקביל, תוך מתן תשומת לב לכל מעגלי ההתייחסות של הגינה, מרמת האדם היחיד ועד לרמה העירונית. חשוב לשמר את הקשר עם כל אחד מהמעגלים הללו וליצור יחסים המושתתים על הבנת המניעים של כל אחת מהרמות ושימוש במניעים לקידום הגינה. להלן מעגלי ההקשרים של הגינה הקהילתית.

סודן של הגינות הקהילתיות

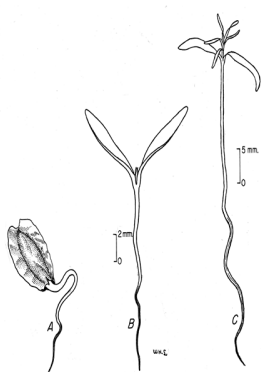
מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- **אדם יחיד** - פעיל בגינה
- **קבוצה קטנה** - גרעין מוביל של פעילים בגינה (4-10 אנשים)
- **קבוצה גדולה** - תושבים פעילים בגינה בימי פעילות (20-50 איש)
- **הקהילה הכללית שקשורה לגינה** (100-400 איש). באים לאירועים בגינה, משתמשים בקומפוסט, מבליים בגינה, משתמשים בצמחי התבלין וכדומה).
- **כלל השכונה** :
  1. **כלל הקהילה בשכונה** (20-40 אלף איש)
  2. **המינהל הקהילתי** - הנהלת המינהל, מנהל, צוות המינהל
  3. **מוסדות, ארגונים** - המינהל הקהילתי, רווחה, בי"ס, גנים, תנועות נוער, קשישים וכו'
    - **הרמה העירונית**: בעלי עניין ברמה העירונית, פורום איי"טק, תורמים, מקבלי החלטות.**הקשר עם כל אחת מהרמות צריך להתמקד ביידוע, בעדכון ובקשר של דוא"ל עם תמונות על אירועים ופעילויות מיוחדות, ברכות לחגים וכדומה, תוך התאמה של הקשר לכל רמה:**
  - **כלל הקהילה בשכונה** - פרסום בעיתון השכונתי של אירועים ופעילויות מיוחדות
  - **המינהל הקהילתי** (מתנ"ס) - קשר עם חבר הנהלה משמעותי בעל עניין בתחום הגינות הקהילתיות, שיהיה שגריר של הנושא בהנהלה
  - **מנהל המינהל/המתנ"ס** - פגישה בתחילת העבודה כדי לבנות יחסי עבודה המושתתים על הגדרת תפקיד ברורה: מה הרכז נותן, מה מקומו בצוות ובמינהל/במתנ"ס, מה התפוקות המצופות ממנו ומה המינהל נותן - ליווי של עובד קהילתי, מתכנן פיזי, משאבים לגינה וכו'
    - **צוות המינהל/המתנ"ס או אגף הרווחה** - ראשית, כדאי ליצור יחסים טובים עם **העובדת הקהילתית**. העובד הקהילתי צריך לעבוד בשיתוף עם הרכז ולעזור לו בפן הקהילתי ובקשר מול התושבים ומול העירייה
    - **מתכנן פיזי** - יסייע בתחומים הפיזיים, כמו שינוי ייעוד קרקע, מציאת קרקע מתאימה לגינה קהילתית חדשה, קשר עם גורמים עירוניים ועוד.
    - **רכזים נוספים** - יצירת קשרים בהתאם לנושאים העומדים על הפרק עם רכזי תחום אחרים ברשות ומוסדותיה (נוער, עולים, קשישים וכו').

יש להבין את מערך הכוחות ברמה העירונית: במי אפשר להיעזר וכיצד יסייע לגינה

"עונות" בקהילה

כמו בטבע, גם בגינה הקהילתית יש עונות. מבחינה גנטית, אנו לומדים מה לעשות בכל עונה ועונה - מה לשתול בה וכיצד לטפל בגינה. **גם בקהילת הגינה יש תנודות**, שלעתים קשורות ולעתים אינן קשורות בעונות השנה. גינה יכולה להתחיל לאט, ההתפתחות היא איטית וצריך לשים את המטרות בפרופורציה (לשנות את העולם לוקח זמן). מטלות של פרסום, גיוס וחיבור תושבים דורשות השקעה ואמונה בדרך.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בתחילת הפעילות, אם מצליחים לרתום לעניין כמה אנשים וליצור מהם קבוצה, תהייה להם לעתים קרובות תחושת חלוציות ותנופה גדולה של פעילות ומוטיבציה. לאחר התבססות הגינה (עשוי להימשך שנה או יותר) צריך לשמור עדיין על רמת פעילות שוטפת ולוודא שהכוחות בגינה אינם מתכלים. פה כדאי להוסיף "קומפוסט" קהילתי - אירועים חברתיים וקהילתיים - חגים, אירועים, טיולים וציופרים למתנדבים. בעונות הקיצוניות - החמות מאוד והקרורות מאוד - יש האטה בפעילות בגינה, לעתים אפילו תרדמת, וזה טבעי. אפשר לשנות יום עבודה בקיץ לשעה מאוחרת וקרירה יותר, למשל, אך גם צריך להכיר בכך שיש זמנים שמתח העבודה בהם יורד (עקב חום/קור, חגים, חופשות וכו') ולקבל זאת בהבנה. נמשיך להגיע, להיות בקשר, לגייס ולחבר אנשים לגינה גם בתקופות אלה כדי שלא ליצור נתק מוחלט. בתחילת השנה נוכל להתחיל מחדש. בתהליך..

היבטים בריכוז פרויקט של גינה קהילתית

תפקיד הרכז בגינה - לשם מה הוא נחוץ?

השאיפה הבסיסית של העבודה היא, שבסופו של דבר לא יזדקקו לרכז. אם יעשה הרכז עבודה טובה, כשיעזוב יסתדרו בלעדיו - מישהו אחר (או קבוצת אנשים) יבצעו את תפקיד הרכז באופן טבעי. תפקיד הרכז הוא לייצר מנהיגות מקומית ובת-קיימא ולקדם קהילה עצמאית וחזקה, היודעת להתארגן, לנהל את עצמה, לפתור בעיות ולהשיג מטרות.

חשוב מאוד לראות במתנדבים את המובילים של הגינה והקהילה - הם מנהיגי הגינה ומהתחלה חשוב להגדיר אותם ככאלה. מתחילת התהליך יש להעביר את האחריות וההובלה לאנשים ולשדר את המסר: "הכול תלוי בכם", "מה שלא תעשו - לא ייעשה", "מה שתעשו - זה מה שיהיה", "הגינה שלכם", "אתם רכזי ומובילי הגינה והקהילה", ועם זאת, להיות עמם.

כאמור, הרכז צריך לעשות כמה שפחות במקום התושבים. פעמים רבות כאשר התושבים מרגישים שיש צורך במשהו זה מוביל אותם לנקוט בפעולה עצמאית.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

ועכשיו לעיקר תפקידי הרכז:

1) **יצירת חזון** - יש ליצור עם התושבים חזון מאתגר ומעורר השראה שיגרום לאנשים לראות קדימה, לעשות ולהוביל. משפט מתוך חזון לדוגמה "הגינה תהא מרכז קהילתי – סביבתי – אקולוגי לכלל הקהילה" לאחר הגדרת חזון, יש להגדיר מטרת על, כיוון שאליו ישאפו. הגדרת חזון עוזרת בקביעת יעדים ומטרות ביניים, אך יש לראות את התמונה בכללותה ואת הרכז ומקום הפרויקט בתוך תמונה זו. יש להכיר את המסגרת שבתוכה פועלים, את החזון ואת התפקיד הספציפי שאותו הפרויקט ממלא.

2) **קביעת מטרות** - מה רוצים להשיג?

- ליצור מעגלי מעורבות רבים בגינה
- להגדיל את התוצרת החקלאית
- להרחיב את מגוון סוגי האוכלוסיות
- לחזק את הקשר בין אוכלוסיות קיימות

יש להכיר את קהל היעד – פרופיל קהילה. ללא ידיעה עם מי נעבוד, לא נדע איך לעבוד.

קהל שבוי – קהל המגיע מתוך מסגרת בית ספר או ארגון התנדבותי כזה או אחר.

קהל יעד פוטנציאלי – תושבים אשר עיקר מטרותנו היא להפוך אותם למובילים בהיותם עמוד התמך של הגינה.

יש לעורר תחושת יכולת ומוטיבציה ולשאוף להעצמה פרטנית וקבוצתית של קהל היעד.

3) **תיאום ציפיות** – עם קהל היעד, הממנים ומשתפי פעולה (מנהל קהילתי, עירייה וכו'), אין זה מספיק לבצע תיאום ציפיות בתחילת הפעילות אלא יש לתאם ציפיות במהלך כל השנה, בצמתים ובנקודות שינוי חשובות. תיאום הציפיות עם האחראי יתמקד בנושאים כמו יעדים, סמכויות, דיווח ותמיכה; בעת גיוס הכספים יש לערוך תיאום ציפיות עם נותני הכסף ורצוי להעלותם על הכתב.

4) **הגדרת יעדים ספציפיים** – מהי הדרך בה נבחר להגשמת החזון והמטרות של הגינה הקהילתית. יש לבחור יעדים מדידים בזמן, בכמות ובאיכות, לדוגמה:

- יום פעילות בגינה מדי שבוע ובו ישתתפו 10 תושבים.
- מתוך קבוצת הפעילים יוצר גרעין תושבים של לפחות 5 חברים שיגיע באופן סדיר לגינה.
- בגינה יתקיימו חמישה אירועים קהילתיים במהלך השנה.
- הקמת פינת מחזור.
- הקמת פינת ישיבה.

ישנם יעדים לא מדידים שחשוב להעלות גם אותם, כמו חיזוק הקשר בין התושבים לגינה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

5) **בניית תכנית שנתית** – את יום העבודה צריך להתחיל בהסבר התכנית העתידית ליום, ולסיים אותו בסיכום הנעשה ובהיוועצות לגבי התכנון לשבוע הבא. חשוב לתגמל מפירות העבודה בגינה, למשל ניתן לחלק ירקות שנקטפו או להכין תה יחד בפגישת סיכום היום. כדי להגיע ליום העבודה מוכנים וערוכים לגבי מה שצריך לבצע וכדי שלא להפסיד עונות, חשוב להכין תכנית עבודה. בנוסף, יש להגדיר דרכי פעולה להשגת היעדים. משום שקהלי יעד שונים שותפים לאותה פעילות, בעת תכנון התכנית צריך לוודא שהיא מתאימה לכולם. כמו כן, רצוי לארגן לאותו יום עבודה מגוון פעילויות שיתאימו לגילאים שונים ולאוכלוסיות שונות כך שיווצר חיבור של כמה שיותר אנשים וקבוצות שונות לעשייה. מומלץ לתלות בגינה בתחילת החודש את התכנית החודשית, כך שאנשים המגיעים מעבר לשעות הפעילות הרגילה יוכלו לתרום וירגישו חלק מהעשייה הגדולה. תוכנית שנתית המפורסמת לכולם מאפשרת לתושבים לראות את העשייה בגינה בראייה רחבה יותר וכך להגדיל ראש.

6) **איתור ויצירת שיתופי פעולה** – שיתופי פעולה עם גופים, ארגונים ואנשים שונים מעשירה את המשאבים המושקעים בגינה הן ברמה האנושית והן כלכלית. שיתוף פעולה עם גוף בעל מוניטין יקנה נופך של רצינות לאירוע וייתכן שאף ימשוך יותר תושבים. שיתוף פעולה עם גוף מנוסה עשוי לעזור לקצר תהליכים, לפרסם או לקבל לגיטימציה. ביצירת שיתוף פעולה חשוב מאוד לתת לשותף קרדיט על עזרתו. עם זאת יש לשים לב ששיתופי הפעולה עולים בקנה אחד עם האינטרסים של קהילת הגינה מ.

7) **איתור מקורות כספיים** - יש לדעת את הצרכים הכספיים של הפרויקט ולאתר מימון לשם כך. צריך להגיע להחלטות היכן נחוצה השקעה כספית והיכן באמצעות שיתוף פעולה ניתן להשיג תחליף לכסף.

8) **דיווח** - במידה ויש גוף מממן שפורש את חסותו על הגינה יש לדאוג לדווח ולעדכן על המתרחש בגינה. במקרה של דיווח מהגינה לעיתים תמונה שווה אלף מילים.

9) **פרסום** - אחת לחודש מומלץ להוציא פרסום לאתרי אינטרנט רלוונטיים או לעיתונות מקומית. הפרסום יכול תמונה או שתיים מהפעילות בגינה ופיסקה המתארת את אשר התרחש או עתיד להתרחש בגינה. פרסום כזה יכול לעזור לרתום תושבים נוספים לגינה וכן שיתופי פעולה שונים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

10) **תמיכה וליווי** - כדאי להיעזר במידת האפשר בתמיכה ובלייווי של גופים גדולים ובעלי ניסיון בתחום הגינות הקהילתיות כמו החברה להגנת הטבע, הרשות המקומית ועוד.

11) **בקרה והפקת לקחים** - תוך כדי הפרויקט יש לבצע בקרה ולהפיק לקחים להמשך העבודה.

עקרונות הפעולה לרכז הגינה:

1. זיהוי המניעים של התושבים המגיעים לקחת חלק בגינה או שאותם נרצה לרתום לגינה - לעתים קרובות המניע המוצהר שונה מהמניע האמיתי, אנשים באים מסיבה אחת, אך נשארים מסיבה אחרת. אם אנחנו רוצים לשמר את הקהילה, צריך להבין את המניעים ולנסות לענות עליהם.
2. מי שמתעסק בעבודה חברתית וסביבתית בעצם לוקח חלק בשינוי חברתי. כדי לשנות את החברה, חייבים לקחת בחשבון את יחסי הכוחות של הפריטים בחברה ולפעול בהתאם. חלק חשוב מהתהליך הזה מתקשר להעצמה.
3. לדאוג כי ארגון וגיוס התושבים יעשה ביניהם ושהם יובילו את התחום מבלי שיצרו תלות ברכז לשם כך. לאפשר (מה?) (ועוד הרבה), אנחנו עושים תפקיד חשוב, אבל איננו מנהיגים-מנהיג בא מתוך הקהילה (למה זה פה? לא קשור לתפקידי הרכז).
4. אפשר להשקיע הרבה אנרגיה בישיבות, באירועים בכנסים ועוד, אולם העבודה האמיתית של הרכז מבוססת על שיחות פרטיות או בקבוצות קטנות בגינה, ברחוב ובטלפון. הרבה מהעבודה היא "אחד על אחד".
5. קל יותר לרכז לבצע את העבודה במקום אנשים אחרים, זה גם מהיר יותר, מדויק יותר ומספק, אך אין זו מהות התפקיד. הרכז נמצא כדי לשתף ולפעול בקונצנזוס אמיתי - לכולם יש חלק בפעולה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מאפייני הרכז הקהילתי בגינה

מכבד - בני אדם באשר הם - את השוני ביניהם, את התרומה שלהם, את הפרשנות שלהם לגבי חייהם, את הזמן שלהם, הרגשות שלהם והדעות שלהם.

פתוח – בן אדם אשר מתחבר בקלות ובעל יכולת ליצור קשר אינטימי עם מגוון רחב של אנשים.

משתף - שואף לקבל החלטות עם אנשים ולא במקומם. מכיר ביכולתם ובזכותם להיות חלק. באחריות הרכז לחלוק את הידע, לזהות אופציות, להציע אלטרנטיבות ולתת שם לאתגרים של הקהילה.

זמין - לשמוע, לסייע בפתרון בעיות, להיות נוכח. חשוב לשים גבולות לזמינות, אבל להקפיד עליה.

יודע - כאיש מקצוע באחריותו להקנות את הידע הדרוש (מה לשתול, מתי, איך להשקות, מה זכויות האזרחים ועוד). להעברת הידע הלאה, יש לשלוט בו. אם חסר ידע בנושא מסוים – יש לשאול וללמוד על אודותיו ולספק תשובה.

אמין – קיום הבטחות, הגעה בזמן, שמירת סודיות (אלא אם נדרש להפר אותה כדי להגן על מישהו).

קשוב - כדי להכיר אנשים טוב יותר, לשאול שאלות ולהקשיב לתשובות. יש לעודד גם הקשבה בין אנשים שונים בקהילה.

מסייע בפתרון בעיות – הקשבה לאנשים בבעיותיהם, פיתוח דיאלוג על הסיבות לבעיות הללו ויצירת תכנית פעולה להתמודדות עמן.

הוגן - התייחסות לאנשים בשוויון ובהוגנות, לא מאפשר את "עריצות הרוב" (קורה שהחלטה דמוקרטית דווקא מחלישה אחרים, ובמקרה כזה יש צורך בהתערבות הרכז).

מחנך/לומד - מכיר ביכולתו של כל אדם להיות מורה. מקנה אפשרות ללמוד מכל סיטואציה. מכיר באחריותו להעביר הלאה ידע שצבר.

מהווה דוגמה אישית - כבוד הדדי, קבלת השונה, אמינות, אורח חיים מקיים.

מטפח קיימות קהילתית - מסייע לטפח מנהיגות, לרכוש ידע, לבנות תרבות קבוצתית, מדגיש את הדמיון, ההצלחות, הכוחות, עוזר

מדריך להקשבה על פי ג'נדלין:

הקשבה מוחלטת -

רק לתת סימן שאנחנו עוקבים. ביטויים כמו "כן", "אני מבין", "אני יכולה לראות איך אתה מרגיש", או: "אני לא איתך, תוכל לחזור על זה שוב?" (להיות כנים לגבי מתי מקשיבים ומתי לא).

לחזור על הנקודות של הדובר, כמו שהבנת אותן, ללא נושאים שלך, רעיונות או פרשנות, להשתמש במילים שלו בנקודות עיקריות. לא לנסות לסדר או לשפר את הדברים. לבדוק עם הדובר אם קלענו "אני הבנתי נכון?", אם לא - לתת לדובר לתקן או להוסיף. לחזור שוב ולוודא הבנה. לסיים עם משפט על איך הדובר מרגיש עם הדברים.

אם עשינו זאת נכון -

הדובר ייכנס יותר לעומק העניין, ישתף יותר, יהיה יותר נינוח, רפוי ורגוע; תתפתח אינטימיות של שיחה מעמיקה.

אם לא עשינו זאת נכון

-

הדובר יחזור שוב ושוב על דבריו.

אם הדובר הופך יותר נבוק, נוקשה, מתוח אם הוא משנה את הנושא ועובר למשהו פחות אישי – אז כנראה שלא באמת הקשבנו

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לזהות ולספר את הסיפור של הגינה, מעודד לקיחת אחריות ושיתוף אנשים שונים.

מעצים - בגלל אותו חוסר אונים נרכש, אנשים מאמינים ש- you can't fight town hall (אלינסקי), כלומר שלהם אין די כוח לשנות. יש לעזור לאנשים לשנות את האמונות שלהם אם יגיעו בכך תהליך של העצמה; כמו כן, יש להקנות לאנשים הזדמנויות להיות חזקים יותר.

סבלני - שינוי לוקח זמן, גם בגינה, ובוודאי באנשים. עלינו להיות סבלניים לתהליך שיביא שינוי אמיתי, גם אם מפתה לקדם שינויי בזק.

"בן אדם" - רשימת התכונות הנ"ל נראית כמתאימה ל"סופר-אדם". אין רכז מושלם, כשם שאין אדם מושלם. כולנו עשויים פגמים-פגמים... הכוונה בתיאור המאפיינים הללו היא המודעות אליהם בעבודה עם אנשים ובדברים שבהם עלינו להשתפר.

ניתן לחלק את עבודת הרכז בגינה לשני צירים מרכזיים. ציר אחד העוסק ביצירת קשרי קהילה וציר השני הוא ציר משימתי העוסק בתפעול הגינה בפועל. על מנת שהפעילות בגינה תצליח יש לעבוד במקביל על שני צירים אלו

ציר קשר קהילה	ציר המשימה
גיוס לגינה	ניהול ישיבות
טיפוח מתנדבים ותיקים	דיווח (לממונים- בחלה"ט, במינהל, לתורמים)
הבנת המניעים של אנשים להגיע לגינה	פרסום
חיבור אנשים לפעילות בגינה	צרכים לוגיסטיים
תקשורת פנימית (טכני והמהותי)	כתיבת תכנית עבודה
פתרון קונפליקטים	תכנון והפקה של אירועים קהילתיים
הכלה, אוזן קשבת ואדם שמבין	בניית ימי עבודה
הכנסת התלהבות ומוטיבציה	גיוס וניהול משאבים מהקהילה
עזרה במימוש יוזמות	יצירה וחלוקת תפקידים
יצירת מחויבות	ניהול והרחבה של רשימת תפוצה
יצירת מסורות, טקסים, ריטואלים, הווי	העברת הכשרות
ליוו התהליך הקבוצתי	יצירת שיתופי פעולה חיצוניים
העצמה קהילתית	העברת הידע המקצועי לתושבים

ריכוז פרויקט גינה קהילתית

חשוב לציין כי תפקיד הרכז הינו הנחייתי אך לא ניהולי. כלומר, התושבים בגינה אינם כפופים אליו. כלומר יש להניע את האנשים לעשייה חיובית ויעילה בגינה, אך לא ניתן בשום אופן לכפות זאת עליהם מלמעלה. היכולת לרכז תשפיע באופן ישיר על התוצאות בסוף. הרכז אינו אחראי על הקהילה. ברצונו למשוך את אנשי הקהילה לפעילות, אך לא לנהל אותם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

כאשר נפגשים עם הקהילה לראשונה, יש לערוך קודם כול מיפוי קהילתי, הכולל מדוע הם רוצים גינה קהילתית ועד כמה הם מסוגלים ורוצים להשקיע בה.

במיפוי נבדוק ונרשום:

1. חתך אוכלוסייה, ארגונים ומוסדות המתפקדים בשכונה.
2. אבחון מצב חברתי: חיי היום-יום בקהילה, קבוצות ורמת סולידריות, סכסוכים - בעזרת פרופיל קהילתי ניתן לאבחן אם הגינה עשויה לתת מענה למצב חברתי כלשהו.
3. יצירת מפה גיאוגרפית, גבולות השטח, נתונים דמוגרפיים.
4. קיום ביקורי בית, ראיונות ברחוב ותצפיות על השכונה (בשעות שונות של היום).

מטרות ביקור הבית

- עריכת שיחה אישית עם התושבים, יצירת קשר אישי ואמון וכן שיווק ישיר של הפרויקט (לדוגמה דרך חלוקת מיישר). הבטחה אישית להצטרפות לפעילות יוצרת מחויבות מקדימה.
- חשוב מאוד להציג את הגוף שממנו מגיעים ואותו מייצגים.

יש לבדוק אילו תושבים חיים בשכונה (פנסיונרים, צעירים וכדו'); עובדי ציבור, לעיתים, מהווים דוגמה לאוכלוסייה יציבה המסיימת לעבוד מוקדם ועל כן בעלת פניות לנושא.

בנוסף צריך לבדוק אילו ארגונים ושרותים פועלים בשכונה

שרותים עירוניים – מינהל קהילתי, עובדים קהילתיים, פורום סביבתי, אגף שפי"ע, משרד חקלאות, משרד להגנת הסביבה, מחלקת גינון. ניתן להיעזר לצורך קבלת משאבים ותמיכה.

ארגונים – תנועות נוער, צמ"ד, ג'וינט, קרן ירושלים, החברה למנהלים קהילתיים, חברה להגנת הטבע. ניתן להיעזר בהם ובמתנדבים מטעמם.

מוסדות – בתי ספר, גנים, מועדון קשישים, מרכזים מסחריים - כדאי להכירם ואולי לעבוד עמם בהמשך.

עבודה עם תושבים

גיוס פעילים

אחרי שנכנסנו לקהילה וערכנו מיפוי שלה, נדע טוב יותר מה האתגרים בקהילה ומה הצרכים שלה (עוד על הנושא בסעיף "כניסה לקהילה").

צורכי התושבים יכולים להיות היעדר מקום מפגש קהילתי, מחסור בתעסוקה לנוער, קשישים בודדים המנותקים מהקהילה, פתרון לפעילות אחה"צ להורים ולילדים קטנים, מענה לפנסיונרים עם אהבה לטבע וכו'.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

במחשבה על תחילת הקמת הגינה עלינו לנסות להתאים ולהנגיש אותה עד כמה שאפשר אל הקהילה. לפרסם את תחילת הפעילות, ליצור קשר עם אנשים שבאים במגע עם התושבים ויכולים לעזור לנו לגייס (רכזים במינהל הקהילתי), לחבור לארגונים בשכונה ול"קהלים שבויים" (בתי ספר, תנועות נוער, מועדוני קשישים וכו').

זכרו: אנשים ייקחו חלק בפעילות הגינה רק אם זה משרת את האינטרסים שלהם. חלק מהאתגר הוא לענות על הצרכים של הפרט ושל הקבוצה במקביל.

מה ההבדל בין פעיל למתנדב?

מתנדב עושה את העבודה הנקודתית הנדרשת ואילו הפעיל יותר יוזם, מנהיג, ובעל אג'נדה משלו.

הסיבות שמביאות אנשים להיות פעילים

באופן כללי ניתן למיין את הפעילים לפי שלושה מאפיינים אותם ירצו להשיג מההשתתפות. (מקלן ואתקינסון)

הישגיות	כוח/השפעה	שייכות
מה מניע אותם/חשוב להם: מטרות לדעת שהם בכיוון הנכון הוראות שאפשר למדוד ולוודא הצלחה מסודרים ומאורגנים אוהבים לפתור בעיות עובדים טוב לבד	מה מניע אותם/ חשוב להם: רוצים להשפיע ולהשאיר חותם אוהבים לתת השראה חושבים לטווח ארוך יכולים לעבוד לבד/בקבוצה יכולים לגייס אחרים אוהבים להירתם מידע הוא קריטי להצלחה	מה מניע אותם/ חשוב להם: האפשרות ליצור קשר שכולם יהיו שמחים אוהבים לעבוד בצוות אכפת להם מה אחרים חושבים עליהם עובדים טוב מול אדם נחמד אוהבים יחסים אישיים
תפקידים מתאימים: גיוס כספים, גיוס חברים, אירועים מיוחדים, מנהיגות, משימות ניהוליות, עבודה ספציפית, עינייניות	תפקידים מתאימים: דיבור בציבור, ריכוז, מנהיגות כללית, ניהול אנשים, פתרון בעיות ואתגרים גדולים, תפקידים יצירתיים וגמישים.	תפקידים מתאימים: קבלת אנשים חדשים חברות בוועדה ריכוז משותף אירועים חברתיים

בעבודה קהילתית בעיות עוזרות לנו: קיומן של בעיות היא הסיבה של אנשים להיות מעורבים, להזדקק זה לזה, לאסוף תמיכה ולגייס כוחות בעצמם ובסביבה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מאפיינים של סוגיות לא טובות: מותירות אנשים בפסיביות	מאפיינים של סוגיות טובות: מעודדות אנשים לפעול
<p>מעורפלות, מופשטות, תיאורטיות חסרות פתרון ברור מתבססות על פעולה דחויה או עתידית מחוץ למסגרת ההתייחסות של הקהילה כוללות רק היבט אינטלקטואלי (לאנשים לא אכפת) מגבילות את ההשתתפות למעטים מגבירות פילוג בקהילה מתעלמות מצורכי הארגון קלות מדי או קשות מדי להשגה, חסרות משמעות בעלות סיכון גדול לכישלון משעממות</p>	<p>ניתן להכליל אותן בפשטות מציעות פעולה מוחשית ומיידית מערבות עניין ואינטרסים אישיים ומתבססות על ניסיון של אנשים מתייחסות לרגש ולשכל יחד מציעות תועלת בעצם ההשתתפות מקדמות איחוד בקהילה מספקות מענה למטרות הארגון מציעות אתגר, אך לא בלתי אפשריות מגבילות את הסיכון שבכישלון לוכדות את הדמיון</p>

כיצד ממנפים תלונות ליצירת פעילות?

- תלונות אינן מביאות לפעולה. להלן מספר דוגמאות כיצד ניתן להניע לפעולה מתוך התלונה.
- "אני מניחה שאפשר להמשיך להיות מתוסכלים או להחליט לעשות משהו. במה נבחר?"
  - "עכשיו, אחרי שאמרנו כל מה שמציק לנו, מה נעשה? נמשיך לשבת ללא מעשה?"
  - "זה מרגיש טוב להגיד מה שמעצבן ומעיק עלינו. אפשר להמשיך ולהיפגש כדי להרגיש טוב, גם מבלי לעשות משהו כדי להביא לשינוי..."
  - "לא נראה לכם שכדאי לעשות משהו בקשר לזה?"
  - "לא נראה לכם שכדאי להעלות את הטענות שלנו מול מישהו שיכול לעזור לנו להזיז את העניינים?"
  - "איפה אנחנו יכולים להתחיל לעשות שינויים?"

מוקדים לאיתור פעילים:

רשתות חברתיות
רשתות משפחתיות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

רשתות גיאוגרפיות - רח', מבנה, סביב גן ציבורי
קבוצות פעילים קודמות
רשתות סביב מוסדות דת
רשתות סביב שירותים (בי"ס, מינהל, קן/שבט, מרכז גיל רך, סופר, בית קפה, קופ"ח, בנק)
רשתות ע"פ גיל

טיפים לשיחת גיוס - "הקש בדלת"

בשכונות רב-תרבותיות יש להכיר מראש את הקודים השונים הנהוגים בתרבות התושבים. תחילה יש לפתוח בשאלה: "אם מתאים כרגע?", ורק לאחר קבלת הסכמה, להמשיך להסביר על הגינה. כדאי לציין שהגינה היא של כלל התושבים, גם השכנים מוזמנים והשאיפה היא לשתף את כולם. בפגישה זו צריך לציין את תאריך מפגש התושבים הקרוב. אין טעם לערוך מבצע "הקש בדלת ללא תאריך של מפגש תושבים. במסגרת המבצע יש: 1. לאסוף טלפונים ומיילים 2. להשאיר מיישר עם תאריך מפגש וטלפון שלנו ליצירת קשר.

כדאי לסיים את המפגש באמירה כמו: "נשמח אם תגיע", "אתה חושב שתוכל לבוא?", "האם תגיע?", "מעניין אותך לקחת חלק?"

סמוך למועד הפגישה כדאי להתקשר ולהזכיר לתושב.

הצגת הגינה: כדאי להציג את הגינה כפעילות הכוללת מספר רחב של משתתפים – לספר כי "התארגנה קבוצה", כך שיותר תושבים ירצו לקחת בזה חלק. אם אנשים יחשבו שהם החלוצים יהיה קשה הרבה יותר לגייס אותם, ומצב שכזה יוכל לגרום לחוסר רצון להצטרף.

פגישה אישית ולא רשמית: השקיעו מאמץ בהכרת האדם שמולכם. אם זמן המפגש מוגבל, השקיעו אותו בהקשבה ולא בשכנוע; באופן כללי רצוי לדבר פחות ולהקשיב יותר. אספו מידע על הנושאים והצרכים המעסיקים את הפעיל הפוטנציאלי הזה ספציפית. שאלו שאלות פתוחות המאפשרות הרחבה. ספקו מידע רלוונטי ונסו לאתר חסמים מעכבים.

שאפו ליצור קשר ואמון יותר מאשר הסכמה מהירה לפעילות. גיוס לא תמיד מתרחש במפגש אחד. כל פגישת היכרות עשויה להתפתח לשיחת גיוס לפעילות, וכל פגישת גיוס יכולה להיות פתח לפעילים נוספים, לכן בטאו את הוקרתכם לתושב על הזמן והמאמץ שהשקיע, גם אם לא הצטרף, וזאת בלי להשאיר לו רגשות אשם ותחושת אי-נעימות. תנו זמן לדברים להתבשל, לא כל התשובות צריכות להתקבל במפגש הראשון. לבסוף שאלו, אם יש שאלות או משהו שחשוב להגיד. אל תשכחו להשאיר מידע ליצירת קשר.

הערה חשובה: בכל מצב של גיוס במקום שלא מכירים, במיוחד בערב, עדיף ללכת בזוג.

למה אנשים מצטרפים לגינות קהילתיות?

במחקר שנערך בנושא נמצא שפעילים בגינות קהילתיות הצטרפו כדי לקדם מטרות חינוכיות, להביא לפיתוח קהילתי, לבלות בשעות הפנאי, לרכוש מיומנויות, מסיבות בריאותיות, להגן על

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שטח מפיתוח וכו'. כאמור, אנשים מגיעים לגינה מסיבות שונות, והדרך היחידה להבין את מניעיהם היא פשוט להקשיב להם (ולעתים גם "לקרוא בין השורות").

איך משמרים פעילים?

אחרי שמגייסים פעילים, צריך לדאוג שיישארו מעורבים. כיצד יוצרים מחויבות ואחריות בקרב יחידים וקבוצה של מתנדבים?

היחס הראוי הוא כמו לאנשים שזוהי עבודתם. ניתן לדרוש מהם מחויבות ואחריות, ולהציב רף דרישות גבוה ומאתגר מבלי לחשוש מכך שהמוטיבציה של הפעיל תרד בעקבות כך, ההפך הוא הנכון. פעיל שמרגיש נחוץ, חיוני ומשמעותי, ייקח על עצמו יותר אחריות ויהיה יותר מחויב מפעיל שחש שאין לו מה לתרום.

דרכים לשמר פעילים

להתעניין בהם ובחייהם באופן אמיתי
להבין את הצרכים והמניעים האישיים שלהם
לספק להם הכשרה לתפקידים שניתנים להם
משוב מתמשך על העבודה
גיבוי הפעולות שלהם, גם אם מוטעות
פרגון אמיתי בצורה אקראית והוקרה על המאמץ וההשקעה
הכרה של מנהל המינהל הקהילתי/המתנ"ס, ראש העיר או דמות בעלת חשיבות בעיני הפעיל
אחריות על דברים מאתגרים, חשובים ותורמים, אבל ריאליים.

לאפשר לכמה שיותר פעילים להנהיג.

השתתפות בקבלת החלטות

פרסום, חשיפה ציבורית וציון ההישגים

לתת להם להיות באור הזרקורים

משלוח ברכות אישיות בחגים

הזמנה לאירועים בשכונה גם מחוץ לגינה

בילוים ומפגשים חברתיים בקבוצה, אווירה חיובית בגינה

מפגשי הדרכה או בילוי מחוץ לגינה/שכונה

השתתפות בקורסים יוקרתיים ובפגישות חשובות

יצירת סמלים שמייחדים את הפעילות שלהם (חולצה, לוגו)

יצירת מסורות, הווי, שפה וכו'

יצירת חוזה

חוזה נשמע כמו מעשה "חוקי", אך למעשה הוא חשוב מאוד כחלק מהצעדים הראשונים בכניסה לקהילה/קבוצה. חוזה מאפשר לקבוע מה הציפיות מהפעולה המשותפת, מה הקבוצה מתחייבת

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בפני עצמה להשיג, מה כל משתתף תורם, מה הציפייה מהרכז וכמה זמן תמשך העבודה המשותפת. לרוב החוזה הוא בעל פה, אך לעתים משתמשים בחוזה כתוב. חוזה כתוב עוזר להבהיר את המטרות והציפיות ההדדיות בין הרכז לקבוצה. אם נדרש, אפשר לחזור לחוזה הכתוב ולהשתמש בו כדי לרענן את המחויבות המשותפת. מכיוון שבגינות קהילתיות מדובר בפעילים שבאים מרצונם והפעילות של הקבוצה היא בלתי פורמלית, ייתכן שבפגישה הראשונה יש מקום לקיום שיחת תיאום ציפיות, רישום הדברים שעלו בשיחה והפצתם לשאר הפעילים, בצורה פחות פורמלית מאשר חוזה חתום.

בחוזה אפשר להתייחס לנושאים שלהלן:

ציפיות מהרכז

ציפיות מקבוצת הפעילים

מטרות משותפות לשנת הפעילות

זמנים לימי עבודה, ישיבות תושבים קבועות

נורמות התנהגות (מגיעים בזמן לישיבות, מעבירים קשר, מביאים כיבוד וכו')

תוכן הפעילות המשותפת

מה הציפיות האישיות של כל חבר בקבוצה (ללמוד, להתפתח, ליהנות, להיות חלק מקבוצה)

ניהול ישיבות תושבים

לישיבות התושבים חשיבות רבה. מבחינת המשימה, הישיבה מאפשרת לקבוע מטרות, לתכנן, לערוך משוב, לחלק משימות וללמוד; ומבחינת היחסים בין המשתתפים, הישיבה מאפשרת זמן משותף, יצירת קשרים ושיתופי פעולה וכן מקום לפתרון קונפליקטים.

דגשים ועקרונות לבניית ישיבה

הזמן של אנשים יקר, לכן לפני שמזמנים ישיבה, צריך לחשוב טוב מה יהיה נושא הישיבה ומה מהלכה. יש להכין סדר יום לכל פגישה ולהעלות עניינים שיש לסכם ולהחליט לגביהם. אם אפשר, רצוי לשלוח את נושאי הישיבה מראש, כדי להכין את האנשים, ובמקביל לבדוק אם יש נושאים שהיו רוצים לדון בהם. יש להזמין את כל הפעילים לישיבה ולנסות לוודא מראש מי מגיע. נסחו לעצמכם את מטרת הישיבה; מה מעוניינים להשיג בישיבה; מה הנושאים שעל סדר היום (כדאי לנסחם לעצמכם כשאלות, כך שלאחר הישיבה, אם ניתן מענה לכולן - ברור שהושגו המטרות). יש לבדוק אם נדרשים עזרים לפגישה (פליפ-צ'ארט, ברקו, טושים) ולדאוג להכינם מראש.

setting - מיקום הישיבה חשוב ובעל משמעות - הפגישה תיערך במתנ"ס, בגינה, בבית של אחד התושבים, במקום פורמלי/בלתי פורמלי. חשוב להקפיד שלא יהיו הסחות דעת שיפריעו לישיבה ושהאווירה תהיה נעימה ושקטה. כדאי תמיד לדאוג לכיבוד.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דגשים לניהול הישיבה

- להגדיר באופן ברור את נושאי הישיבה ואת מסגרת הזמן.
- להשתדל מאוד להתחיל בזמן, כדי לכבד את אלו שהגיעו, ולסיים בזמן.
- להקפיד על תרבות דיון, יכול להיות שהקבוצה תבחר דרך מסוימת לניהול הישיבה.
- לכוון את הישיבה כך שהכול יוכלו לקחת בה חלק. לאפשר לכולם לומר את דברם.
- לשים לב שחלוקת התפקידים היא שוויונית ולא הכול בחלקם של אותם אנשים.
- לאתגר פעילים לקחת על עצמם תפקידים שונים כדי לפתח יכולות שונות.
- לרשום נושאים חדשים העולים בישיבה ולטפל בהם בסיומה או לבקש להקדיש להם ישיבה נוספת.
- ניתן לפנות מסדר היום נושאים כדי לטפל בנושא בווער.
- לרשום את עיקרי הדברים, בעיקר את ההחלטות, ולהפיץ לכולם. בסיום כל פגישה, לא יאוחר מיום-יומיים לאחריה, להוציא פרוטוקול סיכום לכל הנוכחים, עם חלוקת תפקידים ברורה וזמנים להשגת היעדים עד לפגישה הבאה.
- להתחיל פגישה בבדיקה מה נעשה/ לא נעשה מהחלטות הפגישה הקודמת.
- אחרי הפגישה הראשונה - להכין דף קשר לכל המשתתפים.

מפגש תושבים ראשון

מטרתו העיקרית של מפגש התושבים הראשון הוא חשיפה לגינה הקהילתית וקביעת תכנית פעילות. יש להקפיד על כך שהמפגש יתנהל בהתאם לתכנית ולא יוסב לשיחות חולין או למיקודו באדם אחד. אם אנשים ירגישו שהזמן שלהם מבוזבז לריק, הם עשויים לעזוב באמצע או לא לרצות לחזור.

מי צריך להשתתף במפגש הראשון?

- תושבים (רצוי לפחות חמישה)
- עובד קהילתי או דמות מקומית שהתושבים מכבדים אותה
- יועץ בתחום הגינון שיוכל להציג אפשרויות
- לא צריך מתכנן פיזי; הוא רצוי אך לא תמיד יימצא מי שיבוא

מבנה מומלץ של אסיפת תושבים

- ✓ לפני הישיבה מומלץ להגדיר מטרות משותפות: עם מה רוצים לצאת מהמפגש (אנחנו לעצמנו + הצוות המארגן).
- ✓ לערוך היכרות אישית ותיאום ציפיות (למה באת?).
- ✓ סדר המפגש - להכין לויז' כללי של המפגש ולהקריא אותו בהתחלה, כדי שאנשים ידעו למה לצפות (מה צפוי לנו היום? מה עומד על הפרק?).
- ✓ מצגת דוגמאות של גינות קהילתיות – תורמת לאווירה ולעניין.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- ✓ אם יש גרעין מוביל - יש להציג אותו ולספר עליו מעט (מהם תפקידי הגרעין המוביל?).
  - ✓ תיאום ציפיות; הגדרת תפקיד הרכז ותפקידה של הקהילה (אפשר לחלק שאלון ציפיות לגינה).
  - ✓ יצירת "חוזה" לעבודה בגינה חשוב מאוד. החוזה מקנה תחושת מחויבות לשני הצדדים.
  - ✓ קביעת ההתנהלות בגינה, איך וכמה עובדים? מהם ימי העבודה? באיזו תדירות? שיבוץ הפעילים בהתאם ללוח הזמנים.
  - ✓ אם יש תושב פעיל שמוביל – כדאי לשתף אותו ולהיעזר בו בהובלת המפגש, ואף לאפשר לו לנהל את המפגש לגמרי ולסייע לו במידת הצורך.
  - ✓ החלטה לגבי צוות מוביל - יש לבדוק מי מהתושבים מעוניין להיכלל בו.
  - ✓ במידה ויש כדאי להציג תמיכה ארגונית – אם תהיה פעילות - יתקבל מימון לפרוייקטים נוספים.
  - ✓ תכנון כללי לימי העבודה.
  - ✓ קביעת מועד ליום הפעילות הראשון.
  - ✓ בסיכום הפגישה יש לערוך את הפרוטוקול ולהפיצו לכל המשתתפים.
- לאורך כל המפגש יש ליצור התלהבות ומוטיבציה.

חשוב לדאוג לדברים הקטנים:

- פגישה במקום שנוח לשהות בו זמן ממושך (למשל בית של אחד התושבים); להגיש כיבוד.
- לשים לב לאופן סידור הכיסאות. מומלץ לארגנם במעגל.
- עד לרגע תחילת הישיבה מומלץ לערוך היכרות בלתי פורמלית, להסיר הגנות ולקבל את האורחים בסבר פנים יפות (אפשר, למשל, לחלק לאנשים שי כשתילים).

טיפים כלליים נוספים

- חשוב לחבר את המשתתפים כבר מהרגע הראשון למוכר ולידוע להם, למשל ליצור קשר לגינה באמצעות צמחייה המוכרת לתושבים (בעיקר צמחייה לתועלת האדם).
- במקרה של עולים חדשים – יצירת שינוי מעמדי: להחזיר את החקלאות, להחזיר את התושבים למעמד של יועצים ויודעים, לגרום להם לחזור למעמד הטוב שהיה להם בארץ הולדתם ולהיוועץ בהם בפגישות.
- יש להקנות למשתתפים תחושה שהם המחליטים, ולכן הם האחראיים לגינה.

אנשים רוצים ללמוד ולהתפתח, רוצים חום ואהבה, תקווה ואמונה במשהו חיובי! כדאי לעשות הקבלות בין הגינה לבני אדם ולקהילה - אדם יראה איך צמח גדל, וירגיש שהוא גדל בעצמו; קבוצת הפעילים בונה את התשתית הקהילתית בדומה לקרקע בגינה שהיא הבסיס לכל הצמחייה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

יצירת הקבוצה

הגדרת קבוצה

שני אנשים או יותר המקיימים אינטראקציה ומשפיעים זה על זה. חבורה של אנשים עם מוטיבציה להתאגד כדי להגשים צרכים אישיים. אנשים המתקשרים זה עם זה באותו המקום או על במרחק מה אנשים העוסקים בנושא רלוונטי המקשר ביניהם

תפקידים בקבוצה

כמעט בכל אחת מהקבוצות, ללא קשר לסיבה שלשמה הוקמה, ניתן למצוא את מרבית או את כל התפקידים שלהלן: תפקידי משימה, תפקידי תחזוקה ותפקידי המתמקדים בצורכי היחיד, לעתים על חשבון הקבוצה, לעתים אותו אדם משמש ביותר מתפקיד אחד. חשוב לזכור כי אין תפקיד "טוב" או "רע", כל התפקידים משרתים את חיי הקבוצה, ונוצרים במידה רבה כתגובה לציפיות של חברי הקבוצה האחרים:

תפקידים משימתיים	תפקידי תחזוקה	תפקידים ממוקדים ביחיד
יוזם - תורם	תומך - מעודד	בלם
מחפש אינפורמציה	מתאם, עוזר להגיע להסכמות	אגרסיבי
מוסר אינפורמציה	משחרר מתחים	נסוג
מחפש דעה	מפשר	שתלטן/בריון
מחווה דעה	שוער/ שומר סף	מחפש הכרה
מעבד, מבהיר	מבטא רגשות	מתוודה
מתאם	"קובע הנורמות"	"ליצן"
מאבחן	הולך בתלם	בעל אינטרסים סותרים
מכוון		
מתמרץ		
עוזר טכני		
מזכיר		
מעריך, מבקר		

חיי קבוצה

קבוצות, כאמור, מתחברות כדי להגשים צורך אישי או לפתור בעיה. **שלב ראשון** - זיהוי צורך או בעיה/אוריינטציה, היכרות **שלב שני** - היערכות ותכנון

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שלב שלישי - החלטות ופעולה

שלב רביעי - שימור

שלב חמישי - סיום/משוב והתחלה מחדש

בניית קבוצה בהתאם לציר יחסים ולציר משימה

ציר היחסים:

- יחס אמפתי לכל הפרטים והבנת מניעיהם.
- שיחות אישיות לחברי הקבוצה אחת לכמה זמן (חשוב מאוד להיכרות בעיקר בתחילת הקשר).
- לדאוג לאווירה נעימה ומקבלת בקרב הקבוצה.
- לדאוג שבפגישות יהיה כיבוד - בהתחלה אפשר להביא, ואחר כך להבנות סבב בין החברים.
- להקדיש חלק מהזמן בכל אחת מפגישות הקבוצה לציר היחסים: "משהו טוב שקרה לי השבוע"/ "סבב מה נשמע"/ לפתוח כל פגישה במשהו הפגתי, בין אישי חביב, להקדיש לא יותר מ-10 דקות לעניין, ואחר כך לעבור לפן המשימתי.
- תגמולים וחיזוקים לחברי הקבוצה אחת לכמה זמן - אירוע מיוחד כמו הרמת כוסית לציון חגים, נסיעה משותפת לסיור לימודי או לבילוי, ברכות והערכה מצד מנהלי מינהל או גורמים עירוניים וכו', צ'ופר קטן לרגל חגים ועוד.

ציר המשימה:

- המשימה הקבוצתית צריכה להיות מוגדרת, ברורה, מאתגרת ובת-השגה.
- הרכז או המארגן הקהילתי צריך להשקיע ביצירת מסגרת מחייבת, מאורגנת, עם חוקים ברורים אך גמישים, ולשמור על יעילות ותפוקות. לשם כך, יש להקפיד על יצירת נורמה של פגישות יעילות, חלוקת אחריות ותפקידים בין חברי הקבוצה משלבים מוקדמים.
- הצבת רף דרישות גבוה ומאתגר, ובמקביל - תגמול (ר' ציר היחסים).

קביעת מטרות, יעדים, משימות ותכנית

מטרה - תוצאה סופית שקבוצה (או פרט) מנסים להשיג. זה המקום אליו שואפת הקבוצה להגיע. לדוגמה: העשרת הידע בנושא גינון וקיימות של חברי הקבוצה.

יעדים – בונים את דרך הפעולה להשגת המטרה. היעדים הם מדידים ברוב המקרים ומאפשרים לנו לבדוק האם יש עמידה בציפיות. לדוגמה, בניית הכשרות בנושא, שיעבירו חברי גינה זה לזה.

משימה - מעשה שחברי הקבוצה מבצעים להשגת המטרות והיעדים. לדוגמה, כל אחד מהפעילים יתמקד בלמידה של נושא מסויים ואותו יעביר בשיעור לפעילים האחרים.

תכנית – עורכת את המשימות ברצף מובנה על ציר זמן. לדוגמה מפגשים קבוצתיים העוסקים בקיימות והכשרה מעשית למיומנויות הקשורות בנושא.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

נורמות ומנהגים

חלק חשוב מכל קבוצה.

גורם מגבש ומאחד לאורך זמן.

מבטא את מה שחשוב לקבוצה ונקבע על ידה.

מייחד את הקבוצה.

משמר את המסורת של הקבוצה.

תהליכים סמויים בקבוצה

לעתים יש בקבוצה דינמיקות סמויות מתחת לפני השטח – איורעים ותחושות שלא מדברים

עליהם, אך כולם מרגישים אותם.

סימפטומים בתוך הקבוצה לתהליכים סמויים: איטיות, הימנעות מקבלת החלטות, התעסקות

בעניינים שוליים, תסכול וכעס, קונפליקטים, נשירה, איחורים, היעדרויות, שתיקות לא מובנות,

תגובות קיצוניות, הימנעות, התחמקות ועוד.

תהליכים סמויים של רכז הגינה:

מניעת עצמאות ואוטונומיה מתוך חשש לאיבוד התלות בנו

התנגדות למנהיגות קבוצתית מתוך חשש לאבד את המנהיגות

עיקוב תהליכי סיום מתוך קושי לשחרר את הקבוצה

הימנעות מלקחת תפקידי מנהיגות מתוך תחושת אשמה, חוסר ביטחון וכו'

תהליכים סמויים של הקבוצה:

דחיית קבלת החלטות מחשש לתוצאותיהן

הצורך של הקבוצה לפרוק תסכולים וליצור "שעיר לעזאזל"

פסיביות כתגובה לעבודה אינטנסיבית של הרכז

התקדמות איטית מתוך בדיקה ובחינה של המטרות

תהליכים סמויים של חברים בודדים בתוך הקבוצה:

התנגדות להחלטות הנוגדות אינטרסים אישיים

התנגדות להחלטות שבוצעו על ידי חבר בלתי אהוד

התנגדות לשינויים מתוך חשש לאבד כוח או תפקיד מוכר

התנגדות לכניסה וליציאה של חברים מתוך חשש לאבד את הסטטוס

התנגדות למנהיגות מתוך רצון להתחרות במנהיג או התנגדות לסמכות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

פיתוח מנהיגות בקבוצה בלתי פורמלית

מנהיגות

- המנהיגות היא היכולת להוביל את הקבוצה למימוש יעדים ומטרות שהציבה לעצמה ובמקביל לשמור על ההרמוניה בה.
- המנהיג נתפס כאדם בקבוצה המסייע לה להשיג את המטרות שהגדירה לעצמה בצורה הטובה ביותר.
- בקבוצה יש השפעה הדדית של כולם, אך המנהיג בעל ההשפעה הגדולה ביותר.
- לתכונות אישיות יש חלק גדול במנהיגות: גמישות, סתגלות, שמירת הרמוניה, דברנות. המנהיגות לעתים עוברת בירושה, לעתים מתקבלת על פי בבחירת הרוב לעתים מועברת ברוטציה ולעתים - על פי ותק.
- מיתוסים רבים נפוצים על מנהיגות, כמו יופי או שהיא אינה ניתנת לרכישה, אך אלה רק מיתוסים ואינם בהכרח נכונים. מנהיגים רבים לשינוי חברתי לא ראו בעצמם מנהיגים אלא אנשים שעושים את מה שהיה צריך מתוך מחויבות עמוקה לערכים אנושיים (צ'קאווי, 2001).
- על המנהיגות להתאים את עצמה למציאות המשתנה, אחרת היא תהפוך ללא רלוונטית.
- מארגן/עובד/רכז קהילתי יכול לבוא מחוץ לקבוצה. המנהיגים צריכים לבוא מבפנים.
- המנהיג הוא זה שהולך לפני המחנה, מראה את הדרך, נותן השראה ומהווה דוגמה אישית. תפקיד הרכז הוא לגרום לאחרים לקחת את המנהיגות.

סוגי מנהיגות

מנהיגות דמוקרטית - משיגה תוצרים איכותיים ביותר לטווח הרחוק, קשרים אישיים טובים ופעילות עצמאית.

מנהיג ממוקד משימה - מציע רעיונות, דומיננטי בשיחות, נתפס כמנהיג

מנהיג סוציו-אמוציונלי - מטפל במתחים הנוצרים בקבוצה, שומר על הלכידות

האידיאל, כמו תמיד, הוא האיזון בין הסוגים - מנהיגות שמשלבת יחסים ומשימה.

סוג המנהיג שאנו רוצים לטפח בגינה:

- מתמיד ומקפיד להיות נוכח פעמים רבות
- לוקח אחריות, ראש גדול, בעל יוזמה וחזון
- תרבות דיבור שמאפשרת מקום לכולם בדיונים ובעשייה, הגינות
- בעל רעיונות שונים ודעות מגוונות
- מגלה עצמאות
- משימתי מכוון להביא תוצאות
- יחסים בין אישיים מעולים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- מסוגל לספוג ביקורת, רצון ללמוד
- בעל "קרדיט אידיאטיבי" או "אשראי" בקבוצה: יכול להרשות לעצמו לשלם על חדשנות הודות לתרומתו לגינה
- יכולת הנהגה דמוקרטית
- יכולת הנעה של אנשים
- מעצים, יצירתי ומעורר השראה
- יכולת לפשר, לגייס ולאחד את כולם, לשמר את החיבור בין חברי הקבוצה
- יכולת לוותר על האגו, להאציל סמכויות ולפתח מנהיגות באחרים
- בעל זמן פנוי? לא בהכרח... לעתים קרובות המנהיג הוא דווקא אדם העסוק תמיד, מעורב בכל נושא בקהילה ותמיד נכון לעזור בעוד דבר.
- זכרו!** שניים מתוך שלושה מנהיגים הם למעשה... מנהיגות. זהו היחס במנהיגות קהילתית באופן כללי (גיונסון 1990; קיפר, 1984).

שלבים בפיתוח מנהיגות

דיסוננס בא לידי ביטוי בשיח הפנימי על הסתירות בין תפיסת העולם לבין המציאות (למשל מצבים של חוסר צדק). שילוב של דיסוננס וחוסר אונים יוצר כניעה או תוקפנות, כי התפיסה היא שאין כלים להתמודד עם חוסר הצדק. קיפר (1984) אומר שצריך להכיר בדיסוננס, בתחושת העוול, בחוסר הצדק והכעס. תחושה זו הכרחית לגיוס הכוחות הנדרשים לתהליך ההעצמה. פרקסיס - יחסים מעגליים של עשייה וחשיבה רפלקטיבית (מתבוננת) על העשייה; פעולות מייצרות הבנות חדשות המעוררות פעולות חדשות ואפקטיביות יותר. תפקידנו הוא ללמד אחרים איך ללמוד, להראות לאנשים שיש עוד אחרים כמותם ושיש למדיניות עירונית וממשלתית חלק במצב, כדי שלא יאשימו רק את עצמם. עלינו לעזור לאנשים לגלות שהם אמיצים, שלא יפחדו לגשת ולדרוש תשובות מהאחרים.

אז איך מפתחים מנהיגים?

- 1) לתת לאנשים לעשות עבודה חשובה ומשמעותית
- 2) לאפשר לאנשים שיקול דעת ועצמאות בקבלת החלטות ובהקצאת משאבים
- 3) לדאוג שאנשים יקבלו קרדיט מהרכז ומחסיביה
- 4) לבנות למען אנשים יחסים, לפתוח להם דלתות, לחבר אותם עם בעלי עצמה ולמצוא להם מלווים ונותני חסות.

ניתן למלא שאלון כלהלן על כל פעיל (מתוך תכנית פיתוח מנהיגות אישית (Brown, 2006),

בתוך סדן, 2009):

תאריך:

שם הרכז/ת:

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שם הפעילה/ה :

מתי הצטרפה הפעילה לגינה?

איך הגיעה להיות פעילה/ה?

רקע:

מהם הערכים המנחים אותה/ה?

היכן ואיך רכשה את הערכים האלו?

בעיות ונושאים שחשובים לפעילה/ה:

רשתות:

עבודה ארגונית קודמת בגינה:

איזו משימה מתאימה לפעילה/ה כעת?

מעקב:

הערות:

קבוצות מעולות ומנהיגים מעולים יוצרים זה את זה
קישור נחמד על מנהיגים ומנהיגות והתחלה של תנועות חברתיות:

<http://www.youtube.com/watch?v=GA8z7f7a2Pk>

YouTube: Sasquatch music festival 2009 - Guy starts dance party

http://www.ted.com/talks/lang/eng/derek_sivers_how_to_start_a_movement.html

TED.com- Derek Sivers: How to start a movement

בעיות המתעוררות בליווי פרויקט

את הבעיות ניתן לחלק ל-4 סוגים:

- בעיות טכניות
- בעיות עם האנשים שעובדים מולם
- בעיות פנימיות שלנו עם עצמנו (מוטיבציה, שיתוף פעולה בתוך הצוות)
- בעיות הנובעות מחוסר תכנון מקדים

בעת ניסיון התמודדות עם בעיות יש להציף אותן מתוך תקווה שאולי לאחרים יהיו פתרונות. יש ליידע אחרים במהלך העבודה במה שאנו עושים ולהיעזר בהערות שימושיות. ככל שהפרוייקט יהיה מאורגן יותר מספר הבעיות שיתעוררו לאורך הדרך יקטן וכן יתאפשר למנוע תקלות אפשריות מבעוד מועד.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שלב 1: בניהול פרויקט

- (1) הגדרת מטרות
(2) שלבי פעולה – מה עושים ?
- זוהי התכנית השנתית

אֹהֵ אֲדָםִדְּ עֵ אֶת־וְהָ אֶשׁ תִּנְתְּ הַ חֵת לְדֵ אֶתְךָ יִן, וְתֵאמְרָה, בֵּית יִ אִישׁ אֶת־
יְהוָה. וְנִסְּף לְלֵדְתָ, אֶתְךָ אִי אֶתְךָ בְּלִיָּה יְהוָה בְּלִיָּה צִאנֹקֶן יִן, הָיָה עֲבָד
אֲדָמָה. גִּיְהֵמֶ קָץ וְיִבְאֵסֶן יִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחֵה לִיְהוָה. וְהָ בָלָה בִיא גַם־
הוא מִבְּכֹרוֹת צִאנֹמֶ חֲלִבֵה וְנִישׁ עֵ יְהוָה, אֶלְךָ בָלָה וְאֶלְךָ נְחֵתוֹ. הוֹאֶלְךָ יִן וְאֶלְךָ נְחֵתוֹ,
לֹא שֶׁ עֲוֹנֵתְךָ לֵק יִן מִאֲדוּנֵיפִלוֹ פְּנִי. וְיֵאמֶר יְהוָה, אֶלְךָ יִלְמֵה חֵרֶה לְהִלְמֵה נֶפֶל
פְּנִיךָ. וְהָ לֹא אֶסְיֵט יְבִשׁ אֶתְךָ לֹא תֵיטֵ עֲפֹתְךָ חֵטְאֵת רַב־צָא לִיְהוָה שׁוֹקֶתוֹ,
וְאֶתְךָ מִשֶׁל־בו. וְיֵאמֶר יְהוָה, אֶלְךָ בָלָה אֶחָד; בְּהַיּוֹתֵם בְּשֵׁדֶתְךָ מִקֶּן יִן אֶלְךָ בָלָה
אֶחָד יִנְיֵהָ גֵהו. טֵיֵאמֶר יְהוָה אֶלְךָ יִנְיֵהָ בָלָה אֶחָד וְיֵאמֶר לֹא יִדְעֵתְךָ שְׁמֵר אֶחָד
אֶנְכִי. וְיֵאמֶרְךָ עֵשׂ יִתְקוֹל דְּמִי אֶחָד יִעֲקֹב יִם אֵלֵי מִקְּאֲדָמָה. יֵאֶעֱתֵה, אֲרוֹר
אֶתְךָ אֶחָד־מִן אֶשֶׁר פָּצַתְהָ אֶתְךָ יִתְקֵן חֵת אֶתְךָ יִתְקֵן אֶחָד מִיְדָךְ. יִכְתֵּב עֲבָד אֶת־
הָאֲדָמָה, לֹא־סֵף תִּכְתֹּבֶה לְךָ; נֵע וְנִתְהָיָה בְּאֶרֶץ .

- (3) לוחות זמנים – מתי עושים ?
(4) נקודות תורפה ומכשולים – לחשוב מראש מה יכול להשתבש?
(5) פתרונות למכשולים – איך לפתור בעיות פוטנציאליות

סדרי העדיפויות בביצוע מטלות בלויז

- חשוב/לא חשוב
  - דחוף/ לא דחוף
  - לבצע, חשוב ודחוף
  - לא לבצע, לא חשוב ולא דחוף
- להעדיף משימות חשובות ולא דחופות, על פני דחופות ולא חשובות.

דילמות וקונפליקטים בקהילה ובגינה

מראשית ההיסטוריה אנו מוצאים מאבקים של אנשים סביב מעמד או אחזקת קרקע. בסיפור של קין והבל האדמה אינה דוממת ומופיעה כשורש הויכוח ולכן קיין נענש גם בגינה בעונש הנדודים. בגינה הקהילתית אנו עדים לא פעם למאבקים על מעמד סביב אותה אדמה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הגינה כזירה של כוח

העבודה בגינה מפיקה מאנשים רגשות ויצרים רבים. למעורבים בעשייה בגינה תחושות חיוביות לגביה, וטוב שכך. עם זאת, בכל קבוצה מתעורר מתח של כוחות ותפקידים (ראה בהמשך), ולעתים האינטרסים של אנשים מתנגשים זה בזה.

הקונפליקט עשוי להתגלות כסכסוך, ריב, מחלוקת, חוסר הסכמה או משבר בין חברי הקבוצה. לעתים קרובות קונפליקטים קשורים למאבק על משאב מוגבל (משאב חומרי, כוח, סטטוס) או על אינטרסים, ערכים, דעות ונורמות. קונפליקט יכול לבוא לידי ביטוי בתחושות, במילים, ואפילו עד כדי שימוש בכוח ובאלימות. לעתים הקונפליקטים נדחקים בשל יחסים אישיים קרובים, אך הם עלולים להתפרץ, אם לא נזהה אותם ונתמודד עמם. קונפליקטים - כל עוד אינם נפתרים, מעקבים את התהליך הקבוצתי.

קונפליקט כגורם מניע ויוצר

אנו רגילים להתייחס לקונפליקט כאל דבר שלילי, אולם היעדר קונפליקטים אינו מבטא בהכרח יציבות וחוזק של

קבוצה או קהילה, כפי שקונפליקט אינו בהכרח מבטא חוסר יציבות. קונפליקט אמנם עלול להיות הרסני, אך הוא לא תמיד חייב להיות כזה. "כשרבים כמו שצריך, אפשר להשלים כמו שצריך" - קונפליקט פנימי הוא הכרחי לגדילה וללמידה. זהו חלק מתהליך קבוצתי ומכל מערכת יחסים אנושית; זהו חלק מתהליך קבלת ההחלטות. כשיש אלטרנטיבות שונות, עשוי להיווצר מצב של קונפליקט בין המצדדים באלטרנטיבה אחת לבין המצדדים בשנייה. בכל פעם שפותרים קונפליקט, יש כלים נוספים להתמודד עם הקונפליקט הבא. צריך לזכור כי קונפליקטים צצים ועולים בכל מקום, "גם במשפחות הכי טובות". במקום שאין בו קונפליקט, אין לאנשים חופש להביע את דעתם ולפעול למען האינטרסים שלהם. לפיכך, צריך לנסות שלא להיבהל מקונפליקטים ולא לנסות לבלום אותם אלא לראות בהם פתח לצמיחה והתחדשות. הימנעות מקונפליקט או הימנעות מהתמודדות עמו עשויות להוות פתרון לטווח קצר אך הן לרוב יעצימו את הקונפליקט בטווח הארוך.

פתרון קונפליקט

תפקידנו כרכזים למנוע פגיעות הרסניות באנשים ובכבודם ועלינו לנתב את הקונפליקט לאפיקים מכבדים. באופן כללי יש 3 אפשרויות לפתרון קונפליקט :
א. צד אחד גובר על האחר. פתרון זמני ולא יעיל לאורך זמן.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- ב. מגיעים לפשרה - כל צד מוותר על משהו. דרך מקובלת ביותר, אך יכולה להיות כרוכה בתסכול בגלל הויתור.
- ג. שני הצדדים מגיעים לשילוב של רצונות. שום צד לא מוותר על משהו חיוני, נוצרת מציאות של כבוד הדדי. כשמדובר בשני אנשים המצויים בקונפליקט - חשוב לנסות להבין את המניעים שלהם. יכול להיות שבין האינטרסים שלהם אין קונפליקט אמתי. כך יתקבל מצב של win-win.

להלן כמה רעיונות אפשריים:

- לתת לאנשים להירגע, לברר את כל הפרטים, גם מגורמים חיצוניים אפשר לדבר עם האנשים מראש, להביא אותם לפגישה משותפת וללבן את הדברים לכנס ישיבת תושבים ולבחון אופציות לפתרון להגיע להסכמה עם כל אחד מהצדדים מבלי להפגיש ביניהם להפריד כוחות – לתת לכל צד תפקידים וסמכויות שונות בגינה ולהקטין את נקודות החיכוך. להציע סולחה...
- אם הקונפליקט עמוק מדי ויש חשש מקרע ביחסים בין האנשים, אפשר להסיט את הקונפליקט הצדה ולחזור אליו מאוחר יותר, אולם לא לברוח ממנו.

מה ההבדל בין קונפליקט לדילמה אתית?

- קונפליקט, כמו שראינו, הוא התנגשות בין שני ערכים. דילמה, לעומת זאת, נובעת מהצורך לבחור בין שתי אפשרויות שאינן מיטביות: כשאי אפשר למלא את האחריות האתית כלפי א' מבלי להפר את החובה כלפי ב'.

סוגי דילמות שאנו עשויים להיתקל בהם:

העצמה פרטנית	---	סולידריות קהילתית
העצמת הקבוצה	---	חשיבות ההצלחה
תוצאות, הצלחות	---	תהליך השתתפות דמוקרטית
רצון לפעול לבד	---	הצורך לפעול ביחד עם ארגונים אחרים
תושב אחד	---	תושב אחר/התנגשות בין כוונות טובות של שני אנשים או יותר
יחסים	---	המשימה
גבולות	---	יחסים

דוגמאות לדילמות נוספות:

- כפל נאמנויות (למי אנחנו נאמנים ואיך זה יכול להתנגש? ארגונים/ פעילים)

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- הזכות לאוטונומיה והגדרה עצמית מול הרצון להגן מפני טעות (התערבות לטובתם, אבל פטרנליסטית?).
- הקצאת משאבים במצב בו הם חסרים

איך פותרים דילמה?

הבירור של דילמות אתיות עוזר לנו לדייק ולחדד את הערכים. עלינו להיות מסוגלים להסביר ולהצדיק את פעולתנו. כשאנחנו פותרים דילמה אתית, ברוב המקרים הפתרון לא מביא תחושה של הישג או שמחה. "צריך לזכור שתמיד תשלם מחיר" ... אנחנו בד"כ נשאר עם תהיות לגבי הבחירה שעשינו. אפשר להעריך את צורת הפעולה שלנו בעיקר בדיעבד.

מדרג ערכי:

למרות שחלק מהערכים הם אינדבידואליים, ישנם ערכים הנובעים מהעיסוק במקצועות של שינוי חברתי. עיקר הקושי עם דילמות הוא הניסיון להחליט איזו מהן חשובה יותר. להלן הצעה לדירוג:

1. הגנה על חיים - עומדת מעל הכול ומתייחסת לכלל האנשים
2. שוויון ואי-שוויון - לאנשים במצב דומה יש זכויות שוות, ולאנשים במצב שונה - זכויות שונות. לעתים עלינו להגן על זכויותיהם של אנשים שאינם יכולים להגן על עצמם (ילדים, למשל), גם מול זכויותיהם של אנשים אחרים
3. אוטונומיה וחירות אישית - הזכות של כל אדם להחליט לגבי עצמו וחיי
4. גרימת נזק מינמלית - מבין שתי אופציות נבחר את זו שהכי פחות מזיקה
5. איכות חיים
6. פרטיות וסודיות מקצועית
7. גילוי אמת

כשיש התלבטות באיזו אסטרטגיה לפעול, אפשר להשתמש במודל ה-S.W.O.T (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) - חוזקות, חולשות, הזדמנויות ואיומים. שיטה זו בוחנת את נקודות החוזק ואת נקודות החולשה של תופעות שונות בקהילה, את ההזדמנויות ואת האיומים שהם מזמנים לעורכי התכנית. מומלץ להשתמש בשיטה הזאת כאשר יש לבחור בין חלופות שונות לפעולה. כל חלופה מוערכת על-פי ארבעת המדדים: נקודת החוזק שלה; נקודת החולשה שלה; האיומים שבה; ההזדמנויות שהיא מזמנת.

שיאים בגינה - אירועים וחגים

במהלך השנה יש לקבוע מספר "אירועי שיא" שאותם נתכנן ונוציא לפועל בשיתוף הקהילה. אירועים אלו מגבירים את המוטיבציה, עוזרים ליצירת קשרים אישיים ותורמים לגיוסם של שותפים נוספים לגינה. ראשית, יש להציג לקהילה את רעיון האירוע ולברר אם הם מעוניינים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בו. לאחר שיח משותף יש לשבת לתכנן את האירוע עם התושבים. ניתן לשלב זאת בסיכום פעילות או במפגש גרעין מוביל בפעם נפרדת.

בתכנון האירוע יש להתייחס לנקודות שלהלן

- זמנים – מועד ומשך
- קהילת היעד – למי מיועד האירוע
- תכנית האירוע – מה רוצים שיכלול
- כיבוד
- פרסום/שיווק
- ציוד
- חלוקת תפקידים
- ללכת עם ההחלטות שהתקבלו, גם אם הן נשמעות לנו מעט מופרכות; אחרי הכול זו גינה של התושבים ואלה רצונותיהם; אנחנו נמצאים כדי ללוות אותם.

הכנות לקראת האירוע:

- פרסום** - להזמין את כל האנשים החשובים. מומלץ שתושבים יחלקו בעצמם את ההזמנות לאירוע.
- ציוד** - לדאוג שכל הציוד הנדרש להפעלת האירוע יהיה בשטח.
- כיבוד** - מי מביא מה - אוכל ושתיה תמיד משפרים את האירוע.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חלוקת תפקידים

פעולות בזמן האירוע

רשימת תפוצה בכניסה לכל מי שמגיע. לאסוף טלפונים ואי מיילים.
מאפיין מזהה של פעילי האירוע שניתן יהיה לפנות אליהם ביום האירוע.

פעולות לאחר האירוע

להפיץ תמונות במייל או בכל מדיה אחרת אפשרית ולהודות לכל מי שתרום וסייע.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

3. הפן החקלאי, הגנני והאקולוגי בגינה הקהילתית

תכנון הגינה הקהילתית

מטרתו של התכנון היא לתרגם את רצון התושבים לתכנית שטח, וממנה ליצור רשימת פעילויות שבאמצעותן תוקם הגינה. רצוי שתהליך תכנון הגינה ישתף כמה שיותר אנשים וגופים כך תגדל מחויבותם לגינה.

מגע ויעוץ

מכיוון שמדובר בגינה קהילתית יש להתחשב ברצונות וברעיונות של ציבור גדול. בכדי להתחיל בתהליך התכנון, יש לאסוף מקהל היעד הצעות ושאיפות בין באמצעות ישיבת צוות מוביל - פעולה המעצימה את הצוות אך ממדרת את שאר התושבים ומונעת מהם יכולת החלטה או הבעת דעה; ובין באמצעות קיום אירוע רב משתתפים לכלל התושבים במתחם המתוכנן ובו ייקח חלק בתכנון פלח רחב יותר באוכלוסייה (כולל ילדים ונוער).

בחוברת זו נמליץ על שתי שיטות עיקריות, כמובן שישנן יוזמות ולרעיונות נוספים:

שיטה ראשונה: מבעוד מועד יכונן טבלאות, סקיצה של השטח ורשימת פריטים לגינה כמו עצים, פרחים ספסלים וכדומה. התושבים ירשמו היכן היו מעוניינים למקם כל פריט ויוסיפו גם רעיונות משלהם. בטבלאות נערוך רשימות צמחים כמו צמחי תבלין, עצי פרי, ירקות ופרחים (בכל קטגוריה נותיר כמה שורות ריקות שבהן יוכלו התושבים למלא דברים שלא עלו במחשבתנו; ולאותה מטרה נקצה קטגוריה נוספת). לאחר המפגש נרכז את הנתונים ונעבד אותם לכלל תכנית, תחת המגבלות המופיעות בפרק הבא. בסופו של התהליך נתלה את התכנית "הסופית" לאישור התושבים, וכמובן נאפשר דרכים ליצירת קשר ולהבעת הסתייגויות.

שיטה שנייה: הצבת סקיצה או תבליט של השטח ומיניאטורות המייצגות שיחים, עצים, פרחים, ספסלים, בריכות נוי וכדומה. במפגש ינעצו התושבים את המיניאטורות בתבליט במקומות הרצויים לדעתם. בסוף התהליך נצלם את התוצאה ונעבדה לפי נתונים פיזיים שונים.

איסוף מידע וניתוח נתונים

הכנת תמונת השטח, תמונה אווירית, מפת קדאסטר (הגבולות החוקיים של השטח), מפה טופוגרפית עם קווי הגובה ותוואי השטח - יש להרכיב את כל המפות למפת בסיס אחת באמצעות שקפים או מחשב, שתכלול קווי גובה, גבולות, תשתית קיימת, מבנים קיימים ועוד. ברשת האינטרנט ניתן למצוא נתונים רבים: קרקעיים וגיאולוגיים, אקלים, אש, אנושיים, דרישות חוקיות, היסטוריה (ריסוסים, מבנים) ועוד. מידע למפה ניתן להשיג גם מהעירייה, מהמינהל הקהילתי ומהתושבים.

כמו כן, יש חשיבות לאיסוף מידע כללי בשטח, שם ניתן לראות בפועל את הדברים (לעתים המפות אינן ממש עדכניות). באמצעות התבוננות בשטח אפשר לזהות דפוסים (אקלימיים), שבילים, זמן פנוי של תושבים (מי נמצא ומתי), הזדמנויות ובעיות (פסולת בניין, כלבים, ברז

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דולף. להזכירכם, ההזדמנות עשויה להגיע מתוך בעיה), משאבים, צמחייה קיימת (כדאי לחזור לטפח ולשקם חלק מהצמחייה הקיימת). בדיקת מרקם הקרקע - נוטלים חופן מהאדמה המקומית ושמים בצנצנת מים; מנערים היטב, לאחר כשעה יוצרו שלוש שכבות שונות בצנצנת על פיהן ניתן לאפיין את הקרקע. השכבה התחתונה החול, אחריה הסילת והעליונה ביותר החרסית והחומר האורגני על פי גודל השכבות ניתן לדעת את אחוז הרכב הקרקע. ישנן גם בדיקות במעבדה ביוטכנית (לבנייה) ובדיקות חקלאיות. את כל המידע ממפים לפי אזורים, סקטורים (שמש, רעש, רוח, מים) והשפעות הסביבה. בתכנון הגינה תעשה חשיבה כיצד ניתן להשתמש או לנטרל את הסקטורים.

עיצוב שטח הגינה

יצירת מפת קונספט: מפת בסיס ועליה תכנון כללי של השטח - ריבוד מודע - מים, אזורים, תשתית, מבנים; במסמך נפרד כדאי לפרט מה ניתן לראות במפה, באיזו פונקציה אנו משתמשים, איפה, מדוע ומה זה נותן דווקא בנקודה זו, זנים אפשריים לשימוש, אסטרטגיות והמלצות לעבודה בהמשך.

תחזוקה ושיפור

ננחה את התושבים לניהול ביו-מסה, כמו גיזום, חיפוי, קטיף, שתילות ותחזוק מערכות. במהלך העבודה כולה נשאף לשיפור - יישום סוקצסיה (תהליך השתנות טבעי של השטח), נעודד רעיונות חדשים ונבדוק את ישומם בשטח ואת התגובה לשינויים שנעשו הן בקרקע והן בנוף האנושי. חשוב לזכור כי לא מדובר בגינה ציבורית אלא בגינה קהילתית! ככל שהקהילה תישא באחריות המלאה על הפיתוח (בהתאם ליכולותיה), כך יצמחו זו לצד זו הקהילה והגינה.

בניית תכנית גינה קהילתית שנתית

לאחר שהיכרנו את הקהילה והבנו את צרכיה, בדקנו את המקום וביררנו את יכולותינו הפיסיות, יש לערוך תכנית שנתית שתכלול את החזון, המטרות והיעדים ולקבוע את לוח הזמנים שאנו מקצים לכל פעילות במהלך השנה ואת המשאבים שלרשותנו. ארגון שכזה עוזר בעבודה, בסדר של הדברים ובהכוונת כל המשתתפים ומאפשר למדוד אם עמדנו בציפיות. בנוסף, תכנית מעידה על רצינות, בעיקר בגיוס כספים לפרויקט.

השלב הבא הוא תכנון לוח זמנים לפי חודשי השנה, בהתאם למטרות וליעדים שנקבעו. בלוח הזמנים יבואו לידי ביטוי סדרי העדיפויות, תוך התייחסות לעונות השנה שאליהן צריך להתאים את ההשקיה והדישון, סוגי הצמחים ומצב הצמח. מומלץ תמיד להשאיר מקום לגמישות מתוך הנחה שכל תכנית היא בסיס לשינויים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

יתרונות תכנית עבודה

1. **יעילות**: בעזרת התכנון המוקדם ניתן להתאים ולנצל כוח אדם, ציוד וחומרים בצורה נבונה יותר. אם נדע מה הצרכים בגינה - כך יוכל הצוות בשטח לדעת מה צריך לעשות ולהתקדם בעבודה, גם מעבר לשעות הפעילות הקבועות. בנוסף, ברגע שישנו קו מנחה או מטרה מוגדרת – יגיעו הפעילים מתוך נכונות וכוונה להשלמת המשימה.
2. **תקשורת**: התכנון החודשי והשנתי משפר את הקשר בין כל העוסקים במלאכה – תושבים פעילים, רכזי הגינה, עובדים קהילתיים, רשות מקומית, אגרונום, נציגת פורום משותף ועוד. כל אחד יודע את תפקידו, את המטרות והיעדים ואת הזמן שיבואו לידי מימוש.
3. **יכולת להיערך ולגייס תקציב**: במסגרת התכנית ייקבעו אירועים שונים בגינה, בהתאם לרצונות התושבים. על פי התכנית, ניתן לעמוד את התקציב הנדרש לכך ואף לגייס תרומות למטרה. התכנית יוצרת שקיפות - לתורם ברורה מטרת תרומתו.
4. **עבודה עונתית**: ישנן משימות גנניות המחויבות להתקיים בעונה מסוימת בגינה, כמו זריעה, גיזום ועוד. התכנית משקפת לנו את המשימות הללו בהתאם לזמנן המתאים.

שלבים בהכנת תכנית עבודה

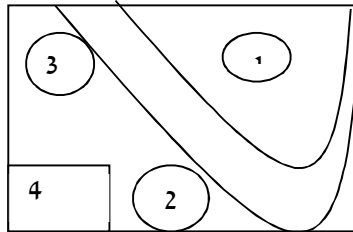
1. **הכנת תיק גינה** - מיפוי השטח, צמחים (ירקות, צמחי תבלין, גיאופיטים, עונתיים, עשבוניים ר"ש, עצים, שיחים, סוקלנטים, עציצים), מקורות מים, כלי עבודה.
2. **תכנית עבודה שנתית/עונתית**.
3. **תכנית עבודה שבועית/יומית**.
4. **עבודה על פי התכנית**.
5. **תיקון התכנית בהתאם לצורך**.
6. **הפקת לקחים לשנים הבאות**.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מיפוי השטח

המיפוי ייעשה באמצעות תרשים וכן וטבלה המפרטת ומסבירה את התרשים.
כל מספר מייצג אזור בעל דרישות שונות: 1. ערוגות ירק; 2. צמחי תבלין; 3. עונתיים; 4. פרגולה

מערכת	אזור
ערוגות ירק	1
צמחי תבלין	2
צמחים עונתיים	3
פרגולה	4

ראשית, יש לתכנן ראשית תכנית שנתית, ולאחר מכן תכנית חודשית/עונתית המחולקת לפי סוג הגידול.

בעת תכנון תכנית שנתית/שיעור/מפגש יש לקחת בחשבון את המדדים שלהלן

1. מה עושים בגינה?
2. האם הפעילות מתאימה לגילים שונים ולאוכלוסיות מגוונות?
3. איזה עיקרון אקולוגי נממש וכיצד זה ייעשה?
4. מה יגרום לקהילה להגיע?
5. מהו האירוע הקהילתי? האם הוא מגבש ומהנה?
6. מהו הציווד הנדרש?
7. מהן ההכנות הדרושות לפעילות?

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

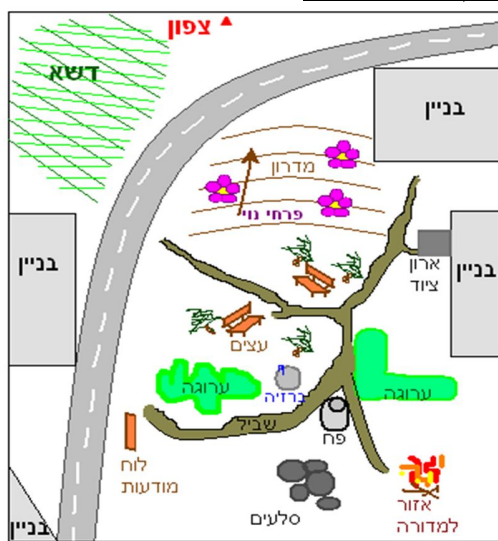
דוגמאות להצגת הגינה ותכנונה עם התושבים

תכנית שהוכנה עם התושבים בפגישה נתלתה על לוח המודעות כדי לקבל משוב ולצרף תושבים נוספים.

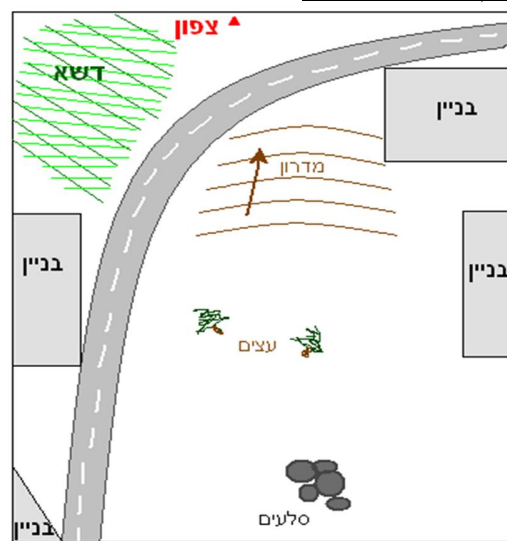

תכנית שעבדו עליה באסיפת תושבים נשלחת בדואר אלקטרוני לתושבים שהביעו עניין ולא יכלו להגיע.

סקיצה סופית:

סקיצה ראשונית:

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

נקודות לתכנון נכון

מענה לצרכים

מקום לשבת – ספסלים, ברזייה
נוי – פרחים, מוביילים, פסלים, אלמנטים אומנטיים, פח אשפה
אוכל – בוסתן (עצי פרי), ערוגות, קואופרטיב
מקום מפגש - פעילויות, לוח מודעות, ארון כלים
תרבות – שטח לאירועים, שטח למדורה

סידור הנתונים על מפה

עצים - לא ליד הערוגות, למניעת הצללה כדאי לשים ליד מקומות הישיבה, לא במדרון ספירלת תבלינים - ניתן באזור של חצי שמש חצי צל.
ערוגות ירק – אזור שטוף שמש ומוגן מכלבים וממשחקי כדור
מחסן כלים – ליד הערוגות שתהיה נגישות לכלים, לא ליד הכביש או מגרש משחקים מחשש לוונדליזם, עדיף במקום מוסתר כי בדרך כלל מחסן אינו מבנה אסתטי וגורר סביבו אי-סדר
שביל – מטרתו לחבר בין האלמנטים השונים וליצור זרימה בגן; חשוב לזכור שהשביל "חכם" מהעוברים בו, לכן אל תנסה להאבק בשביל קיים, עדיף למסד, לתחם ולתת לו נוכחות - אם הוא קיים, סימן שעוברים בו.
צמחי נוי – רב-שנתיים הדורשים טיפול אקסטנסיבי, ניתן למקם במקומות פחות נגישים כמו מדרון או מאחורי גדר.
לוח מודעות – במקום בולט, למשל ליד הכביש, מול הבתים.
ספסלים – מתחת לעצים או בצל אחר. שימו לב שבהרבה מדריכים אירופיים הספסל ממוקם בשמש ובארץ עדיף למקמו בצל.
פח אשפה – ליד מקומות הישיבה בכניסה או ביציאה מהגן; מומלץ אחד ליד הקומפוסטר.
מקום למדורה – לא בסמוך לבתים או לצמחים; אפשר ליד הסלעים, אך לא צמוד להם, למניעת השחרה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

תכנית שנתית המרכזת את פעילויות הגן

הערות	עונה												פעילות
	קיץ			אביב			חורף			סתיו			
	8	7	6	5	4	3	2	1	12	11	10	9	
	^	^	^	^	^	^	^	^	^	^	^	^	ניקיון
						X							לוח הפעלה
	&	&	&	&									השקיה
	X	X	X	X	X						X	X	תחילת השקיה
						X							הכנת
גם אביזרים אחרים						X	X						טיפול בראשי בקרה
נזילות ויציבות	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	בדיקת צנרת טפטוף
							X						בדיקת מזח"ים
פעם בשנה, חשוב לדעת איזה קומפוסט 10 ל"דשן איטי שחרור					&							X	דישון
								X					זיבול קומפוסט
	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ניקוי עשבייה
קלטור לא לעומק - לפרוס						X	X	X	X	X	#	X	עיבוד קרקע
					X						X	X	תמיכת עצים
הכנה לחורף. חיתוך חלקים ללא קריעת רקמות ; בעצים שבהם נדרשת מריחה במשחת עצים										X	X	X	גיזום עצים
עצים צעירים		X			X			X					עיצוב עצים
גדר חיה או טבעית													גיזום שיחים
	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	מחלות ומזיקים
נשירים בחורף, ירוקי עד באביב					X	X			X	X			השלמת שתילה
						X						X	חיפוי, דילול
מרבית הגיאופיטים רגישים להשקיית קיץ לכן עדיף להקצות שטח מיוחד רק להם									X	X	X		שתילת גיאופיטים
						X					X	X	שתילת עונתיים
כולל עשבוניים	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	בקרת עונתיים
	X			X						X			בקרת שיחים
		X			X						X		בקרת עצים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

גיזום ורדים		X		X			X			X		X
ריבוי צמחים		X	X	X	X	X	X					X
מכלים		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
ירקות	ק	ק	ק	ק	ח	ח	ח	ח			ק	ק
ירקות חורף וקיץ												

\$ = חד פעמי   ^ = כל יום   # = פעם בשבועיים   @ = לפי הצורך   & = פעם בשבוע

בעת תכנון התכנית השנתית יש להתייחס לעניינים שלהלן

- צורכי השכונה
- עונות השנה ומזג האוויר
- ימים מיוחדים – יום המשפחה, יום האם, ט"ו באב, יום כדוה"א.
- ט"ו בשבט
- חגים ומועדים – מסורת תרבותית
- חופשים

טבלת זריעה ושתילה מפורטת ניתן למצוא באתר:

http://groworganic.info/veg-list/list_of_vegetables.html

תחזוקה על פי עונות

- **מערכת השקיה** - התקנה בסוף החורף או לקראת הקיץ ובדיקת שלמות המערכת כל שנה. בירקות המושקים כל השנה צריך לבצע בדיקה פעם בחודש.
- **טיפול בקומפוסט** - בחורף עלול הקומפוסט להיות רטוב מדי ומסריח, ולכן רצוי לדאוג לאוורור במהלך החורף ולניקוז בתחילתו. לעומת זאת, בקיץ הקומפוסט עשוי לסבול מיובש ומנמלים ולכן צריך לדאוג להשקייתו.
- **ניקוש עשבים** - באזורים שבחרנו לעבד חשוב לקצור את עשבי הבר לפני יצירת הזרעים באביב ואל לנו לשכוח את האמרה: "one year seeds - seven years weeds". לעומת זאת, באזורים שאינם מטופלים באופן אינטנסיבי ואין בהם חשש לשרפות, מומלץ לאפשר גדילה וביסוס מערכת יציבה בפני עצמה של עשב ופרחי בר מקומיים.
- **חיפוי** - ייעשה לפני החורף. חיפוי בתחילת הקיץ עלול לגרום מחסור בחנקן, לכן בחיפוי בקיץ כדאי להוסיף מתחת לחיפוי קומפוסט.
- **מלכודות טל** - יעילות בעיקר בעונות היבשות, אך משום שדרך פעולתן כרוכה בקירור האזור - נימנע מהשארתן באזורים המועדים לקרה.
- **גיזום** - ייעשה בתנאי יובש ובלילות נטולי טל. פצע פתוח בתנאי חום ולחות יביא לבקטריות ולמחלות. הגיזום ייעשה לפני הצמיחה כדי לעודד צמיחה בכיוון הרצוי.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- **שתילה** - מבחינה חקלאית מומלצת בתחילת החורף, אך בגינה קהילתית שתילה היא חלק בלתי נפרד מחגיגות ט"ו בשבט, לכן ננצלה כדי לקרב אנשים נוספים לגינה.
- **דישון** - ניתן כל זמן שהצמח בגדילה וגטטיבית. עודף בדישון עלול לגרום בעיות לצמח ולקרקע לאורך זמן, ובכל מקרה נעדיף את השימוש בקומפוסט המטייב את הקרקע ולא בדשנים מרוכזים. עם זאת, במקרים אקוטיים, שבהם נמצא העץ בסכנה או שעלולה להיגרם עגמת נפש גדולה מאיבוד מרבית היבול, נשתמש בצורה נקודתית גם בדשנים המרוכזים.
- **איסוף פרי** - לכל פרי עונת קטיף משלו. מומלץ לעשות קטיף משותף ולנצל את הקטיף לעשייה משותפת. (מסיק והחמצת זיתים, בציר ויצירת יין, קטיף לימונים ללימונצ'לו וכדו')

דוגמה לטבלת תכנית שנתית לגינה קהילתית

הערות	אירועים	נושאים כללים ורעיונות מותאמי עונה.	חודש
	פגישת תושבים מעבר מבית לבית ובדיקה של רצונות האנשים לעשות בגינה אירוע הקמה או התחדשות לכלל הקהילה: הכנת הקרקע, שתילה ויצירה	ניקיון ירקות חורף עונתיים (פול, סלק, קולרבי, תרד, חסה, גזר) דישון ועיבוד קרקע גיזום עצים ירוקי עד רענון בטיחות שתילת עונתיים בקרת עונתיים השקיה מלאה	תשרי
אירוע גדול של שתילת פקעות להתחיל שגרת ימי עבודה לבדוק הקמת מחסה מגשם ותקינות המחסן		ניקיון, ניקוי עשבייה ועיבוד קרקע סגירת השקיה לעצים ולירקות בהתאם לצורך (במקרה שירוד גשם) מסיק זיתים גיזום עצים טיפול במחלות ובמזיקים שתילת גיאופיטים שתילת עונתיים רענון בטיחות. מכלים ניתן לשתול ירקות חורף: כרובית, סלרי, בצלים, תפוח"א וחסה חיפוי קרקע	חשוון

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

<p>חנוכה - הדלקת נרות משותפת מסיבה לסטודנטים ערב סרט משחקים (טורניר שש-בש וכו') ערבי לימוד לסטודנטים אירוע שתילת גיאופיטים ערב מרק מהגינה</p>	<p>ניקיון ועיבוד קרקע טיפול במחלות ובמזיקים השלמת שתילה של ירקות חורף, ואפשר לשתול ערוגת תותים גיזום ובטיחות שתילת גיאופיטים: נרקיסים, נורית, רקפות, כלניות, נץ חלב, יקינתון, צבעוני בקרת עונתיים זריעת חיטה ושעורה (לקציר בניסן)</p>	<p>כסלו</p>
<p>לארגן ישיבת תושבים על אירוע ט"ו בשבט החודש הכי קר בשנה והצמחים בתרדמת לא לדשן, לא להוסיף קומפוסט</p>	<p>ניקיון, ניקוי עשבייה ועיבוד קרקע זיבול בקומפוסט עיצוב עצים טיפול במחלות ובמזיקים גיזום בטיחות וסניטציה בקרת עונתיים עבודה במכלים בתוך הבית עבודות מעטפת (מסלעות, טרסות, גדר חיה) להקים פרגולה טיפול: עלים שנרקבו גוזמים גיזום עצים נשירים להוסיף רסק עץ כחיפוי לעצים קטיף של ירקות חורף התחלת ייחורים</p>	<p>טבת</p>
<p>לעשות פעילות ביום עבודה בנושא יום המשפחה למשל סידורי פרחים, זר, ברכות וכו' אירוע ט"ו בשבט - לא לשכוח!</p>	<p>ניקיון טיפול בראשי בקרה ובדיקת צנרת ניקוי עשבייה ועיבוד קרקע מחלות ומזיקים גיזום בטיחות בקרת עונתיים גיזום ורדים התחלת החלפת עונות להתחיל לזרוע דלועיים בערוגות החורף ט"ו בשבט - שתילה דישון עצים מלבליים מתחילים להדלות גפנים</p>	<p>שבט</p>

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

<p>קומזיץ בגינה שזירת פרחים צבע בטבע תחרות תחפושות ממוחזרות</p>	<p>ניקיון ועיבוד קרקע הכנת מערכת השקיה, טיפול בראשי בקרה ובדיקת צנרת רענון בטיחות בקרת עונתיים והחלפה ריבוי צמחים בעזרת ייחורים שעדיין לא לבלבו ירקות קיץ: לזרוע: אספרגוס, קיטניות, תירס, חמניה לשתול: עגבנייה, פלפל, מלפפון, דלעת, חציל, כרישה, מנגולד, מלון, תפו"א, בטטה - ייחורים קצירת העשבייה מחשש לשרפות עשבייה טיפול במחלות ובמזיקים השלמת שתילה</p>	<p>אדר</p>
<p>לקצור שעורה ולהכין קלי (שעורה ירוקה קלוייה) שוק קח-תן מכל הנזרק בניקיון הפסח</p>	<p>ניקיון השקיה לפי הצורך ובדיקת צנרת דישון לכלל הצמחים קצירת עשבייה תמיכת עצים ועיצוב עצים טיפול במחלות ובמזיקים גיזום בטיחות ורענון בטיחות בקרת עונתיים ריבוי צמחים זריעה ושתילה של ירקות קיץ</p>	<p>ניסן</p>
<p>"על האש" בגינה ביום העצמאות מדורת ל"ג בעומר בגינה</p>	<p>ניקיון השקיה מלאה בדיקת צנרת טפטוף ניקוי הגינה והשטחים הפתוחים מסביב לה למניעת שרפות לקראת ל"ג בעומר טיפול במחלות ובמזיקים גיזום בטיחות רענון בטיחות בקרת עונתיים בקרת שיחים גיזום ורדים</p>	<p>אייר</p>

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

	ריבוי צמחים טיפול בירקות – דילול, קטיף והדליה	
מסיבת ביכורים לקראת שבועות (אפשר לצרף ל"ביכורים" כל מיני דברים חדשים שקרו בקהילה, כמו ילד חדש, זוג חדש, קבלת תואר וכדו')	ניקיון השקיה מלאה בדיקת צנרת ניקוי עשבייה מחלות ומזיקים גיזום בטיחות רענון בטיחות בקרת עונתיים טיפול בירקות – דילול, קטיף והדליה	סיוון
הכנת ריבות וייבוש ירקות לקראת החורף	ניקיון וניקוי עשבייה השקיה מלאה ובדיקת צנרת עיצוב עצים צעירים גיזום בטיחות רענון בטיחות בקרת עונתיים בקרת עצים גיזום ורדים ריבוי צמחים טיפול בירקות – דילול, קטיף והדליה	תמוז
תחילת הבציר והכנת יין או מיץ ענבים	ניקיון השקיה מלאה בדיקת צנרת מחלות ומזיקים גיזום בטיחות רענון בטיחות בקרת עונתיים ושיחים טיפול בירקות – דילול, קטיף והדליה	אב
זמן חשבון הנפש - זמן להציג לכלל התושבים את ניצול התקציב ולהגיש להם דוח פעילות הכנת תכנית שנתית לשנה הבאה	פיזור חיפוי אורור הקומפוסטר בציר הענבים תיקון תשתיות לקראת החורף	אלול

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

יום עבודה בגינה

יום עבודה הנו יום מובנה בעל מסגרת קבועה החוזר על עצמו מפגישה לפגישה.

עקרונות בבניית יום עבודה

שיתוף, יצירת תפקידים מגוונים: מותאמים לבעלי יכולות שונות, גילים שונים ועניין שונה.
חלוקת תפקידים: תפקידים הניתנים למילוי, אך עם זאת מאתגרים. חשוב לתת הכוונה ברורה לתפקיד.

שקיפות המשימות: חשוב שאנשים יבינו את הסיבה לעשייתם ושהחלטות יהיו משותפות.
איזון בין יחסים למשימה: עבודה משותפת והפסקה משותפת (ארוחה משותפת, כמובן).
לימוד משותף: משהו שאנחנו הכנו או לעודד אנשים לתרום מהידע שלהם.

תפקידי הרכז ביום העבודה

מבחינה גננית

1. חיבור לעונה, בהתאם למשימות החודש; להקפיד שדברים לא ייקבעו באופן שרירותי אלא מתוך הקשר.
2. שמירת טבע, קשר לערכים סביבתיים, חינוך לקיימות.
3. יצירת המשכיות - במשימות מתמשכות כמו גיזום ועישוב קשה לעתים לראות בסוף היום את הערך המצטבר של העבודה והתוצאות ניכרות רק לאחר זמן מה. חשוב להציג לתושבים את המטרה ארוכת הטווח.
4. ריבוד משימות - לייצר משימות מגוונות (איסוף זרעים, שתילה, גיזום, עידור, סחיבה וכו') בהתאם לאוכלוסיה.
5. הסבר על הביצוע - לספק מידע על איך, כמה ולמה עושים כל דבר.
6. הקפדה ושמירה של כלים וציוד. לשים לב, ואולי אף לרשום, אילו כלים הוצאו לעבודה, ובסיום היום לדאוג שאוספים ומחזירים את כל הכלים.
7. סריקה של הגינה - מפגעי בטיחות, מים (תקינות הצנרת).

מבחינה קהילתית

1. שקיפות - מה מטרת המשימות.
2. חלוקת אחריות מכוונת להשגת מטרות חברתיות (פתרון קונפליקטים, חלוקת כוחות, העצמה, שיתופי פעולה ודינמיקה בין תושבים).
3. יצירת תפקידים המאפשרים לסוגי אוכלוסיות שונות לקחת חלק (לדגומה התאמת יום העבודה לאנשים עם צרכים מיוחדים, לקשישים, לנוער בסיכון, לילדים קטנים).
4. סיכום יום העבודה וקבלת החלטות למפגש הבא.
5. חשוב להסתובב בין התושבים ולראות אם יש שאלות ואיך הם מסתדרים עם המשימה ולנצל את ההזדמנות לשיחת חולין וחיזוק הקשר הבין אישי.
6. הצפה ופתרון קונפליקטים (בצורה פורמלית/בלתי פורמלית).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- בזמן שהתושבים עובדים, תפקידנו להסתובב, לפקח, לעזור ולדאוג שכולם מסתדרים בעבודתם.
- א. אם יש מישהו שאינו מסתדר ואינו עובד - להפעיל אותו ולהתייחס אליו.
  - ב. אם הילד עובד וההורה לא - לפנות להורה בבקשה שיבוא לעזור לילד.
  - ג. להיעזר בתושבים עובדים כדי שירתמו אחרים שיעבדו.
  - ד. לדאוג לשתיית מים במהלך העבודה.
  - ה. **מוסיקה** - השמעת מוסיקה יכולה לשנות את כל חווית העבודה מקצה לקצה. מומלץ!
  - ו. אנשים שמצטרפים באמצע: יש להתייחס אליהם, לרתום אותם לעבודה, להצמיד אותם לתושב פעיל, לקחת מהם טלפון ופרטי קשר.
- בהתאספות הסיום כדאי לדאוג לכיבוד – משקאות קלים וחמים ועוגה. לערוך סיכום מסודר: מה רצינו לעשות, מה ביצענו בפועל, איך עבר היום, וגם כמה מילים על התכנון לפעם הבאה.

לאחר יום הפעילות מומלץ לשלוח תמונות מהיום ולצרף תיאור מילולי; לספר על אנשים חדשים שהצטרפו; להראות לאנשים שדברים קורים ומתקדמים, כדי שמי שלא יוכל להגיע - ידע מה הפסיד.

מבנה יום העבודה

1. הגעה (בזמן)
2. כינוס
3. סקירה של משימות היום, סיור בגינה (אפשרות)
4. חלוקה למשימות + הסברים
5. עבודה
6. סיכום, לימוד משותף
7. החלטה על משימות לשבוע הבא
8. איסוף כלים
9. מפגש סיכום ופרידה (15 דק') - התאספות וריכוז של כולם ביחד

פינה מיוחדת

כדאי לשלב במפגשים פעילות חברתית או לימוד של נושא מסוים (תכנים אפשריים: גינון, אקולוגיה, קיימות, מתכונים, ספרות, צמחים מיוחדים ועוד). בהמשך כדאי לנסות להגיע למצב שבו התושבים הם אלו שלוקחים אחריות, מכינים את הפעילות או מלמדים זה את זה והם אלה שמקיימים ומחזיקים את הפינה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

צרכיה של הגינה הקהילתית

המפרט הבא מתייחס לגינה בשטח של דונם ואינו מהווה מפרט קבוע אלא עלול להשתנות לפי תנאי השטח ורצונות התושבים, אך יכול להוות בסיס לגיוס משאבים.

כוח אדם

כוח האדם המלווה מהווה כמחצית מהתקציב הנדרש לגינה ומתחלק בערך באופן שווה בין הנחיה מקצועית והדרכה בימי העבודה ובין הנחיה ועבודה קהילתית, גיבוש קהילה וגיוס משאבים.

צרכים פיזיים

יש דברים שהרשות יכולה לספק, אך מובן, שזה תלוי ברצונה לשתף פעולה.

שנה ראשונה - הקמה (חישוב כמויות לדונם)

חיבור לשעון מים

מחשב ומערכת השקיה

ארון כלים

כלי עבודה

2 לוחות מודעות

שילוט כללי : 50 שלטים קטנים 10*20 ס"מ

5 פחי זבל

ברזייה

גידור לפי הצורך

30 קוב גזם

20 קוב קומפוסט

18 קוב אדמה

משאית אבן - תלוי בשטח

30 עצים (בעיקר עצי פרי)

500 שיחי תבלין ונוי רב-שנתיים

1500 פקעות שונות

מהשנה השנייה ואילך

800 שתילים חד-שנתיים

500 פקעות שונות

7 קוב קומפוסט

18 קוב רסק עץ

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

פרטים שיש לרכוש, כולל הערכת מחיר נכון לשנת 2012

הקמה

- מחשב השקיה - 600 ₪
- צנרת - 1500 ₪ בשנה הראשונה
- כלי עבודה - 800-1200 ₪ בשנה, תלוי בכמות התושבים
- פרסום 3000-5000 ₪ בשנה, תלוי בכמות האירועים

שותף (החל מהשנה השנייה)

- בלאי כלים - 300 ₪ בשנה
- שתילי ירקות - 3000 ₪ בשנה

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

4. גינון קהילתי בר-קיימא

גינון בר-קיימא הינו גינון העונה על צורכי הדור הנוכחי מבלי לפגוע במשאבים שיועמדו לרשות הדורות הבאים, כלומר שמירה על הקיים תוך התחשבות בדורות הבאים. בגינה שבה הרעיון המוביל הוא גינון בר-קיימא, נוצר שיווי משקל עדין בין מרכיבי הגן השונים: מגוון הצמחים, הקומפוסט, החיפוי, החומר האורגני בה והתאמה בין המינים לאזור. בגינה בת-קיימא לא נעשה שימוש בחומרי הדברה כימיים, קיים שימוש מושכל וחסכוני במים, הגיזום מינימלי והדישון נעשה בקומפוסט או בדשן אורגני נוזלי ולא בחומרים כימיים; כל זאת כדי לשמר עד כמה שניתן את צורתם הטבעית של הצמחים והשטח, תוך שמירה על פוריות הקרקע. מטרתו של הגינון בר-הקיימא היא ליצור גן המתקיים בהתערבות מזערית של האדם ואף ללא התערבות כלל, יישמרו בו יחסי גומלין חיוביים בין הגן לאדם ויתקיים בו איזון בין הוצאה והכנסה של משאבים. גן שכזה יכול מגוון צורות חיים כמו עצים, שיחים, מטפסים, עשבונים, גיאופיטים וחד-שנתיים. יתקיים בגן שימור עצים גדולים ושימור מושכל של צמחי בר. במטרה לקדם את נושא הגינון בר-הקיימא הוקמה בשנת 2003 ועדה מקצועית בתחום, מטעם המחלקה להנדסת הצומח, גננות ונוף בשה"מ, משרד החקלאות. ועדה זו מגבשת עקרונות ישימים בתחום ומנחה גופים מקצועיים להקמת גנים בני קיימא בישראל.

עקרונות הגינון בר-הקיימא

- א. **התחשבות בסביבה** - תכנון על פי אזור גיאוגרפי - לשתול צמחים המתאימים לאקלים האזור.
- ב. הימנעות מקסימלית מפגיעה בסביבה.
- ג. שאיפה לחקות את תהליכי הטבע בגידול הצמחים.
- ד. שימור פוריות הקרקע - קומפוסט, חיפוי ומחזור.
- ה. פולי קולטורה - מגוון מינים, מחזור זרעים וגידולים מגוונים (הימנעות ממינים פולשים).

המפתח:

כל מה שקשור לגן חוזר לגן

אחת הגישות לגינון בר-קיימא הנה גישת הפרמקלצ'ר (גישה תכנונית)

על פי הפרמקלצ'ר, ישנם שלושה חוקים בסיסיים והם: דאגה לאדם, דאגה לאדמה וחלוקת עודפים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דאגה לאדמה – יש לדאוג לאדמה כמו ליצור חי. אין באפשרותנו לדאוג לכול, אולם כן נוכל לדאוג לאזור שלנו ולסביבה שלנו.
חלוקה הוגנת – הצבת גבולות לצריכה ולצמיחה וחלוקה הוגנת של העודפים.
לפי גישת הפרמקלצ'ר, על הפרט להיות אחראי לחייו ולמעשיו ולא לחכות לשלטון שיחליט וישנה.

על פי שיטה זו, יש לאמץ את 9 דרכי החשיבה כלהלן:

1. **שיתוף פעולה** – הורים, תלמידים, טבע, קדמה.
2. **לראות פתרונות במקום בעיות** – כל בעיה מהווה הזדמנות ליצירת פתרון יצירתי.
3. **לעשות דברים שיהיה שכר בצדם** - גם לאדם וגם לסביבה. שהדברים ישלימו תהליך מעגלי ולא יצרו זיהום דוגמת הקומפוסט (פסולת אורגנית, הפיכתה לקומפוסט, החזרתה לצמחים וכיו'). שנראה את השפע.
4. **להיות היכן שצריך אותי** - היכן שמעריכים את כישורי ואת תכונותי האישיות. לפעול בצניעות. לא לומר מה אני יודע, אלא לשאול מה האחר יודע.
5. **להשתמש בכל דבר עד מיצוי המלא** - למחזר, לעודד מעגלים של שימוש עד שהחומר יתכלה.
6. **כל דבר פועל לפחות בשני כיוונים** – כל מרכיב בגן צריך להזין לפחות עוד שני דברים אחרים ולהיות מוזן משני מרכיבים אחרים; באופן זה יש למקם דברים במערכת ולהקטין את השימוש באנרגיה.
7. **להחזיר את ייצור המזון ליישובים** – הבאת המזון מרחוק מבזבזת אנרגיה. השאיפה היא לחזור ולגדל מזון בפתח הבית. שאיפה למערכות זעירות ואינטנסיביות וסיוע לאנשים להיות עצמאיים כלכלית.
8. **מינימום השקעה, מקסימום תנובה** – התערבות יוצרת תלות. יש להימנע מהתערבות מופרזת. לא בכל אנו צריכים להתערב. אנו צריכים להסתכל, לנוח ולהתבונן בבריאה שמתקיימת בלעדיו.
9. **רבגוניות** - יציבות. שפע של פרטים שונים שכל אחד עוזר לאחר וקשור לאחר.

גינה התורמת לאיכות הסביבה ולמאזן האקולוגי

ישנה חשיבות גדולה לפן החינוכי של הגינה הקהילתית. לפיכך, רצוי לחשוב מעבר ליופי ולהתאמה לשטח גם על איכות הסביבה והמאזן האקולוגי.

התרומה היא בראש וראשונה לקרקע ולמים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

קרקע חשופה היא קרקע שהולכת לאיבוד עם הזמן בשל נזקי מים, רוח ואפילו שמש. ככל שנסתול יותר עצים ושיחים – כך נשמור על הקרקע מסחף ובלייה. כמו כן, חיפוי קרקע בכל אחד מהאמצעים, שהוזכרו בפרק "קרקע וחיפוי" מסייע אף הוא לשמירה על הקרקע.

הגינה הקהילתית נמצאת במרכז עירוני אשר מטבע הדברים מייצר זבל, שחלקו הגדול אורגני. את הזבל האורגני ניתן להפוך לקומפוסט (ראה בפרק "קומפוסט"), וכך להשביח את הקרקע, לשפרה ולשמור על ערכיה המינרליים ועל אצירת המים בה.

המחקרים מעידים על כך שככל שיש יותר עצים - כך כמות המשקעים עולה, לכן מומלץ שלא להשאיר שטחים חשופים אלא לשתול עצים אשר גם מגדילים את כמות המשקעים וגם מונעים אידוי שלהם מהקרקע בחזרה לאוויר.

צומח – אחת הבעיות שיוצרת העיר היא שמיינים של זנים מסוימים נכלאים באיים של טבע לא מופר, אך המאגר הגנטי שלהם הולך ומצטמצם. ע"י כך שאנו שותלים צמחייה מקומית, אנו מחזקים את המאגר הגנטי של הצמחים. כמו כן, נוכל לעזור לצמחייה המקומית לתפוס את מקומה שוב, במקום הצמחים הפולשים.

כחלק מהשאיפה לחבר את הטבע לתושבים ולהכניסו לתוך העיר, עוזר השימוש בצמחיית א"י בכך שזמני הפריחה, הבלבוב והבשלת הפרי מותאמים למה שקורה בטבע - מחוץ לעיר. דבר זה מרגיל אותנו לסוג של אסתטיקה ועונתיות הקיימים בטבע.

בעלי חיים – בעלי החיים המגיעים לגינה מאוזנת אקולוגית תורמים בהחלט להתפתחותה. תרומתם מתבטאת לרוב בהרחקת מזיקים, כמו זחלים וחרקים למיניהם, מהצמחים, וכן בהעשרת פוריות הקרקע. מיותר לציין את התרומה הנפשית והרגשית מציוץ הציפורים ותעופת הפרפרים בגינה.

ציפורים (פירוט בפרק "צמחים מושכי ציפורים") – אחד מהצרכים הבסיסיים של הציפורים הוא המזון. באמצעות שתילת צמחים המספקים לציפורים מקורות מזון נוכל לחזק את האוכלוסיות הללו. מקורות המזון של הציפורים נחלקים לחמש קטגוריות כלהלן:

- זרעים - דרדר, דגנים, ברקן

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- פירות - תות, תאנה
- חרצנים - זית, שקד, אגוז מלך
- צוף - יערה, רוזמרין, ורוונה
- בעלי חיים - בעיקר פרוקי רגליים, תולעים ומכרסמים

- הגינה מציעה שטחי בתה פתוחים עם צמחייה נמוכה וערימת קומפוסט עשירה בחרקים. אלמנטים נוספים בגינה העשויים לתת מענה לצרכים אחרים של בעלי החיים:
- עצים או ענפים מתים - מקום מסתור לציפורים וליונקים אוכלי חרקים
  - שיחים יוצרי סבך, כמו קיסוסית, הדס, ברוש - מקום קינון ומסתור
  - גזם בפינות הגן - מהווה מקום מסתור לקיפודים האוכלים חרקים וחלזונות
  - מקור מים - כל בעל חיים זקוק למי שתייה ולעתים אף לשכשוך
  - ערמת קומפוסט

פרפרים - הגינה יכולה להיות בית גידול נפלא לפרפרים למטרות תצפית, מחקר, לימוד או שימור וחיוזוק אוכלוסייתם. הפרפר זקוק לשני תנאים בסיסיים: 1. צמח פונדקאי שעליו הוא יטיל את הביצים; הזחלים שיבקעו ייזונו מצמח זה ועליו הוא גם יתגלם; 2. צמחי צוף שמהם ייזון בשלב חייו כפרפר בוגר. בתכנון נכון של צמחיית הגן נוכל לקבל גינה פורחת ומלאה פרפרים. להלן כמה דוגמאות:

צמחים פונדקאים - רגילת הגינה, אשחר, ארכובית ופיגם צמחי צוף - ורוונה, צלף, שיח אברהם, דרדר, שלמון

מובן שיש להתאים בין אזורי האקלים, לסוג הפרפרים ולצמחייה המאפיינת את האזור. גורמים נוספים העשויים ליצור סביבה ידידותית לפרפר הם שבילים פתוחים המאפשרים לפרפר מעוף בטריטוריה שלו, טרסה או גבעה, מקור מים וכן אזור פרחי בר ועשבי בר בשולי הגינה.

מינים פולשים

מינים פולשים (Invasive Alien Species) הם פרטים של צמחים, בעלי חיים ופטריות שחרגו מתחום תפוצתם הטבעי בתיווך של פעילות אנושית (במכוון או בשוגג), וגורמים להשפעה אקולוגית בסביבה החדשה. המינים הפולשים מסבים נזקים אדירים לכלכלה ומעמידים בסכנה את המגוון הביולוגי העשיר של ישראל. החברה להגנת הטבע מוציאה לדרך פרויקט חדש שמטרתו לצמצם את מימדי התופעה.

הימנעו משתילת צמחים פולשים בשטח הגינה הקהילתית. להלן קישור לרשימת הצמחים הפולשים <http://www.pagegangster.com/p/67JbU/>.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

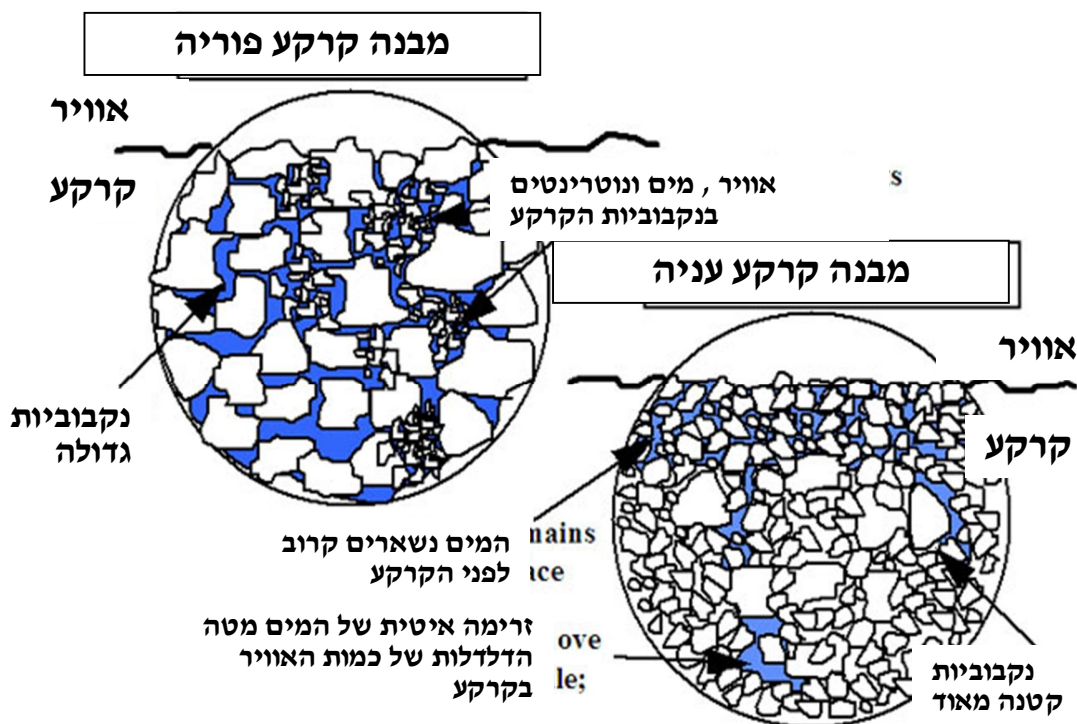
5. האלמנטים הבסיסיים בגינה - קרקע ומים

הקרקע

מבנה הקרקע

קרקע זוהי שכבת האדמה העליונה המכסה את כדור הארץ. אם נחפור באדמה ונתבונן בחתך הקרקע, נוכל להבחין בכמה שכבות (עובי השכבות משתנה ממקום למקום, אך בכל מקום נראה את הסדר הזה): השכבה התחתונה עשויה כולה סלע; מעליה שכבת אדמה עם אבנים בגדלים שונים; בשכבות שמעל נוכל להבחין בשאריות של חומרים אורגניים שונים: שורשים, עלים, שאריות צמחים ובע"ח שונים כמו תולעים. המונח "קרקע" כולל את כל שכבות האדמה הנמצאות מעל שכבת הסלע.

הקרקע היא בעצם תוצר בליה של סלע. סלעים עוברים תהליך של פירוק, בו הם מתפוררים לגרגרים קטנים. גרגרי הסלע האלה הם הבסיס לקרקע. אליהם מצטרפים חומרים אורגניים וביולוגיים.

ישנם שלושה סוגים של תהליכי בליה הפועלים על סלעים:

בליה פיזית - מתקבלת כתוצאה מגורמים פיזיים, כמו למשל, מצוקי הכורכר לאורך מישור החוף הנשברים בעקבות מפץ הגלים; הגרגרים המתפוררים נסחפים עם הגלים ונפלטם ליבשה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בליה כימית - מתקבלת כתוצאה מתהליכים כימיים הפועלים על סלעים, למשל חמצון של סלעים המכילים ברזל, מה שאנו מכירים בשם חלודה. סלע המכיל ברזל בא במגע עם האוויר, והברזל פשוט מתחיל להחליד, להתפורר ולהתנתק מהסלע.

בליה ביולוגית - מתקבלת כתוצאה מפעילות של צמחים ובעלי חיים. דוגמה לכך אפשר לראות בעץ שצמח ליד סלע ותקע שורשים קטנים לתוך נקיק בסלע; כשהעץ גדל ועמו גם השורש, הסלע פשוט נשבר והתבקע.

במרבית המקרים פועלים על הסלע כל תהליכי הבליה במקביל.

סלע ה"א"ס", שממנו נוצרה הקרקע, ומיקומו הגיאוגרפי הם שיקבעו את גודל גרגרי הסלע, והללו ירכיבו את המבנה הפיזי של הקרקע וכן את תכונותיה הכימיות.

בנוסף לשברי הסלעים המהווים את המרכיב האנאורגני בקרקע, יש מרכיבים נוספים כלהלן.

ארבעת מרכיבי הקרקע:

- חומר אנאורגני – מינרלים שמקורם בסלעים
- חומר אורגני - מקורו בצמחים ובע"ח שעברו תהליכי בליה ומוות
- מים
- אוויר

חומר אנאורגני מוצק

גרגרי החומר האנאורגני, כלומר הסלע שעבר בליה, מכילים מינרלים שונים, שהם יסודות הזנה חשובים עבור צמחים. המינרלים שבקרקע תלויים בסלע ה"א"ס שממנו נוצרה הקרקע. סלע גיר מכיל סידן, כך שקרקע שתיווצר עליו תהיה עשירה בסידן. סלע דולומיט מכיל מגנזיום ולכן הקרקע שתיווצר עליו תהיה עשירה במגנזיום. עם זאת, המינרלים יכולים להגיע גם ממקום אחר, הם לא יהיו רק על הסלע שעליו נוצרו. ברגע שהמינרלים התפוררו לגרגרים קטנים, הם יכולים להיסחף במים או ברוח ולעבור מהמקום שבו נוצרו למקומות אחרים ולקרקעות נוספות. מסיבה זו ניתן למצוא סידן ומגנזיום גם בקרקעות שנוצרו על סלעים שאינם גיר ודולומיט.

המינרלים הם חומרי מזון עבור צמחים שמשתמשים בהם לצורך גדילה והתפתחות. מגנזיום למשל הוא חלק ממולקולת הכלורופיל האחראית על תהליך הפוטוסינתזה שבו הצמח מייצר לעצמו מזון. ככל שסלע האם חלש יותר, גודל גרגרי הקרקע קטן יותר. למבנה הפיזי של הקרקע, כלומר לגודל הגרגרים שבה, השפעות רבות על איכות הקרקע.

חומר אורגני

שאריות של צמחים, עלים, ענפים, חיידקים מתים, שאריות בע"ח, שורשים, זרעים שלא נבטו, הפרשות של בע"ח ועוד מעשירים את הקרקע בחומר אורגני.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

החומר האורגני מפורק על ידי אורגניזמים אוכלי רקב - חיידקים, פטריות, תולעים ופרוקי רגליים שונים. לאחר הפירוק מתקבלים היסודות שהרכיבו את החומר האורגני הזמינים כעת כמזון לצמחים. תוצר הפירוק עשיר בחנקות, שהן מולקולות המכילות חנקן, שהוא מרכיב מרכזי בגדילה של צמחים. בנוסף, החומר האורגני בעל יכולת אגירת מים ועוזר לשמור את המים בתוך הקרקע במקום שיחלחלו למי התהום או יתאיידו.

אוויר

מרבית היצורים החיים זקוקים לאוויר - צמחים, חיידקים, תולעים ואפילו שורשים צריכים אוויר בקרקע למחייתם. שורשי הצמחים ירקבו וימותו ללא אוויר. בין גרגרי הקרקע ישנם חללים המכילים אוויר, אך אין בכך די בתחילת העבודה ולכן יש לאוורר את הקרקע. המבנה הפיזי של הקרקע, גודל הגרגרים, הוא שמשפיע על גודל כיסי האוויר ועל יכולת האוורור של הקרקע. בנוסף, מיקרואורגניזמים ושאר מפרקים המפרקים את החומר האורגני יוצרים נימים קטנים בקרקע. נימים אלו מאווררים את הקרקע ומאפשרים לאוויר להתחדש.

מים

המים בקרקע נאגרים בחללי האוויר שבין הגרגרים השונים או נספגים בחומר האורגני, ולעתים גם בחומר האנאורגני, שבה. המים ממיסים את המינרלים שבקרקע, וכך הופכים אותם לנגישים עבור צמחים. הצמחים אינם יכולים לספוח מינרלים מוצקים ישירות מהקרקע אלא רק בצורה מומסת מהמים. כאשר המינרלים מתמוססים במים, מתקבלת תמיסה עם חומרי מזון שהצמחים מסוגלים לקלוט.

קרקעות שונות נבדלות זו מזו ביכולת אגירת המים שלהן - אם המים יישארו בקרקע או יחלחלו ואם הקרקע תהיה מסוגלת לקלוט מים או שמא תאטם במגע עם; הכול תלוי במבנה הקרקע. דוגמה: קרקע לס במדבר נאטמת במגע עם מים, לא נוצר חלחול ויש קשיים למים לחזור לעומק שיהיה זמין לצמח ולא יתאדה מיד.

מבחינתנו קרקע אידיאלית היא קרקע שיכולה לאגור מים ולשמור אותם לאורך זמן, אך גם מאפשרת אוורור, חלחול וניקוז.

מבנה פיזי

מה שמשפיע על יכולת אגירת המים והאוורור של הקרקע הוא המבנה הפיזי. גודל הגרגרים בקרקע הוא שקובע את המבנה הפיזי של הקרקע. ככל שהגרגרים גדולים יותר, כך החללים ביניהם גדולים יותר. חללים גדולים מאפשרים אוורור טוב יותר וקצב חלחול מהיר יותר,

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לעומת זאת בקרקע בה גרגרים קטנים מאוד וצפופים האוויר פחות טוב חלחול המים איטי והקרקע אוגרת מים.

המבנה הפיזי ישפיע בעיקר על משטר ההשקיה. ככל שהקרקע מחלחלת יותר, כך נשקה יותר פעמים למשך זמן קצר. לעומת זאת, כאשר הקרקע אטומה יותר ומחזיקה מים לאורך זמן, נשקה פחות פעמים למשך זמן ארוך יותר.

מבנה כימי של הקרקע

חומציות קרקע - קרקע יכולה להיות חומצית, בסיסית או ניטרלית, בהתאם למינרלים שהיא מכילה. רמת החומציות נמדדת ביחידה הנקראת pH, בסולם של 1-14, כאשר רמה 1 היא החומצית ביותר, ורמה 14 היא הבסיסית ביותר; 7 היא הרמה הניטרלית.

בסביבה חומצית מדי או בסיסית מדי ישנם מינרלים שלהם הצמח זקוק, אך הם אינם מתמוססים במים ואינם זמינים לצמחים. עם זאת, ישנם צמחים מיוחדים שהתאימו עצמם לסביבה קיצונית ויכולו להתאים לגינה שלנו אם הקרקע בה קיצונית. בארץ מרבית הקרקעות בסיסיות.

אנו נשאף שבגינה שלנו תהיה הקרקע ניטרלית, לא חומצית מדי ולא בסיסית מדי, ותענה על דרישות מרבית הצמחים.

מליחות קרקע – כמות המלחים שיש בקרקע. החומרים הגורמים להמלחת הקרקע הם בין השאר נתרן, כלור וגופרית. המלחים מתמוססים במים ונשטפים בהשקיה למי התהום. קרקעות מליחות הן קרקעות באזורים בעלי מיעוט משקעים שבהן אין גשם שישטוף את המלחים או קרקעות חקלאיות שהושקו במים בעלי ריכוז מלחים גבוה או דושנו בצורה לא מקיימת. הצמחים קולטים מים לשורשים באמצעות חוק פיזיקלי הנקרא אוסמוזה, חוק מפל הריכוזים. לפי חוק זה, כשמים בעלי ריכוז מלחים מסוים באים במגע עם מים בעלי ריכוז מלחים אחר דרך קרום ברני (כמו זה שעוטף את השורש), המים יעברו מהריכוז הנמוך לריכוז הגבוה כדי ליצור שוויון בין ריכוזי המלחים בשני גופי המים. הצמחים מעלים את ריכוז המלחים בשורשים שלהם כדי לינוק מים מן הקרקע לצמח. במקרה שמי הקרקע מליחים, הצמח לא יוכל לינוק את המים מהקרקע והוא יתייבש וימות. החקלאים משתמשים לעתים בתכונה זו כדי להשביח פירות כמו אבטיח המייצר סוכרים כדי להעלות את ריכוז המומסים, וכך הוא מתוק יותר.

לסיכום - מהי קרקע טובה?

- קרקע בעלת איזון בין המרכיבים השונים
  - קרקע המספקת תמיכה ומאפשרת קיום לכל המערכת הביוטית שסביבה
- השאיפה היא לקרקע המסוגלת לקיים מערכת ענפה ומגוונת של צומח ובע"ח, שתוכל לספק לכולם את חומרי ההזנה שלהם הם זקוקים, כדי שיפרחו ויגדלו בצורה הטובה ביותר.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דרכים להשבחת קרקע

קומפוסט – ראה פירוט בפרק נפרד 6.2

חיפוי

הפעולה החשובה ביותר בבואנו לעבוד על הקרקע בגינה היא לדאוג לחיפוייה, כלומר לכיסויה. קרקע חשופה היא קרקע מדברית. באמצעות החיפוי הקרקע אינה מתחממת ומתלהטת אך גם אינה קופאת ואינה מאבדת מים באידוי. בנוסף לזאת, הקרקע אינה מתהדקת מדריכה ונמנע גם מעשבים שוטים לנבוט, כיוון שאינם מקבלים אור שמש.

אופן פיזור החיפוי

מפזרים את החומר הרצוי בשכבה של 10 ס"מ לפחות על פני כל האדמה החשופה בגינה. כדאי בתחילת החורף על מנת שהחיפוי יספיק להתפרק לקרקע ולספוח מים מהגשם.

סוגי חיפוי:

רסק עץ

- מתכלה – צריך להוסיף אחת ל-3 שנים לפחות (איטי יותר מהקרטון).
- סופג מים – שומר על מים זמינים לקרקע
- מאפשר אוורור
- מעשיר את הקרקע בחומר אורגני
- אינו אסתטי
- שומר על טמפרטורה יציבה
- כשמשתמשים בחיפוי של רסק עץ צריך להשתמש בעובי של 10 ס"מ, אחרת הוא אינו מונע נביטה.

חיפוי רסק העץ הוא החיפוי המועדף. לרוב ניתן לקבלו מהרשות המקומית בחינם או מק"ל תמורת עלות הובלה בלבד.

קרטון

- מתכלה ומשחרר חומרים רעילים לקרקע
  - לא מאוורר
  - מונע נביטה
  - מונע אידוי
- בחיפוי זה אפשר להשתמש בשבילים, אך לא מומלץ בערוגות ירק.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

אבנים

- אסתטי
- אינו מתכלה
- מאוורר קרקע, מעשיר לחות בהיותו קולט טל
- יקר
- דרושה שכבה עבה כדי למנוע נביטה, לכן לא ישמש לכך.

פלסטי

- עמידות לאורך זמן (כל זמן שהוא אינו חשוף לשמש)
- מונע נביטה
- מונע אוורור
- משחרר חומרים רעילים לקרקע

מחסורים בקרקע

מחסור בחנקן מתבטא בעלה בהיר עם עורקים ירוקים. מחסור בברזל יופיע כנקודות לבנות בעלים.

דרכים להוספת חנקן:

- קומפוסט (מכיל הרבה חנקן) - כמו קומפוסט שמקורו בזבל ביתי
- זבל עופות (חנקני מאוד) - יש להשתמש בכמויות קטנות
- ערוגות דשן ירוק, קרי צמחים המקבעים חנקן בשורשיהם (קטניות למיניהן)

דרכים להוספת ברזל:

- דשן אורגני
- מיצוי של סרפדים (השריית סרפדים המכילים הרבה ברזל במים, והשקיית הגינה במים).
- פיזור של אבקת ברזל או קמח בזלת.

קומפוסט

מהו קומפוסט?

קומפוסט, בעברית "דישונת", הינו דשן הנוצר מריקבון מבוקר של חומרים אורגניים. הקומפוסט עשיר ביסודות כמו חנקן, אשלגן, זרחן ועוד. הקומפוסט ידידותי לסביבה ומכיל חומרים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

טבעיים בלבד.

רקע קצר על תהליך הכנת קומפוסט

חומרים אורגניים עוברים תהליך ריקבון גם ללא התערבות אדם. אך כדי לזרז את התהליך ולהפוך אותו לתהליך מבוקר, מדעי ונטול מזיקים, מכינים קומפוסט בשיטות ייחודיות הכוללות בעיקרן פירוק ע"י חרקים וחיידקים (פירוק אירובי) המותיר את הקומפוסט נקי ממזיקים וזמין לשימוש על ידי הצמח.

סוגי קומפוסט

ישנם סוגים שונים של קומפוסט, הנבדלים בעיקר במקור החומר האורגני שממנו מפיקים את הדשן, ולעתים גם בתהליך הייצור.

דוגמאות למקורות ייצור קומפוסט: זבל בקר, זבל עופות, זבל צמחי ועוד. בעבר היה זבל פרדות ייחודי. בן גוריון, שהיה אחד מעשירי ירושלים, נודע בכמות הפרדות שלו וביכולתו לדשן בעזרתן שדות רבים. קיימים מקורות נוספים לייצור קומפוסט כמו: בוצת שפכים ואשפת ערים, אך הם דורשים התייחסות ובקרה מיוחדים, אחרת טמונות בשימוש בהם סכנות.

יתרונות השימוש בקומפוסט

- שיפור מבנה הקרקע - קומפוסט יוצר תלכיד עם הגרגרים בגודל סילט וחרסית, ובכך יוצר חללי אוויר שמשפרים ניקוז ואוורור. בגרגרים בגודל חול קומפוסט יוצר תלכידים צפופים יותר, מקטין את חללי האוויר ובכך מגדיל קיבול מים בקרקע.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- שיפור אחיזת מים – מים נספגים בחומר אורגני ובכך הופכים אותם לזמינים לצמח.
- שיפור קליטה ובקרה של יסודות הזנה – קיבול קטיונים (יון במצבו החיובי) חליפיים. יסודות הזנה מגיעים לקרקע כאניון (מטען שלילי) וקטיון (מטען חיובי). חרסית היא במטען שלילי. לחלקיקי קומפוסט מטען שלילי אלו עוזרים לדשנים בעלי מטען חיובי להיאחז ולהיעצר בקרקע. אניונים יישטפו בקרקע כי אין מה שמחזיק אותם.
- הזנת הקרקע בהדרגה ובאופן רציף במינרלים וחומרי הזנה נוספים.
- קומפוסט מעודד צמיחה באמצעות ההורמונים והתערובת האורגנית שבו.
- קומפוסט מעודד שלשולים ומקרו אורגניזמים התורמים לטיוב הקרקע.
- קומפוסט מעלה את אחוז החומר האורגני בקרקע ובעקבות כך משפר את איכויות הניקוז וחילוף גזים בקרקע, דבר אשר מסייע מאוד לחדירת חמצן לשורשים של הגידולים.
- קומפוסט מסייע בדיכוי מחלות קרקע הפוגעות בשורשי הגידולים.
- קומפוסט מסייע לשמור על לחות האדמה לאורך יותר זמן, דבר החוסך מים.

לשימוש בקומפוסט יש את רוב היתרונות של שימוש בדשן כימי ובנוסף הוא 100% ידידותי לסביבה. חסרונו הבולט הוא שהוא פחות יעיל לטיפול מיידי ובטיפול במצב של מחסור חמור.

מה צריך להיות בקומפוסט?

הקומפוסט צריך להכיל 1. פחמן המגיע מתאית (עצים) שהיא חומר יבש 2. חנקן המגיע מחומר רטוב, עלים ירוקים, פירות, שתן ושלדי בע"ח. יצירת הקומפוסט תלויה ביחס נכון בין כמות האוויר ללחות בתערובת.

לחות אידיאלית: 50%-60%. אם הקומפוסט יבש, לא מתרחש תהליך פירוק, אם זאת בלחות גבוהה מהמצויין נוצר מצב של חוסר אוויר ומתרחש פירוק אנאירובי הגורם לריחות רעים. **טמפרטורות:** הקומפוסט צריך לשמור על טמפרטורה גבוהה. בתהליך עצמו הערימה מתחממת ומתקררת, ובכל שלב חיידקים שונים פעילים. הטמפרטורה עשויה להגיע עד ל-70 מעלות, לכן צריכה להיות מסה מינימלית, כדי שהערימה תעבוד ותשמור על חום. מומלץ להתחיל מערימה גדולה או לשים אדמה או קומפוסט מוכן/חצי מוכן שיהווה מאתחל, ולהניח לערימה למשך חודש להשלמת התהליך לפני השימוש. במידה והקומפוסט אינו מתחמם מספיק ישארו בתערובת זרעים או חיידקים שיכולים להפריע לצמחים בהמשך.

שלבים בתהליך הקופוסטציה

שלב מזופילי – לאחר שרוכזו כל מרכיבי הקומפוסט לערימה אחת והם מתחילים להירקב, נוצרים ומגיעים מגוון רחב של בע"ח, ביניהם: מפרקים ראשוניים: פרוקי רגליים ותולעים; ומפרקים שניוניים: חיידקים ובקטריות. החיידקים ניזונים, מותירים תוצרי לוואי ומתרבים. בתהליך זה הם פולטים חום, ולכן הערימה מתחממת.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שלב תרמופילי – שלב החיים - 40-70 מעלות. החיידקים של המחלות (פתוגניים) מתים. המזון מתחיל להיגמר, הפעילות פוחתת והערימה מתקררת.

התקררות - חיידקים אחרים חוזרים ועוזרים לפירוק (הרבה שלשולים). יופיעו פטריות בצורת כתמים לבנים, המפרקות את התאית לגמרי.

הבשלה – שלב זה מגיע לאחר שהקומפוסט נראה מוכן, אולם עדיין אינו מומלץ לשימוש, בכדי לאפשר פירוק מלא ואחיד בכל הערימה (אחרת ערימה יכולה להיות חומצית מדי או שתתפרק על ידי חיידקים שייקחו חומרים מהקרקה במקום להעשיר אותה). בשלב ההבשלה כדאי לערבב את הערימה לצורך אחידות.

טיפים חשובים לקומפוסט מוצלח:

- ערימת קומפוסט צריכה להיות בצל ולהישמר לחה
- אם הערימה מסריחה, ייתכן שהחומר רטוב מדי או שחסר חומר יבש או שאין אוויר
- ליצור שכבת ניקוז מרסק עץ בתחתית
- אם הערימה לא מתקמפסטת - כנראה שהחומר יבש מדי, לכן יש להוסיף לחות או חומר רטוב
- בעת גשם יש ליצור הטיה של המים, כדי שלא יסחפו את הקומפוסט
- לחם, פסטה או אורז נחשבים חומר יבש מבחינת הפחמן

אחרי שיש לנו ערימת קומפוסט מוכנה לשימוש, אפשר להתחיל לדשן.

- לפני זריעה ראשונה בגינה נהפוך את הקרקע, ונפזר 10-30 ליטר קומפוסט למ"ר ונטמון בקרקע.
- לצמחים קיימים ומבוססים ניתן להוסיף 10 ליטר למ"ר, יש לטמון את הקומפוסט בקרקע.
- הזמן הנכון לדשן הוא לפני האביב ולאחר הבלבוב, כדי שכשהצמח יתחיל את עונת הגדילה, חומרי המזון כבר יהיו בקרקע.

סוגי דשנים שונים

זבל ירוק

זבל ירוק - שימוש בצמחים שמטרתם העיקרית היא השבחת הקרקע ומרכיביה. סיבה נוספת לשתילת זבל ירוק היא שהשורשים שלו יכולים לייצב את הקרקע. קרקעות חשופות עלולות להיסחף ברוח ובגשם, וכך לדלל את מלאי האדמה בגינה. שתילת צמחים מאפשרת תפיסה וייצוב של הקרקע עד לעונת השתילה הבאה או בשולי הגינה בפינות לא מעובדות.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

קטניות - בשורשי הקטניות מתפתחים חיידקים קושרי חנקן. חיידקים אלו מעשירים את סביבת שורשי הצמח בחנקן, כך שלצמח הבא שיגדל באותו מקום יהיה חנקן בשפע לצורך גדילתו.

ירבוז - הירבוז מעשיר את הקרקע בזרחן. במקרה זה נפעל בשיטה של זרעים, קציר והטמנה לפני הבשלת הזרעים.

תה קומפוסט

תה קומפוסט זוהי תערובת קומפוסט מיוחדת המהולה במים ומאפשרת מתן הדשן בהשקייה. מטרת השימוש בתה קומפוסט היא להעביר חומרי מזון בצורה מרוכזת לצמח. התה הזה מורכב בעיקרו מחנקן, והוא חשוב במיוחד בארץ כיוון שחנקן מתנדף בחום. קומפוסט רגיל נספג רק לאחר חצי שנה, ואילו תה קומפוסט באופן מידי.

אופן הכנת המרקחת:

- 1) נשתמש בעלים המכילים את החומר הרצוי (סילקיים למיניהם או סולניים)
  - 2) נמלא בקבוק בעלים הללו בערך כדי שליש עד חצי ממנו
  - 3) נסגור את פיית הבקבוק ברשת או בבד כדי לעצור את העלים מליפול
  - 4) שמים את הבקבוק הסגור הפוך בשמש
  - 5) העלים נרקבים והמיץ מטפטף מטה כשהוא נקי מריקבון
  - 6) משאירים למשך 7-10 ימים
  - 7) מוהלים כוס תה בדלי מים
  - 8) מוסיפים חצי כפית עד כפית קמח בזלתי, המכיל ברזל שמסייע לצמח לקלוט חנקות
- ניתן לשמור את תה הקומפוסט כחצי שנה במקרר.

ורמיקומפוסטציה

גידול תולעים לצורך יצירת קומפוסט - ורמיקומפוסט

כל הדרך ליצירת בית גידול מתאים לתולעים...

התולעים

ישנם כמה מינים של תולעי קומפוסט שבהן משתמשים לוורמיקומפוסטציה. המין הנפוץ והפופולרי הוא Eisenia Fetida - התולעת האדומה. את התולעים מביאים הביתה כאשר המכל בנוי ומוכן, מכיל את מצע הגידול שנבחר בכמות מספקת וממוקם במקום מתאים. בישראל התולעים הללו אינן קלות למציאה בטבע, מכיוון שהן "עולות חדשות" מחו"ל ואינן מסוגלות לשרוד ולשגשג בטבע בתנאי הארץ, אך ניתן לקבלן במשרדי החברה להגנת הטבע בירושלים וכן במקומות נוספים המוכרים או מספקים את התולעים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מה צריך בשביל ליצור מערכת ורמיקומפוסטציה ביתית?

1. מכל להחזקת התולעים
2. מצע גידול (ריפוד)
3. מזון להאכלת התולעים
4. תולעים אדומות

המכל:

החומר: עץ, פלסטיק, חמר, קלקר, מתכת.

חשוב: יש לשים לב לכך שהמכל לא יהיה כבד מדי ושניתן להתקין בו חורי ניקוז ואוורור.

גודל המכל: המכל יכול להיות בגודל של ארגז תנובה, פח גדול או אמבטיה ישנה.

גודלו של המכל תלוי בכמות הפסולת האורגנית שאנו רוצים למחזר ביום. בתנאים אופטימליים מסוגלת תולעת לאכול ביום חומר אורגני השווה למחצית ממשקל גופה ולעתים אף יותר. לכן אם רוצים למחזר כחצי ק"ג פסולת אורגנית ביום לשם עיבודה יידרש לנו כק"ג אחד של תולעים. גודל המכל המומלץ לק"ג תולעים הוא 60 X 60 ס"מ; גודל זה מקנה שטח פנים מספק לדרישות האוויר של התולעים. גובה המכל יהיה 30 ס"מ ומעלה.

חשוב: למכל דרוש מכסה טוב לשם שמירה על לחות ועל חשיכה. התולעים חייבות לחות כדי לנשום, והן רגישות מאוד לאור.

לאחר רכישת התולעים חשוב להעביר אותן למכל במהירות האפשרית באמצעות ריקון כל תכולת הקופסה שלהן למכל במקום אחד. אין להפריד בין התולעים לחומר שעמו הגיעו. יש לאפשר להן לנדוד ולהתפזר במכל בקצב שלהן. התנאים החדשים במכל, השונים מאלו שלהם התרגלו במקומן הקודם, יוצרים "הלם מעבר", והן זקוקות לימים אחדים כדי להתרגל למקום החדש. מסיבה זו יש לחכות כשלושה ימים לפני מתן מזון חדש לתולעים החדשות שלכם. אין צורך לדאוג שמא התולעים ימותו מרעב בזמן זה. החומר שבו הן הגיעו עדיין מכיל חומרי מזון וגם הריפוד מהווה עבורן מזון.

הכנת המכל

יש לקדוח במכל פתחי אוורור, כדי שאוויר יוכל להיכנס אליו בחופשיות, וכן פתחי ניקוז בקרקעית למקרה של עודפי מים (אשר הצטברותם עלולה לגרום לריחות לא נעימים). נסו לתעל את עודפי המים לכלי איסוף ולהשתמש בהם להשקיית צמחי הבית או הגינה שלכם. חשוב לשים לב שפתחי האוורור והניקוז אינם גדולים מדי למניעת כניסה של חיות לא רצויות למכל. במקרה שנוצרו חורים גדולים מדי, ניתן לפתור זאת בקלות ע"י חסימת הפתח ברשת יתושים. ליצירת אוורור וניקוז אופטימליים במכל, יש להניח בתחתיתו שכבת קש או גזם ענפים דקים, שעובייה

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

כ-3 ס"מ. שכבה זו תאפשר לאוויר החודר דרך חורי הניקוז להתפשט אל פנים המכל ביתר קלות.

מצע הגידול או הריפוד

מצע הגידול או הריפוד הינו סביבת המחיה של התולעים, והוא החומר שבו אנו קוברים להן את המזון. הריפוד נחוץ לשמירת הלחות והאוויר במכל ומשמש גם כמזון לתולעים, ולכן עם הזמן צריך להוסיף ממנו עוד.

במה ניתן להשתמש כחומר ריפוד? נייר עיתון קרוע לרצועות דקות, נייר משרדי גרוס, פיסות קרטון קטנות, מגש ביצים קרוע דק, נסורת (מעץ לא צבוע ושלא טופל בחומרים כימיים), עלי שלכת וקש.

בוורמיקומפוסטציה בקנה מידה בינוני וגדול, חומר המזון, לדוגמה זבל פרות, סוסים או חזירים, מהווה גם את מצע הגידול, אולם בוורמיקומפוסטציה בקנה מידה קטן וכאשר מדובר בשאריות מזון (חומר חנקני ברובו), אנו זקוקים למצע גידול אשר משמש גם כחומר פחמני. **כיצד מכינים את הריפוד?** לא משנה איזה חומר ייבחר למטרה זו, יש להשרות אותו תחילה במים עד לספיגה יסודית טובה ואז לנער עד שלא ייזלו ממנו מים באופן חופשי. הריפוד חייב להישאר לח כמו ספוג סחוט מעט, ואז יש להעביר אותו למכל שהוכן.

חשוב: אין להשרות חומרי ריפוד, כמו נייר עיתון, זמן רב מדי במים (בערך עד רבע שעה), מכיוון שאז קיימת סכנה שהם יאבדו את צורתם המקורית, ויהיו בסופו של דבר כמו גושים צפופים אשר ימנעו מהאוויר במכל לזרום בחופשיות. יש לשים לב לכך שרצועות הנייר שומרות על צורתן ולא רכות ונקרעות בקלות.

עומק הריפוד במכל צריך להיות כ-20 ס"מ לפחות (לא להדק) ובתוכו קוברים את המזון לתולעים. חשוב מאוד לכסות את המזון בחומר הריפוד. דבר זה מבטיח שלא יפקדו את המכל "אורחים לא רצויים" (בעיקר זבובים), ושתהליך הפירוק יהיה יעיל יותר. לעתים (פעם בחודש) צריך לפזר מעט חול או אדמה על המזון, כיוון שגרגירי האדמה שבקרקע משמשים את התולעים בתהליך העיכול שלהן (כשם שציפורים נעזרות לשם כך באבנים קטנות שהן בולעות) והחידקים בהם מזרזים את תהליך הפירוק.

המלצה: הכינו מאגר קטן של ריפוד יבש, ובעת הצורך - רק להשרות במים ולהוסיף.

המקומות שאינם מומלצים להנחת מכל התולעים:

- על גבי מכשיר חשמלי המייצר חום, רטט או קרינה: מקרר, מיקרוגל, מכונת כביסה או ייבוש וכדומה.
- באזור החשוף לשמש ישירה (אשר עלולה ליצור במכל תנאי חממה ו"לאפות" את התולעים).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- במקומות שמידות החום והקור בהם קיצוניות - מכל בגודל קטן-בינוני מומלץ להחזיק בחורף בתוך הבית, ואם זה לא אפשרי, ניתן לאלתר בידוד למכל ע"י שמיכות, חבילות קש וכו'.
- במקום חשוף לרעלים כמו ריסוס חומרי הדברה וניקוי.

המקומות המומלצים להנחת המכל - נוחות ויצירתיות הן שם המשחק!

שאלות שיעזרו לכם לבחור את המיקום המתאים:

- מה מידת הקרבה של מכל התולעים שבה אני מעוניין? מקמו את המכל די קרוב כדי שיהיה נוח להאכיל את התולעים וכדי שלא תשכחו לעשות זאת.
- האם איהנה לבקר את התולעים לעתים קרובות ולהראות אותן לחברים? אם כן, מקמו את המכל במקום נאה ומרווח שנוח להגיע אליו ולשהות בו.
- האם דיירי הבית יפרידו פסולת אורגנית משאר הפסולת הביתית רק אם יהיה מכל איסוף זמין בטווח יד? אם כן, אפשר להחזיק מכל איסוף למטרה זו על השיש במטבח או פשוט למקם שם את מכל התולעים.
- ייתכן שחיות המחמד החדשות שלך (התולעים) לא יזכו להערכה רבה מצד דיירי הבית. האם אז תעדיפו "לשמור מרחק" בין המינים (האנושי והתולעי)? במקרה כזה ייתכן שתמצו למקם את המכל במקום פחות בולט.

מזון

כמעט כל סוג של חומר אורגני מהווה מזון לתולעי הקומפוסט האדומות. בטבע הן התפתחו לשגשג בזבל בע"ח, שנחשב עדיין המזון הטוב ביותר עבורן. בבית ייזונו התולעים משאריות המזון של דייריו: שאריות פירות וירקות, שקיקי ועלי תה, משקע הקפה, כולל פלטר הנייר של מכונת הקפה, לחם, פסטה ומוצרי מאפה ישנים (להרטיב היטב במים ולפורר), שאריות מזון מבושל, משומר, ישן ומקולקל, קליפות ביצים מרוסקות דק, פסולת גינה רכה כמו עלי עגבנייה, גזר וכדומה, נסורת וגללים של חיות בית צמחוניות (ציפורים, ארנבונים, שרקנים, אוגרים).

ממה כדאי להימנע? כמויות גדולות של קליפות חציל, עגבניות, קליפות לימון ופרי הדר סחוט. שאריות מזון המכילות כמויות גדולות של שמן (יותר מדי שמן או שומן יכולים להפריע לנשימה של התולעים, מכיוון שהן נושמות דרך העור שלהן), קטשופ, מיוז וחרדל, ממתקים וריבות (עשוי למשוך נמלים); חומרים עשירים במים, כמו אבטיח, מספקים מעט מאוד אוכל לתולעים ומשבשים את רמת הלחות במערכת, לכן לא כדאי להאכילם בסוג זה של מזון. יש להימנע מחומרים המרוססים בקוטל מזיקים כמו דשא. כמו כן בצל, שום ומלח. התולעים אינן יכולות לפרק עצמות. אין להזיין בחומרים שאינם אורגניים, כמו פלסטיק, זכוכית, פח, נייר אלומיניום, שקיות ניילון, כוסות חד-פעמיות וכדומה, ובגללי כלבים, חתולים ובע"ח אחרים אוכלי בשר.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

רשימה זו רלוונטית רק למכלים ביתיים (ורמיקומפוסטציה בקנה מידה קטן). במחזור בקנה מידה גדול בשטח פתוח ניתן לספק לתולעים מגוון נרחב יותר של חומרים אורגניים.

ניתן לייחד מכל תולעים נפרד לגללי חיות בית אוכלות בשר. הטיפול בו יהיה שונה לגמרי וארוך יותר, ואת ההומוס המוכן אפשר יהיה לתת רק לעצי סרק. גללי חתולים עשויים להעביר את החיידק *Toxoplasma gondii*, המסוכן במיוחד לנשים בהריון בהיותו עלול לגרום לפגיעה מוחית של העובר. אם יש חתולים בבית, צריך לוודא שהם אינם משתמשים במכל התולעים כארגז צרכים.

מניעת אורחים לא רצויים

נמלים, זבובים, תיקנים, יתושים או זבובוני פירות עלולים לפקוד את מכל התולעים שלכם. הדבר אינו רצוי לא בשל נזק כלשהו לתולעים אלא בגין הרתיעה שנוכחותם גורמת לחלק מהאנשים. לרוב הם אינם מופיעים כלל, אולם כאשר מזג האוויר חמים ויש עודף מזון רב במכל, במיוחד שאריות של פירות עסיסיים, מוצרי בשר או חלב וממתקים - הדבר עלול לפתותם. למניעת בעיה זו חשוב לוודא שהחומר האורגני במכל מכוסה תמיד בשכבת ריפוד עבה ולחה, שמכסה המכל יושב כהלכה ושחורי האוורור אינם גדולים מדי. ניתן לסגור את חורי האוורור ברשת.

נמלים: אם פלשו נמלים למכל, יש לבדוק מה משך אותן לשם (נמלים נמשכות מאוד לחלמון ביצה קשה, למשל). בכל אופן, ברגע שיסיימו לאכול את מה שמשך אותן, הן יעזבו. למי שיש פחות אורך רוח, יוכל להעלים מהמכל את המזון המפתה, והנמלים כבר יעזבו לבד. חשוב מאוד להימנע מריסוס בחומרים רעילים - מה שרעיל לחרקים, רעיל הרבה יותר לתולעים (להן אין שכבת קוטיקולה המגנה על הגוף) ולכל אותם יצורים מיקרוסקופיים העוסקים במלאכת פירוק החומר האורגני. במקרה שהנמלים אינן נעלמות, אפשר להעמיד את המכל מגש עם מים (על רגליו או לאלתר לו רגליים), כך שלנמלים לא תתאפשר גישה אליו משום כיוון.

זבובוני פירות: זבובוני פירות נמשכים למזון תוסס, במיוחד לפירות ולמיצי פירות. יש להם חושים מדהימים המאפשרים להם לחוש בנוכחות מזון ממרחקים גדולים ביותר והם צצים לפתע כדי "ליהנות מהחגיגה". למניעת בואם הימנעו מהנחת פירות שלמים או חתוכים גס במכל אלא מעכו אותם היטב כך שפירוקם יהיה מהיר. קליפות לא יהוו בעיה משום ששטח הפנים שלהם גדול ביחס לנפחם. אם מתרחשת "התקפה" של זבובוני פירות ניתן לטפל בה ביעילות ע"י

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הוספת שכבת ריפוד לחה להסתרה גמורה של המזון שמשך אותם לשם מלכתחילה. אפשרות נוספת היא הצבת מלכודת מיץ פשוטה ללכידת הזבובים. מלכודת אשר מכינים מבקבוק קנקל מלא במיץ ממותק, מניחים אותו ליד מכל הקומפוסט או עליו למשך ימים אחדים עד שכל הזבובים נמשכים למלכודת במקום למכל.

אקריות: האקריות הן יצורים קטנטנים מסדרת העכבישים. הן כה קטנות שלרוב אפילו קשה להבחין בהן. קיימים עשרות אלפי מינים של אקריות. נראה שיצורים אלו מעדיפים סביבה חומצית רטובה, ולכן כאשר רמת החומציות עולה במכל כתוצאה משילוב של עודף מזון, לחות גבוהה מדי, אוורור לא מספק וסוגי מזון חומציים כעגבנית ופירות הדר, עשויים להיווצר תנאים להתרבות מהירה מאוד של אקריות במכל התולעים. לעתים מצב זה עשוי להפריע לתולעים עד כדי הפסקת אכילה. כדי לטפל באקריות יש לטפל במכל: הוציאו את עודף המזון וסוגי המזון שהוזכר והוסיפו ריפוד יבש לאיזון הלחות העודפת. ניתן להשאיר את המכל פתוח לאורור ולערבב את כל התכולה לשם אוורור הכללי. תוך זמן קצר האקריות ה"עודפות" ייעלמו.

זבוב הבית: הזבובים נמשכים לריח בשר נרקב, לכן אם אתם נמנעים מלהוסיף מוצרי בשר למכל, לא אמורה להיווצר כל בעיה עם זבובי הבית. אך אם בכל זאת נמצאו רימות במכל, אין צורך להיבהל. הרימות יסיימו את המזון, יהפכו לגלמים ולבוגרים ויעזבו את המכל מבלי להשאיר עקבות.

בטיפול נכון, לא צפויות להתעורר בעיות אלו, אולם גם אם יופיעו (כמו בכל התנסות ראשונה וחדשה, סביר שיצוצו), ראו בהן הזדמנות להרחבת הידע והניסיון.

איסוף ההומוס המוכן

לאחר כשלושה-ארבעה חודשים בערך של ורמיקומפוסטציה ביתית, תצטבר במכל התולעים שכבה משמעותית של ורמיקומפוסט. הוורמיקומפוסט הוא תערובת המכילה את המרכיבים שלהלן:

1. הפרשות תולעים: חומר אורגני שעבר לפחות פעם אחת דרך מערכת העיכול של התולעת. חומר זה מכונה בשם "הומוס תולעים", ובאנגלית המונח המקצועי הנו Worm Castings.
2. ריפוד וחומר אורגני בשלבים שונים של התפרקות (כתוצאה מפעילות מיקרואורגניזמים).
3. נרתיקי ביצים, תולעים בגילים שונים וייתכן שגם יצורים אחרים, כמו תולעים נימיות לבנות, טחביות וכו' (בד"כ במספרים זניחים).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

במכלים בסדר גודל בינוני-גדול יחילו השכבות התחתונות הומוס אחיד במרקמו ובצבעו, בעוד שהשכבות העליונות יכילו ורמיקומפוסט וכמובן את אוכלוסיית התולעים. במכלים קטנים רואים שרוב הריפוד נעלם והחומר האורגני הפך חומר פירורי דמוי אדמה חומה, שחורה או אפורה, תלוי בסוג הריפוד והמזון. כעת, כאשר המכל שלכם הגיע לקצה גבול הקיבולת שלו, הגיע הזמן לאסוף את "היבול" - הומוס תולעים או את התולעים עצמן, ולהתחיל מחזור ורמיקומפוסטציה חדש. מרווח הזמן האידיאלי בין מחזור אחד לזה שאחריו הוא כמה חודשים לפחות, כדי לאפשר פירוק מוחלט של כל החומר האורגני (מזון + ריפוד) והיווצרות כמות משמעותית של הומוס במרקם דקיק ומסיס לגמרי במים (אסתטי יותר ונוח לעבודה). בוורמיקומפוסטציה ביתית נהוג לאסוף את ההומוס בשתי דרכים עיקריות, האחת מהירה ומעניינת מאוד לילדים (שיטת הפירמידות); והשנייה איטית, קלה מאוד וידידותית הרבה יותר כלפי התולעים (שיטת הנדידה).

הפירמידות - השיטה המהירה והמעניינת:

שיטת הפרדה זו מתאימה מאוד לעבודה עם ילדים.

א. מוציאים מתוך המכל את השכבה הראשונה של הריפוד המכילה חומר אורגני שעדיין לא נאכל ואת רוב התולעים הבוגרות.

ב. הופכים את שארית תכולת המכל על משטח (מספר דפי עיתון) במקום מואר.

ג. מחלקים את המסה הגדולה לכמה ערמות קטנות בצורת פירמידה. גובה כל ערימה 15 ס"מ, וקוטר 20 ס"מ. בשל האור יתחילו התולעים שעדיין נמצאות בוורמיקומפוסט להתחפר אל פנים הפירמידה.

ד. לאחר 2-3 דקות אפשר להתחיל "לגלח" בעדינות את השכבה החיצונית של כל ערימה ולאסוף חומר זה (ורמיקומפוסט המכיל בעיקר הומוס בשל). בצורה זו ממשיכים ואוספים בהדרגתיות (כדי לאפשר לתולעים לסגת מטה יותר) את הוורמיקומפוסט מכל הערימות. התולעים הבורחות מהאור יתרכזו בפנים הערמה. כאשר מגיעים אליהן, אוספים אותן ושוקלים במשקל מטבח ביתי (לעטוף קודם את קערת הפלסטיק של המשקל בשקית ניילון). באמצעות שקילת התולעים ניתן לחשב כמה תולעים נוספו לכם מאז התחלת המחזור.

הנדידה - השיטה האיטית והקלה:

שיטת הפרדה זו היא ידידותית הרבה יותר לתולעים משיטת הפירמידות, אך נמשכת הרבה יותר זמן. מלבד יתרונה בכך שאין הפרעה כמעט לתולעים, החומר המתקבל אחיד יותר במרקמו ונקי מנרתיקי ביצים ותולעים צעירות (הדור הבא). שיטה זו מתאימה יותר למכלים גדולים ולוורמיקומפוסטציה בקנה מידה בינוני-גדול, גם בגלל כמויות התולעים הגדולות יותר ההופכות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

את השיטה הקודמת ללא מעשית. את ההפרדה בשיטה זו אנו מבצעים כאשר תכולת המכל הגיעה בערך לחצי מגובהו. כאשר המכל "מוכן", דחפו את תכולת המכל מקצה אחד לקצה השני, כך שיתקבל חצי מכל ריק. בחצי הריק הזה הוסיפו ריפוד לח וקברו בו פסולת אורגנית חדשה. חלק מהתולעים ינדדו תוך זמן קצר ממחצית המכל הישנה לחדשה. כאשר כל החומר האורגני במחצית הראשונה ייאכל, יעברו בהדרגה כל התולעים למחצית החדשה. תהליך הגירה הדרגתי זה התלוי בזמינות המזון עשוי לארוך כחודש ולעתים אף יותר. לאחר כחודש נוסף, כל נרתיקי הביצים שהוטלו במחצית הראשונה יבקעו, והתולעים הצעירות ינדדו גם הן אל עבר המזון הטרי (שאתם ממשיכים להוסיף). בשלב זה הוורמקומפוסט במחצית הראשונה אמור להיות נקי מתולעים ומביצים, וניתן להשתמש בו כחומר דשן לצמחי הבית והגינה. בשיטה זו אוכלוסיית התולעים לא תיפגע (בגין איסוף דור ההמשך). חשוב לציין שמשכי הזמן המצוינים כאן אינם קבועים; כזכור, פעילות התולעים תלויה בכמה משתנים כמו טמפרטורות ורמת לחות. החריגה מהתנאים האופטימליים תביא להאטה בקצב ההאכלה והתנועה, ואז משכי הזמן שיידרשו למעבר של התולעים ולקבלת הומוס אחיד ונקי מנרתיקי ביצים ותולעים יהיו ארוכים יותר.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

6. מים בגינה ובכלל

חיסכון במים כדרך חיים

המגזר הביתי צורך כשליש מכמות המים השפירים במשק. זהו המגזר שעליו קל יותר להשפיע כדי לגרום לשינוי. לדוגמה, מקלחת צורכת 16 ליטר לדקה אם נסגור את הברז בזמן סיבון או חפיפה, נקצר את זמן המקלחת ב-2 דקות, כך נחסוך 32 ליטר, כמות הגדולה יותר משלוש שישיות של בקבוקי מים מינרלים אשר זורמות לחינם לביוב. כמות צריכת המים לנפש עולה כל שנה כתוצאה מעלייה ברמת חיים, ועובדה שמים הפכו מדד לאיכות חיים. אנו צורכים מים בבית במקומות רבים, ובכולם ניתן לחסוך באמצעות הפחתה או באמצעות שינוי תרבות/תפיסתי.

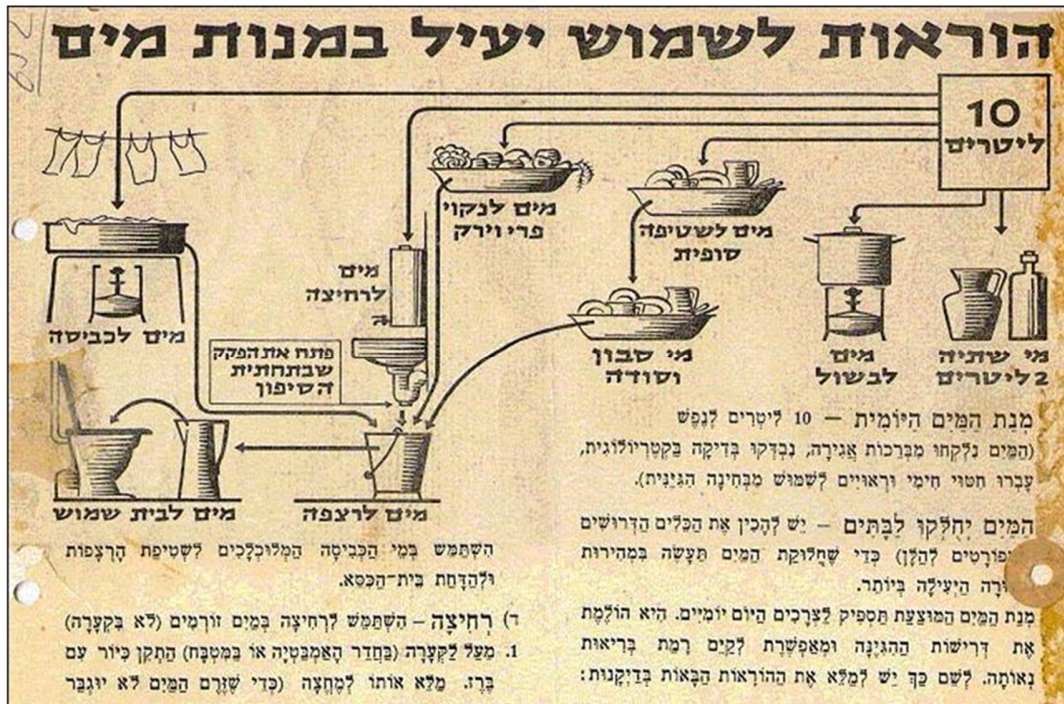
פתרונות שונים לחיסכון במים

שימוש	הפחתה	שינוי
שירותים	מכל הדחה דו-כמותי הדחה במים אפורים הדחה לאחר כמה שימושים ביטול מנגנון - הדחה רק בזמן לחיצה הכנסת בקבוק מלא מים לניאגרה	שירותי קומפוסט
מקלחת	תדירות מקלחת חסכמים צמצום זמן סגירת ברז בזמן סיבון וחפיפה שעון חול שמזכיר לקצץ	הפניית מים למים אפורים ולצמחים אגירת מי גשם למקלחת
כלים	חסכמים מדיח סגירת ברז בעת סיבון	שטיפה אנגלית השקיית גינה בעודפי המים
כביסה	הפעלת תכנית חסכונית מכונת כביסה חסכונית במים ובחשמל סבון אקולוגי כדי להשתמש במים כמים אפורים	כביסה ידנית שרייה ארוכה במים טרם כביסה איסוף מי גשמים לכביסה
כיורים	חסכמים סגירה כשלא בשימוש	

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בעבר, כמו למשל בעת המצור על ירושלים, הסתפקו האנשים ב-10 ליטר ליום לנפש, וכך הם היו חוסכים:

מים ושפכים

מי הברז

מים זורמים הם אחד המרכיבים החשובים ביותר בשמירה על בריאות ואיכות חיים. המים לשתייה, להכנת מזון, לרחצה, לכביסה חייבים להיות באיכות גבוהה כדי למנוע סכנות ותחלואה. את השפכים יש לאסוף, לטפל ולסלק בדרך תברואתית נאותה שתמנע סכנות תברואיות וכן מטרדים של ריחות, יתושים ואסתטיקה. בישראל לכל בית חייבת להגיע אספקת מי שתייה ציבוריים וחייב להיות איסוף שפכים מסודר.

שמירה על איכות מי השתייה ובדיקות המים הן באחריות משרד הבריאות ומבוצעות ע"י תאגידי המים. תאגידי המים מחויבים על פי החוק למסור לציבור הצרכנים מידע אמין ומפורט על איכות מי השתייה המסופקים. בדיקות שגרתיות של מי השתייה כוללות בדיקות עכירות, ריכוז כלור נותר ובדיקות חיידקים קוליפורמים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הערכת איכות מי הברז

אנליזה מיקרוביאלית וכימית של מי השתייה ניתן לעשות רק במעבדה מסודרת. מדדים לאיכות גרועה של המים יכולים להיות טעם, ריח ומראה דוחים או שונים מהרגיל. תקלות במערכת הביוב ניתנות לזיהוי על פי ריח, יתושים וכדו'. מקורות מים המסופקים לאוכלוסיות גדולות (מעל 200,000) נבדקים בתדירות הגבוהה ביותר. במערכות אספקת מים גדולות נלקחות דגימות חמישה ימים בשבוע. ככל שגודל אוכלוסיית הצרכנים יורד - כך פוחתת גם תדירות הבדיקות.

השפעת איכות המים על הבריאות

ההשפעה הבריאותית משתנה בהתאם להרכב המים והטיפול המקדים בהם. מחסור בכלור וחשיפה לחיידקים ולוורוסים עלולים לגרום מחלות מעיים ואילו עודף בכלור עלול לגרום בעיות בריאותיות אחרות. הפלרת המים נגד עששת גם היא שנויה במחלוקת ויש הטוענים שהנזק הנגרם כתוצאה מהוספת פלואור למים גדול מהתועלת. חשיפה לחומרים כימיים או מתכות כבדות הנמצאים לעיתים במי האקוויפר באזורים שונים בארץ עלולה לגרום למחלות אוטואימוניות וכרוניות בעיקר אצל ילדים ואוכלוסייה רגישה.

במערכות מים חמים עלול להתפתח חיידק הליגינולה הגורם לדלקת ריאות כתוצאה משאיפת טיפות מים במקלחות. יש לציין כי בניגוד לדעה המקובלת, האבנית המורכבת בעיקר מסיידן אינה גורמת סיכון בריאותי לילידי ישראל, אם כי עלולה לגרום לאבנים בכליות לאוכלוסיות אחרות.

זיהום מי התהום הנגרם על ידי פעילות תעשייתית שאינה מטופלת כראוי, וכן פעילות חקלאית, עירונית, תחנות דלק, מזבלות, הזרמת ביוב וניצול יתר של מקורות המים עלולים לפגוע בבריאות האדם והסביבה.

מים בגינות הקהילתיות

גינה קהילתית - גינה חסכונית במים

גינה קהילתית מתוכננת לפי צרכי התושבים ושימושית מאוד להם. גינה קהילתית צריכה להיות גינה חסכונית במים, גינה כזו היא גינה שימושית לכל דבר. זו גינה מתוכננת, בעלת מופעים נאים במהלך השנה, בה יכולים להיכלל כל קבוצות הצמחים: עצים, שיחים, מדשאה ואפילו ורדים ועונתיים במינון נכון. ברור, שלא מדובר בגן יובשני. עיקר מהותה של גינה זו הוא בכך, שתוספת ההשקיה בה לא תהיה יותר מ- 600 מ"ק לשנה לדונם בגינון אינטנסיבי, ולא יותר מ- 400 מ"ק לשנה לדונם בגינון אקסטנסיבי. מניסיונו המקצועי עולה, כי כמויות מים כאלה מאפשרות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

קבלת גינה יפה ונאה. את כל האמצעים להקמת גינה חסכנית במים ניתן לסווג ל-6 קבוצות עיקריות:

1. תכנון הגינה העתידית או תכנון מחדש של גינה קיימת
2. תכנון נכון של מערכת ההשקיה
3. הכנת לוח הפעלה להשקיה
4. שימוש בצמחים חסכניים במים
5. מציאת פתרונות אגרוטכניים מתאימים
6. שימוש במים "אחרים", כמו קולחים, אפורים, מליחים, התפלה ועוד.

כל אחד מנושאי המשנה ברשימה שלעיל עשוי לייעל את הגינה החסכנית בפחיתה של אחוז, או אף אחוזים רבים, בשימוש במים. חשוב לזכור, כי החסכון במים אינו מצטבר באופן מוחלט אלא מייעל את ההשקיה ואת צריכת המים באופן יחסי.

השאלה העולה כעת היא, מה עושים קודם ובאיזה סדר עדיפות. ראשית, יש להכין לוח הפעלה להשקיית הגינה. ואחרי יש לבדוק את תקינות מערכת ההשקיה. במקביל יש לנקוט בכמה פעולות נוספות, שיישעו אף הן לחסכון במים:

- 1 תכנון ותכנון מחדש - מומלץ להקטין או לבטל לחלוטין את שטחי המדשאה, להגדיל את צמחי הכיסוי, לנטוע יותר עצים ועוד.
- 2 צמחים חסכניים במים – בגינה חסכנית במים ייעשה שימוש בצמחים המוכרים כחסכני מים. צריכת המים של צמחים אלו בבגרותם אינה עולה על 200 מ"ק לשנה לדונם. אפשר להשתמש אך ורק בצמחים מסוג זה, אך ניתן בהחלט לשלבם כתוספת.
- 3 פתרונות אגרוטכניים – יפורט בהמשך
- 4 מים אחרים - יפורט בהמשך

טכניקות לאיסוף מים והסבתם לתועלתנו

מים אפורים

מים אפורים (כדוגמת מי מקלחות ומכוניות כביסה) הם מאגר מים מתחדש בלתי מתכלה – בשל צריכת המים האנושית הרציפה והרבה ובשל הזמינות והקרבה לבנייני מגורים השימוש במים אפורים יכול לסייע לגינות קהילתיות להגדיל בצורה משמעותית את כמות המים העומדת לרשותן ומאפשר חיסכון משמעותי במים (פחות ניצול של מי ברז למטרות השקיה). חשוב להדגיש כי מומלץ להיוועץ בנושא באיש מקצוע ולוודא את תקנות משרד הבריאות בעניין זה. אדם ממוצע משתמש בכ-150 ליטר ליום של מים אפורים. מדובר בכמויות מים עצומות, שניתן לטהר ולעשות בהן שימוש חוזר. כיום, על פי חוק, אסור למחזר מים אפורים. כל המים בישראל

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הם בבעלות המדינה, ונציבות המים מתייחסת גם למי ביוב כאל מי תהום עתידיים, לכן מחזור מים הוא למעשה שימוש ברכוש המדינה, אם כי ניתן לקבל אישורים לכך למטרות חברתיות או חינוכיות.

קיימות שתי הגדרות למים אפורים:

1. לפי התקן הנפוץ באמריקה – מים אפורים הם כל המים בבית פרט לשירותים.
2. לפי התקן הנפוץ באירופה – מים אפורים הם כל המים בבית ללא מוצקים (ללא שירותים ומטבח)

מושגי יסוד בטיהור מים אפורים

אגנים ירוקים

אגנים ירוקים – גישה לטיהור מי שפכים באמצעות הקמת ביצה שתסנן ותנקה את המים (שמות נרדפים למערכת: עופרה, אחו לח, ביצה). באמצעות שיטה זו ניתן להגיע למים באיכות גבוהה מאוד במדדים של 0.5 עד 0.7 מ"ג ליטר צח"ב (מדד צריכת חמצן ביולוגית, קרי כמות החמצן הנצרכת על ידי אורגניזמים הפועלים לפירוק חומר אורגני הנמצא בשפכים) – כשהתקן למי שתייה בישראל הוא 20 מ"ג לליטר צח"ב (במדינות אירופה הוא כ-10 צח"ב).

תכולת המים האפורים

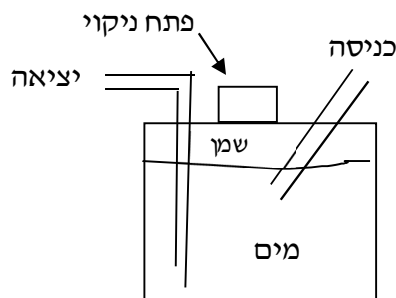
דטרגנטים - מזהמים שמקורם בחומרי ניקוי סינתטיים.

כמות מרחפים - כמות לכלוך מרחף במים, נמדד במ"ג/ליטר; בד"כ זהו חומר אורגני (התקן למי שתייה הוא 30 מ"ג לליטר).

קוליפורמים – חיידקי קולי הגורמים לבעיות מעיים, שיתוק וכו'. נמדדת כמות חיידקים בליטר. **צח"ב (צריכת חמצן ביולוגית)** - צריכת חמצן מוגברת היא תוצאה של עומס אורגני גבוה ונוטרינטים (חומרי מזון) רבים במים. צח"ב גבוה - פירושו הרבה חיידקים ומזהמים.

במערכת מים אפורים יש ארבעה מזהמים עיקריים:

- **שמן** – יתרונו בהיותו צף, ולשם כך בונים מפריד שומנים השואב את המים מקרקעית המכל. בזמן השהייה נפרד השמן מהמים וצף, ואילו המים החופשיים נמצאים למטה (ראה איור).

סודן של הגינות הקהילתיות

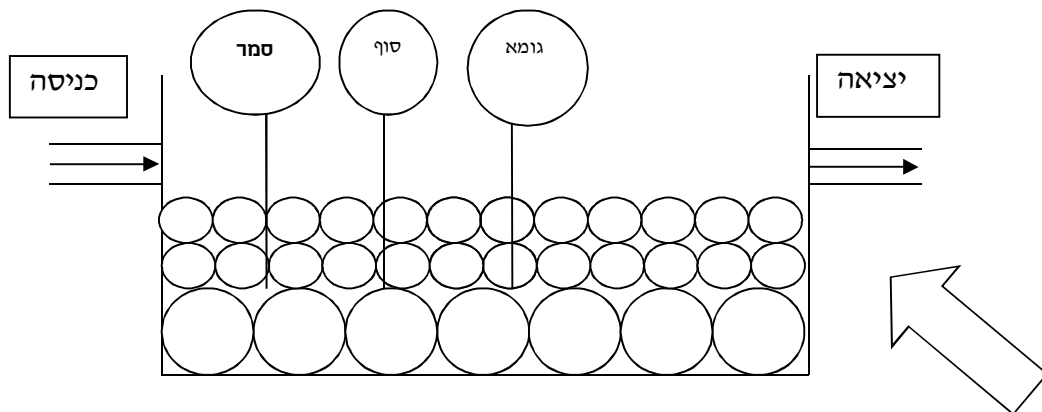
מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

סוגי מערכות אגנים ירוקים

יש להשתמש במכל שנפחו גדול פי שלושה מצריכת משפחה ליום, אך לא עולה על 60 ס"מ בעומקו.

המים צריכים לעמוד לפחות 36 שעות טרם הוצאתם לשימוש. המערכת כולה צריכה להתבסס במשך שנה טרם השימוש ובטרם נעביר בה חומרים מזוהמים.

זרימה מאוזנת - המערכת בנויה כך שהמים עוברים מהצמחים הגבוהים לצמחים הנמוכים. צמח גבוה ימוקם בצפון המכל וצמח נמוך – בדרומו. הרכב צמחים לדוגמה: קנה, סוף, גומא, סמר, שבטט. המילוי מורכב מאבנים גדולות למטה, וקטנות (גודל חצץ ואף קטן מזה) למעלה. סוגי האבנים לשימוש: גרניט, בזלת, שברי קרמיקה, צור (טוף מתפרק מהר מדי, ולכן אינו מומלץ, אף שהוא מספק שטח פנים גבוה יותר). כדאי להשאיר את פתחי המים חשופים, בכדי שניתן יהיה לטפל במערכת במקרה של תקלה. חסרון השיטה מתבטא בשטח רב בתחתית המכל בבית השורשים שאינו מנוצל כיוון שמרבית המים זורמים רק בחלק העליון. לפיכך, יידרש שטח גינה גדול יותר.

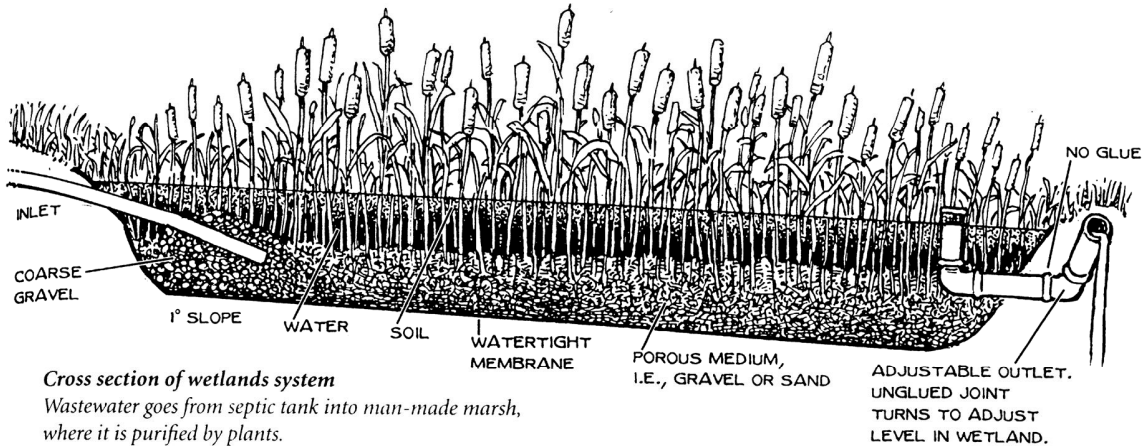

זרימה עילית – במקרה זה נתקין את פתח הכניסה ואת פתח היציאה בגבהים שונים. בצורה זו המים חייבים לעבור דרך כל בית השורשים כדי להגיע לצד השני, דבר המגדיל את איכות הטיהור גם בשטח קטן. יתרונותיה של שיטה זו: 1. טיהור יעיל יותר; 2. ניתן להשתמש בשטח קטן יותר כדי להשיג תוצאות טובות; 3. אין נגישות למים הלא מטוהרים לילדים או ליתושים. חסרונות השיטה: 1. במקרה של סתימה הטיפול בעייתי ומסובך; 2. אין גישה למים לדו-חיים ולדומיהם.

הצמחים המתוארים בכל השרטוטים שלהלן מיועדים להמחשה בלבד. כדי לבחור צמחים מתאימים יש לעיין בסעיף המיוחד לכך.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

זרימה חופשית – מכל בו המים זורמים בצורה חופשית ללא אבנים או מצע גידול. אם משתמשים רק בצמחים צפים, עומק המכל לא יעלה על 40 ס"מ (אף שכלל שהמכל עמוק יותר, כך יש פחות אידוי); עומק רב יפחית את יכולת הטיהור. יתרונות השיטה: 1. צמחים צפים מעשירים לאין שיעור את המים בחמצן, יותר מכל צמח אחר, וכך גם לגבי קשירת חנקן ופירוק אורגניזם בשל קצב הריבוי המסיבי שלהם; 2. ישנה נגישות לתיקון תקלות; 3. ניתן לשלב צמחים נוספים כמו ניפאות, נופרים וכדומה. חיסרון השיטה: בתנאי קיצון כמו חום וקור או מזהם קשה - הצמחים הצפים רגישים יותר מצמחי גדה.

סוגי צמחי גדה

סוף - אינו רגיש לרעלים, אך רגיש לרוחות ולזרמים חזקים. { לא מנקים יעילים קנה - לא רגיש כלל, שתלטן מאוד ולא מומלץ.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

קנה אירופי - למרות חסרונותיו של הקנה, הקנה האירופי יעיל ביותר כמטהר ראשוני גומא - מטהר מאוד יעיל, אך עשוי להגיע לגובה של כ-5 מטרים.
קנת מים - מגיע בשלל צבעים, פריחה ורודה, ניתן להשתמש גם בקנה הודית כתומה או צהובה, עמידות מוגבלת לקור.
סמר - יוצר מיקרו-אקלים בבית השורשים ההורג פטריות, יעיל כמטהר שני או שלישי.
אירוס הביצות או אירוס ענף - חסר מידע על יכולות הטיהור שלהם.
כף צפרדע זקופה - צמח שאוהב זרימה. חסר מידע על יכולות הטיהור.

סוגי צמחי מים

בכל זן יש להקפיד על עומק השתילה

לוטוס - עמיד במים מזוהמים ביותר, לא מטהר, כן משתלט.
נופרים - פרח יפה, מוסיף יופי לאגן ירוק ויכול להוות אינדוקטור.
לאיכות מים, שכן במים מזוהמים הוא מיד מת.
ניפאות - מסתדרות במים באיכות נמוכה, לא מטהר משמעותי, פריחה יפה.
קרנן טבול - גדל בתוך המים עצמם, בעל איכויות טיהור גבוהות.
עדשית המים - מסתדרת בכל סוג מים, שתלטנית, מטהרת איכותית, ניתן לריסון באמצעות דגי קוי
יקינטון המים - פריחה סגולה יפה, העלים ספוגיים דמויי כד, בהשוואה לצמחים צפים - מטהר בינוני.
חסת היאור- ידועה ביכולתה להשתלט על מקור המים, נחשבת מין פולש באזור החולה.

כדי לבדוק שהמערכת עובדת כהלכה, חשוב להפעילה כחצי שנה עד שנה בטרם ייעשה בה שימוש במים המטוהרים.

דרכים נוספות לטיהור מים אפורים

אדמה בריאה עשירה בחומר אורגני

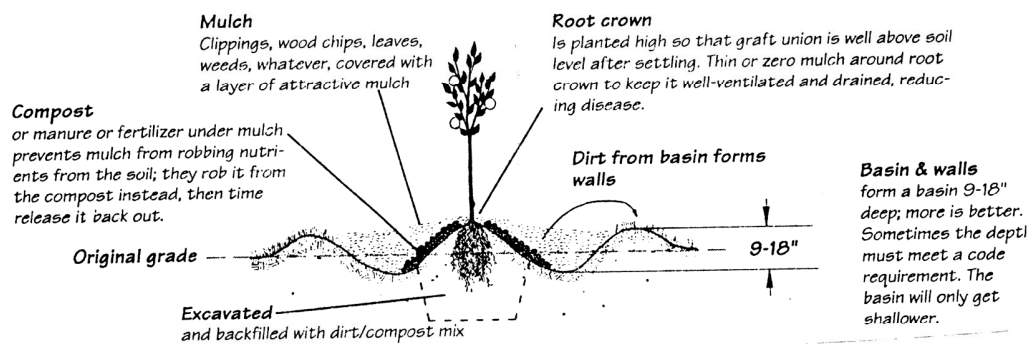
אדמה בריאה מספקת את הטיפול הטוב ביותר למים האפורים. חיידקים ושלשולים בשכבות האדמה הפעילות ביולוגית או בקומפוסט פעיל מהווים קהילה חיה ומורכבת המפרקת פסולת אורגנית ומטהרת מים. מגוון החיידקים החיים בתוך ההפרשות של השלשולים משמידים את גורמי המחלות. אדמת חרסית כבדה או אדמת חול עשויה להיות חסרה בחומר אורגני המזין את האורגניזמים הנחוצים למערכת בריאה שמסוגלת לטהר מים. יש להוסיף קומפוסט המשפר את האוורור, את הניקוז ואת פעולת הפירוק באופן משמעותי, כך שכל סוג אדמה הופך למערכת טיפול חיה כפי שהטבע יעד.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

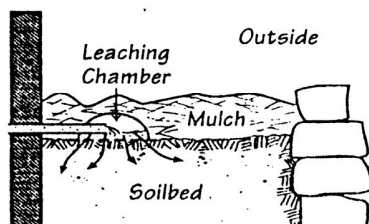
תעלות קרקעיות

ניתן לחפור תעלה מסביב לעצים או לערוגות בגינה, למלאן בקש או בעלים (חיפוי) ולשפוך או לנקז את המים האפורים אל תוך התעלה. שיטה מסורתית זו מוכרת בחקלאות היס-תיכונית העתיקה. אדמה מעורבת בחיפוי תטפל בפסולת המצויה במים האפורים ביעילות. המילוי מגן על האורגניזמים באדמה, משפר את האוויר ומאפשר את זרימת המים. אם האדמה מעובדת היטב ועשירה בחומרים אורגניים, המים האפורים ייספגו היטב בתעלה.

תעלות קומפוסט

תעלת חיפוי הופכת לתעלת קומפוסט כאשר מטמינים בתוכה שיירי מזון ומשקים אותה בצינור או בדלי. בכל פעם מערבבים את שיירי המזון בתוך החיפוי ומכסים היטב באדמה. לאחר כמה חודשים התערובת תתפרק לאדמה פורייה ועשירה. הוספת שלשולים תזרז את תהליך הפירוק. השלשולים משגשים בתוך התעלה הלחה והעשירה ומייצרים הפרשות המונעות תחלואה. לאחר 3-4 חודשים או כאשר הקומפוסט מקבל מראה וריח של אדמת יער עשירה, הוא מוכן לגידול מזון. כווננו את זרם המים האפורים לתעלה חדשה במקום אחר והתחילו את התהליך מחדש.

חיפוי באדנית

שימו קש בשקית רשת והשתמשו בה כמסנן ביולוגי למים אפורים בגינת גג או בגינת מרפסת. הזרימו את המים האפורים דרך שקית הקש לפני שתשתמשו בהם להשקיית צמחים.

סודן של הגינות הקהילתיות

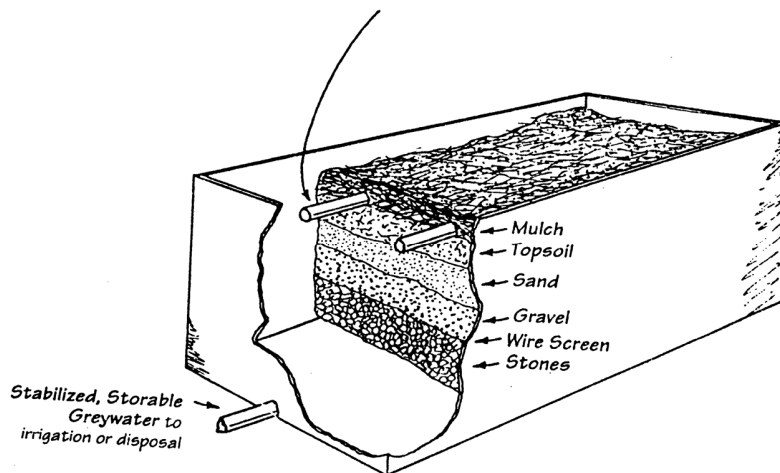
מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מסנן ביולוגי

מסנן ביולוגי בתעלה משלב סינון ביולוגי בשכבה העליונה המורכבת מקומפוסט ואדמה וסינון פיזי של חלקיקים בשכבה תחתונה המורכבת מחול ומחצץ. רשת ניילון צפופה מעל החצץ מונעת חדירה של חול לתוך החצץ. יש להניח שכבת רשת נוספת מעל לשכבת החול ולכסות בשכבה של אדמה עשירה ברקבובית. ליתר יעילות אפשר להוסיף קומפוסט, להניח צינורות, לכסות את הצינורות בשכבת קומפוסט מוכן וחיפוי בעובי של כמה סנטימטרים. אין להשתמש באדמת חרסית בעלת ניקוז לקוי. יש לנקז היטב את התעלה כדי למנוע הצפות. יש לשים מסננת על צינור הכניסה כדי למנוע את סתימת הצינורות ע"י חלקיקים גדולים, סיבים, שיערות וכדומה.

במקומות שאינם מתאימים לתעלות חיפוי, ניתן להשתמש בקופסה פשוטה. המים האפורים זורמים לתוך הקופסה דרך צינורות מחוררים, שמהם מטפטפים על השכבה המורכבת מקומפוסט ומאדמה. המים מתנקזים מהקופסה דרך חור ניקוז שמנקבים בפינתה התחתית. ליצירת זרם מים אל חור הניקוז והחוצה ממנו להשקיית הגינה, יש להטות מעט את הקופסה.

השקיה במים אפורים

כאשר בוחרים להשתמש במים אפורים להשקיית הגינה מומלץ להזרים אותם בתעלה רדודה מלאה בקומפוסט פעיל וחיפוי קרקע במקום בעזרת צינורות השקייה המונחים על הקרקע. שיטת השקיה זו מגנה על תהליכי החיים באדמה ומפחיתה את אבדן הלחות כתוצאה מרוחות וחום הגורמים לייבושה. רצוי להשתמש בצנרת עם טפטוף מובנה בעלת יכולת ניקוי עצמי. כל הצנרת מנקודת ההשקיה עד לקצה הצינור צריכה להיות מסומנת בצבע סגול (לא בצינורות החומים והשחורים הרגילים). שימו לב ! מדובר במי קולחין ולכן יש להעביר אותם בצנרת נפרדת ומסומנת וכן להוסיף שלט שהמים אינם מיועדים לשתייה במיוחד בגינות קהילתיות שבהן נהוג לשתות ישירות מצינורות ההשקיה.

דוגמה למערכת מים אפורים בייצור ביתי: <http://www.freeall.org/asaf/?sid=781>

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

השקיה במי מזגן

בתהליך פעולת המזגן נוגע האוויר במתכת קרה, ואדי מים מתעבים עליה; המים הללו מתנקזים למטה והחוצה. במהלך פעולתו מייבש המזגן את הלחות באוויר ולכן המים האלו הם מים נטולי מינרלים, מים שאינם מספקים לצמחים את כל דרישותיהם. כדי להשתמש במי מזגן יש צורך להוסיף חומרי דישון. ניתן להוסיף דשן נוזלי כימי, אורגני או ביולוגי, נתרן, זרחן, חנקן וכדומה או להזרים אותם דרך שק קומפוסט כדי שיספחו מלחים טרם ההשקיה. להשקיה באמצעות טפטוף יש שתי אפשרויות: 1. לאגור את המים במכל ואז לשאוב במשאבה שתגביר את הלחץ ל-1.4 בר (הלחץ המומלץ לטפטפות); 2. להשתמש בטפטפות LOW FLOW היכולות להזרים גם בלחץ נמוך.

השקיה במי גשם

תיעול מי גשם - כמות המשקעים בישראל המקבילה לאזורים גשומים באירופה

כמות המשקעים הממוצעת בישראל	כמות המשקעים הממוצעת בערי אירופה
הגליל העליון : 500-1,000 מ"מ	פריז : כ-528 מ"מ בשנה
הגולן : 600-700 מ"מ (900-1,000 מ"מ בצפון הרמה, 600-800 במרכזה, 500-600 בדרומה),	לונדון : כ-612 מ"מ בשנה
הר הכרמל : כ-600 מ"מ	ברלין : כ-580 מ"מ בשנה
שומרון : כ-550 מ"מ	מוסקבה : כ-575 מ"מ בשנה
הרי יהודה : 500-600 מ"מ	ליסבון : כ-708 מ"מ בשנה
מישור החוף הצפוני והמרכזי: 450-500 מ"מ	
עמקי הצפון : כ-200 מ"מ בצפון	
נגב : 100-250 מ"מ	
מרכז הנגב : 20-50 מ"מ	
בקעת הירדן : 75-100 מ"מ	

ההבדל העיקרי בין הארץ לאירופה הוא בפיזור הגשם ובכמויות הגדולות שבהן הוא מגיע - רוב הגשם בישראל מגיע במערכת של 3 ימי גשם, הפסקה של חמישה ימים, ושוב גשם עד חלוף המערכת; במקום שהגשם יחלחל וישמש את הצמחים תקופה ארוכה, הוא נשטף. קיימות כמה דרכים שבהן יכולים לתרום לאינטרוול נמוך, קרי פחות גשם בפעם אחת אך יותר פעמים:

שתילת עצים - עצים מקררים את הקרקע ויוצרים טמפרטורה מאוזנת, ובכך מעודדים גם גשמים קלים, אשר במקומות חסרי עצים לא היו יורדים. בנוסף, הם מונעים אידוי, וכמות השלכת שלהם מכסה את הקרקע ומשביחה אותה, כך שגם גשם רגיל הופך ליעיל יותר.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בניית גגות ירוקים - צמחיה בתחום העיר מפחיתה את אי החום העירוני ומאפשרת חדירה של יותר מערכות גשם.

שיטות אצירת מי גשמים

טרסות: מים בשטח ישר אינם צוברים תאוצה ואינם סוחפים קרקע, כך שיש להם זמן רב לעמוד במקום ולחלחל. אין צורך להביא חומרים מבחוץ, ובמקרה שהקרקע סוחפת את האבנים, נציב בחלק הנמוך של השטח קיר אבנים ונוריד אליו את הקרקע ליצירת מישור. יתרון הטרסות שהן עמידות לאורך זמן ומאפשרות שטח נוח לגידול. החיסרון הוא המאמץ הרב הנדרש להקמתן והצורך באבנים.

סוולים: תעלות השקיה ואגירת גשמים. חופרים תעלה לאורך קו גובה בגן. את האדמה עורמים בצד הנמוך של המדרון ויוצרים מעין סכרים. את התעלה ממלאים ברסק עץ שיספוג את המים וימנע לחץ על הסכר. המרווחים בין הסוולים ועומקם נקבעים על פי כמות המשקעים, יכולת הגנן והשיפוע. בשיפוע חד יהיו סוולים רבים, בשיפוע מתון – מעטים. כמות משקעים גדולה תגדיל את כמות הסוולים, במיוחד אם הם מגיעים באינטרוול גבוה (הרבה גשם מעט פעמים). גנן צעיר ונמרץ יכול להסתפק בסוול עמוק ובפחות סוולים במקום סוולים רבים ורדודים יותר.

האטת זרימה: במקרה של התחתרות הקרקע ניתן לחפור אפיק נחל מפותל אשר יאט את זרימת המים ולשתול עץ בכל נקודת עיקול.

לימן: בדומה לסוול ישנו הלימן, הוא האמצעי הקדום ביותר וניתן לראותו בעיקר בנגב. באמצעות הלימן מנצלים ואדי בתחילת דרכו בטרם יתפוס תאוצה וסוכרים את המים. כך מתאפשר חלחול בתחתית הסכר, שם שותלים עצים היכולים להתקיים גם בתנאי יובש, רוב הימים בנגב וגם בתנאים של עודף מים, שכן המים יכולים לעמוד בלימן במשך שבועות.

רשת תעלות: חלופה נוספת היא חפירת רשת תעלות. בכל פיצול שותלים עץ, ומכל עץ יוצאות תעלות לעצים הבאים. את התעלות ניתן למלא ברסק עץ שיספוג את המים וישאיר אותם באדמה.

חיפוי של רסק עץ: בקרקע מישורית הדרך היעילה לאצירת המים בקרקע היא באמצעות פיזור רסק עץ.

מלכודות טל

להלן כמה מושגים החשובים להבנת השיטה:

לחות מוחלטת - המסה של אדי המים הנמצאת בכמות מוגדרת של אוויר. בדרך כלל מודדים לחות מוחלטת בגרמים למטר מעוקב. האוויר משנה את כושר נשיאת הלחות שלו בהתאם

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לטמפרטורה וללחץ הברומטרי, ועל כן, כמות מסוימת של לחות מוחלטת לא מתבטאת בהכרח באותו אחוז של לחות יחסית.

לחות יחסית - היא יחס המבוטא באחוזים בין כמות האדים שבאוויר בנפח ובטמפרטורה נתונים, לבין כמות האדים שאוויר בנפח זה יכול להכיל במצב של רוויה. קצב ההתנדפות של המים באוויר תלוי בלחות היחסית. לדוגמה אם כ-15% מהאדים של המים נחשבים כלחות המוחלטת הלחות היחסית תהיה יותר גבוהה.

כמות אדי המים המקסימלית שיכול האוויר להכיל תלויה בטמפרטורה שלו, ככל שהטמפרטורה תהיה יותר גבוהה, יוכל האוויר להכיל יותר אדי מים, ולהיפך, ככל שתורד הטמפרטורה שלו, יוכל האוויר להכיל כמות קטנה יותר של אדי מים. זאת מכיוון שהלחות היחסית מתקבלת כתוצאה משיווי המשקל בין קצב האידוי לקצב העיבוי של מולקולות המים. ככל שהטמפרטורה נמוכה גובר קצב העיבוי על קצב האידוי, ולהפך. בכל

טמפרטורה ישנה נקודת שיווי משקל בה מתאזנים קצבים אלו, וכל נסיון להרוות את האוויר בכמות נוספת של אדים תגרור עיבוי של מולקולות מים בכמות שתחזיר את המצב לקדמותו. אם כן, כתוצאה מירידת הטמפרטורה בלילה, כמות המים באוויר עוברת את נקודת הרוויה, והמים באוויר מתחילים להתעבות על עצמים קרים. ניתן לנצל תופעה זו ולבנות מתקנים שיוכלו לאגור את טיפות המים האלה ובאמצעותם נוכל להשקות את הגינה. נהוג לקרוא למתקנים אלו "לוכדי טל".

עקרונות בבניית לוכדי טל

- א. צרו אזור או חפץ קר אך לא סופח מים שהאדים יתעבו עליהם.
- ב. מנעו מהטל שהתעבה להתאדות בחזרה לאוויר בצאת החמה.

להלן כמה דוגמאות לבניית מלכודת טל:

מלכודת אבנים - מניחים רסק עץ סביב הצמח, ומעליו אבנים. האבנים מתקררות ועליהן מתעבות טיפות הזולגות לכיוון הגזם וממשיכות אל הקרקע באטיות. רסק העץ מונע אידוי. אין להשתמש באבנים סופגות מים או שיש בהן חללים, כמו טוף, אבן חול, קירטון.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חוטי מתכת מעל הצמח - עדיף למתוח קומות של חוטים ולעשות שימוש בחוטים עבים. המים המצטברים על החוט, מטפטפים על הצמח. כך למשל, ניתן לראות מתחת לחבלי הכביסה או גדרות גידול משמעותי יותר של צמחייה או עשב ירוק גם בקיץ.

ניילון - יצירת קירות ניילון סביב העץ ייגרמו התעבות מים עליהם וזליגתם לאדמה. עם זאת, הניילון אינו מומלץ לשימוש בהיותו פולט רעלים לאוויר ולקרקע, מתפרק בשמש ויוצר מפגע אסתטי.

בצמחים הרגישים לקרה יש להסיר את מלכודת הטל לפני החורף.

השקיה בגינה הקהילתית

מערכת השקיה

בבואנו לתכנן מערכת השקיה בגינה הקהילתית, יש להתחשב בשני גורמים מרכזיים: מי המשקה ואת מה משקים – סוג הצמחייה.

ישנן כמה קבוצות אוכלוסיה השונות ביכולתן ובצרכיהן, ובהתאם להן נבצע את ההשקיה:

ההשקיה עצמה היא אלמנט חווייתי ומאתגר מבחינת לקיחת האחריות. עם זאת, תמיד צריך לעמוד לנגד עיננו שיקול החיסכון במים, ולכן נעדיף שימוש במחשב השקיה ובמערכת טפטפות.

להלן כמה דוגמאות לאנשים בעלי יכולות השקיה שונות:

- אנשים עובדים – אין להם זמן להשקות, אך יש רצון לקחת אחריות, לכן נשתמש במחשב השקיה.
- אסירים – יש זמן וכוח, וניתן לבנות לוח זמנים של לקיחת אחריות המתאים לדרישות ההשקיה במשפכים.
- ילדים - יש זמן, אין כוח ואין לקיחת אחריות, לכן לאורך זמן עדיף צינור, אם יש מבוגר אחראי; ואם אין - נעדיף שימוש במחשב.
- נוער - לוקח אחריות ויכול לרוב לפנות זמן, אך אינו יציב (חופשות, בגרויות ועוד) - נעדיף במקרה זה מחשב השקיה.

התאמת ההשקיה לצמחייה

לכל סוג צמחייה יש דרישת מים משלה, ככל שנחלק את ההשקיה שלנו לתת-מערכות, כך נחסוך מים, והצמחים ייהנו מהשקיה מדויקת לפי צורכיהם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

1. **גיאופיטים** (נרקיס, כלנית) - שוכני קרקע, רגישים ברובם להשקיית קיץ (יש מעט גיאופיטים המסתדרים עם השקיית קיץ, כמו נרקיסים, כרכומים, אירוסים וכלניות, וניתן לשלב אותם בדשא, בתיאום עם הגנן). שילובם התקין בגינה יכול להיעשות בשתי דרכים: האחת, שתילה באזור המוקצה לגיאופיטים בלבד או שילובם עם צמחים שאינם זקוקים להשקיה כלל, ובבחירה נכונה של הצמחים האזור יכול לפרוח רק בעזרת גיאופיטים במהלך 10 חודשים; השנייה, לשתול את הגיאופיטים יחד עם צמחים אחרים הדורשים השקיית קיץ ולהוציא את הפקעות או הבצלים בסיום תהליך הפריחה.
2. **עצי פרי** (תפוח, תפוז) – בבחרנו לשתול עץ פרי, מצפים לקבלת פירות, אך אם העצים הללו לא יקבלו את כמות המים שלה הם זקוקים - לא יתקבלו פירות. מציאות כזו יכולה לגרום אכזבה ותחושת כישלון. כמו כן, יש לזכור שמרבית עצי הפרי במשתלות ובחקלאות לא פותחו במטרה להתאים לאקלים הארץ ישראלי מבחינת השקיה. חשוב לשמור על מחזור פריחה ולקצץ בכמויות ההשקיה לאחר מתן פרי.
3. **גפנים** - השקיית גפנים אינה שונה בהרבה מהשקיית עצי פרי, אלא אם יש קבוצת גפנים ליין אשר מומלץ לסגור את ההשקייתם טרם הנבת פרי (ברגע שיש ענבים קטנים על העץ) כדי להעלות את רמת הסוכרים בפרי.
4. **שיחים חסכוניים במים** (אלת מסטיק) - שיחים אלו, ובכללם מרבית צמחי התבלין - מקורם בצמחייה ים-תיכונית שאינה זקוקה להרבה מים, גם לא במהלך הקיץ. בחורף, למעט שנים שחונות, אפשר להשקות השקיה מינימלית. עם זאת, מרבית השיחים הללו ישרדו ואף ייטיבו עם השקיה עודפת.
5. **שיחים בזבזניים** (ורד) - מקורם של שיחים אלו לרוב באזורים טרופיים או בצפון אירופה או אמריקה. הם ידרשו השקיה כל השנה, והשקיה מרובה בעונות החמות, לכן לרוב לא נשלבם בשיחים החסכוניים אלא נקצה להם אזור נפרד וקו השקיה מיוחד להם. אם חסרים קווי השקיה, ניתן לחברם לעצי הפרי, אף שגם אז יהיה בזבוז מים, אך הוא יהיה מועט יותר.
6. **עצי נוי חסכוניים** (ברוש) – לעצים אלו לרוב יש מטרה מרכזית אחת: יצירת צל. הם יקבלו השקיה עד לסיום הגדילה הראשונית ואז נתחיל תהליך של גמילה: כל שנה במשך 3 שנים נפחית את כמויות ההשקיה ונגדיל את המרווחים בין השקיה להשקיה. בשנים שחונות ייתכן שיהיה צורך בהשקיית תמיכה.

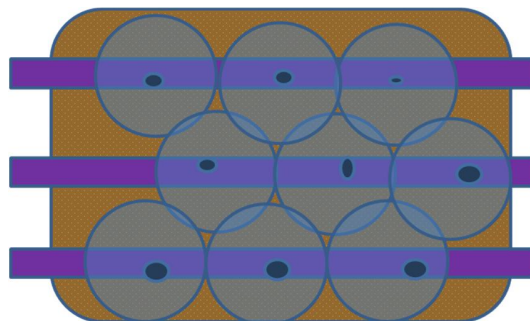
סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

7. **עצי נוי בזבזניים** (דולב) – ככלל, נעדיף למדר אותם מגינתנו שכן "ישראל מתייבשת", אך למי שבחר בכל זאת לשתול אותם, נשתדל לתת להם השקיה מרובה במרווחים גדולים.

8. **זרעים** – חסרי שורשים ורגישים לסחף, לכן נעדיף השקיה עדינה או בעזרת מתזון או בעזרת טפטפות צפופות בתדירות גבוהה יחסית.

9. **ירקות** - הירקות שאליהם נתייחס להלן הועתקו לערוגה כשתילים או עברו את שלב הזריעה והדילול למרווחים הנכונים. השקיית ירקות הינה דבר שאין להקל בו ראש במיוחד בגינה קהילתית. הציפיות לקבלת תוצרת מהערוגות הללו הן גדולות יותר מכל דבר אחר בגינה הקהילתית. היו מקרים שבהם נראתה קורלציה חיובית בין הצלחת ערוגות הירק לקהילה מצליחה. לפיכך, נעדיף תמיד לחבר למחשב ההשקיה את ערוגות הירק. סיבות נוספות לשימוש במערכת ההשקיה ובטפטפות הן עומק השורשים הרדוד שיש לירקות בשתילתם ורצון ליצור מוצר איכותי ומדויק. בשל מהירות החלחול השונה בין חלקי הארץ נערוך קודם בדיקה של משך זמן השקיית הטפטפות לעומק 30 ס"מ; זמן זה יהיה משך ההשקיה המרבי לפתיחה אחת. מובן שבאזור חולי הזמן יהיה קצר יותר, ואילו באזור ההר משך ההשקיה יהיה ארוך יותר. לאחר שלמדנו כמה זמן לוקח לטפטפת בודדת להשקות עומק של 30 ס"מ, נבדוק מה המרווח בין טפטפת אחת לשנייה. כאשר פתחנו את הטפטפות למשך הזמן האמור, נוצר מעגל רטיבות על פני הקרקע, הקוטר של המעגל הוא המרווח בין הטפטפות כך שכל עיגול נוגע בחברו בנקודת השקה מינימלית. הדבר האחרון שנתר הוא לבדוק מה המרווח בין השורות של הטפטפות – המרווחים בין השורות יהיו שווים לרדיוס מעגל ההרטבה ומיקום הטפטפות ביחס לשורה שליד יהיו בצורת "סגול", כלומר טפטפת לא תהיה מקבילה לחברתה אלא מקבילה למרכז הקטע בין שתי הטפטפות על אותו קו. כך נוכל לקבל השקיה לכלל הערוגה בשימוש בטפטוף. מיקומם של הטפטפות אינו קובע את מרווחי השתילה, שכן לכל ירק מרווח שונה וכך לא נדרש להחליף טפטפות לאחר כל גידול.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

כמויות השקיה*

אביב/סתיו		קיץ			האזור	
שיחים	עונתיים וירקות	עצים	שיחים ועצי סרק	עונתיים וירקות	עצי פרי	
						כל הכמויות בליטר למ"ר (עץ מחושב לפי גודל הנוף ולא לפי נק' ההשקיה)
1	3	0	1.5	4.5	3	רצועת החוף
1	3	0	1.5	5	3.5	מישור החוף והשפלה
1.5	4.5	0	2	6	4	ההר
1.5	4.5	2	2	6.5	4.5	נגב ועמקים
2.5	8	4	3.5	11	7	ערבה ואילת

מרווחי השקיה*

עצים ושיחים	עונתיים וירקות	סוג הקרקע
7-14	3-5	קלה
21-7	3-5	בינונית-כבדה
28-14	7-5	כבדה

*טבלאות אלו בגדר המלצה ועדיף לבצע בדיקה כמפורט לעיל

מדדים לכמות ההשקיה ודרך ההשקיה:

- (1) **גיל הצמח** - זרע, ייחור, עץ/צמח צעיר או בוגר (ככל שהצמח צעיר יותר - כך הוא דורש השקיה תכופה יותר, אך בכמויות קטנות).
- (2) **סוג הצמח** - חד-שנתי או רב-שנתי (שיחים/עצים נשירים או לא נשירים).
- (3) **סוג השורש** - שיפוד/ציצת. ציצת שורש משתרעת לרוחב ולכן תקבל מים ביעילות גבוהה יותר בהתזה ואילו שורש שיפודי המעמיק בקרקע יקבל מים ביעילות גבוהה בטטוף.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דוגמאות לצמחים ולצורכי השקיה שלהם:

השקיה	שורש	סוג	גיל	
מרובה – טפטפת	עומק	חד-שנתי	זרע	חמנייה
מועטה - טפטוף	רוחב	רב-שנתי	בוגר	זית
מועטה – טפטפת	עומק רוב התבלינים הם שורשי עומק חוץ מנענע, מליסה ומנטה (וייתכנו נוספים)	רב-שנתי	בוגר	גרניום לימוני
מרובה – טפטפת לשמירה על מתיקות בענבי יין, נפעיל רק בין מאי-יולי	עומק	רב-שנתי נשיר	צעיר - שתיל	גפן
מרובה - טפטפת	עומק	רב-שנתי	עץ צעיר נשיר	תפוח
התזה + טפטוף	זרעים - התזה למעט מקרים חריגים עומק - תלוי בצמח רוחב - מומלץ לשלב	חד-שנתי	זרע/ שתיל	ערוגת ירק

השקיה במצע מנותק:

כיצד יודעים כמה להשקות בגינת גג?

נקודת הייחוס היא העציץ הקטן ביותר. משקים אותו עם הטפטפת הכי קטנה. כשהמים מגיעים לצלחת העציץ, סוגרים את המערכת. זה זמן ההשקיה המקסימלי. על פי פרק זמן זה יש לפצות את העציצים הגדולים יותר. הפיצוי יעשה באמצעות שליטה בכמות הספיקה של הטפטפות בכל עציץ או בכמות הטפטפות בעציץ.

כיצד יודעים האם משקים מספיק?

בדיקת ההשקיה צריכה להיות זהה לקרקע. מכניסים את האצבע עד הפרק הראשון- אם הקצה הוא עדין לח- זה בסדר לא צריך להשקות, ברגע שמרגיש יבש יש להשקות. חשוב מאוד להיזהר מייבוש של מצע הגן, קבולוקוקוס לאחר שהתייבשו צריכים השריה של כשבעה ימים עד שהם חוזרים ליכולת החזקת המיים שלהם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

אמצעי השקיה

אביזר הקצה

טפטפות - נקודה קטנה של שחרור מים. מתאימות לשיחים, לעצים ולצמחים עם מערכת שורשים לעומק. הטפטפת אינה מתאימה להשקיה שאינה נקודתית; לפיזור מים על שטח גדול, עדיף לעשות שימוש באמצעי אחר. מומלץ לקנות טפטפות מובנות מתוך הצינור, שכן יש להן אורך חיים ארוך יותר, פחות סתימות והן אינן נפגעות מעבודה בחרמש מוטורי שהוא כלי בסיסי בעבודה בגינה האורגנית. לעומת זאת, לטפטפות ננעצות יש יתרון בכך שאפשר לשנות את הספיקה של כל טפטפת בהתאם לצורך. מרבית הטפטפות יכולות לעבוד בלחץ גבוה בלבד. במקרה שיש לחץ נמוך או לא אחיד - ניתן להשתמש בטפטפת לחץ נמוך - LOW FLOW.

מתז - מתאים לזרעים. משקה בטיפות קטנות את פני השטח. שטח האידוי רב ופיזור המים קטן ממטרה.

מערפל - חור קטן המוציא ערפל של מים. מעלה את לחות האוויר, אך לא יעיל להשקיה של צומח מחוץ לחממה.

ממטרה - משקה ע"י טיפות גדולות. מתאימה לכיסוי שטח של דשא, אך גם לצמחים משתרעים אחרים אם אינם רגישים לפטריות עלה.

צינור - פשוט לתפעול ואינו דורש ידע מעמיק, אך יש לו כמה חסרונות: חושף שורשים, מבזבז מים ולא תמיד מקנה לצמח את דרישות המים המדויקות שלו. שימוש בצינור ייעשה רק בלית ברירה ואם יש תושב האחראי על ההשקיה, כי לרוב ההשקיה אינה מספיקה והצמחייה מתה.

מזלף - מיועד בעיקר לילדים ולקשישים, אך צריך לסחוב אותו והוא כבד. בד"כ לא משקים בו די. מתאים לעציצים.

צינורות

תפקיד הצינור הוא להעביר מים בהספק שונה לאזורי הקצה. לצינור יש דרג (4,5,7,10). הדרגים השונים מייצגים את מידת העמידות ללחץ, כלומר את החוזק באטמוספרות שהצינור יכול לעמוד בו. כאשר מתכננים איזה צינור להעביר, יש לבדוק איזה אביזר קצה מתכננים להעמיס על הקו.

צינור 16 מ"מ יכול לספק עד 200 טפטפות, מובנות L/H1.2 (ליטר לשעה)

צינור 20 מ"מ יכול לספק עד 400 טפטפות, מובנות L/H1.2

צינור 25 מ"מ יכול לספק עד 600 טפטפות, מובנות L/H1.2

מתז - מספר המתזונים שניתן להרכיב על צינורות בקוטר שונה מבלי להפחית את הספיקה:

8 לצינור 20

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

12 לצינור 25

4 לצינור 25

6 לצינור 32

לגבי כל האמור לעיל, מדובר בלחץ של 1.4 בר (BAR) בטפטפות

הנחת צנרת תת-קרקעית

אם לא נאמר אחרת, יוטמנו צינורות בקרקע בעומקים המפורטים להלן:

קוטר עד 32 מ"מ - 30 ס"מ

קוטר 40-63 מ"מ - 40 ס"מ

קוטר 75 מ"מ ומעלה - 60 ס"מ

חפירת התעלות, לרבות חציבה לפי הצורך, תיעשה בכלים מכניים או בעבודות ידניים, תוך נקיטת כל אמצעי הזהירות, לבל ייפגעו מערכות תת-קרקעיות אחרות ובהתחשב בכל החוקים והתקנות בנדון (חשמל, טלפון, גז, מים וכו'). בקרקע המכילה אבנים או עצמים קשים וחדים תועמק התעלה ב-15 ס"מ נוספים מהעומק הנ"ל, ואחר תרופד באדמה נקייה מאבנים בעובי 15 ס"מ. רוחב החפירה יאפשר הנחה נוחה של הצנרת. אם יש להניח מספר צינורות באותה תעלה, יהיה רוחב התעלה כזה שיאפשר הנחת צינורות זה בצד זה.

פריסת הצנרת וחיבורה

צנרת פוליאתילן תונח רפויה. הצינור יונח ללא מגע עם עצמים קשים וחדים. חיבורים והתקנות בצינור ייעשו לאחר שהצינור יהיה מונח רפוי וללא פיתולים. הסתעפויות ומחברים בנקודת מעבר צינורות מקוטר לקוטר יותקנו מעל הצינור בקוטר הגדול יותר. אורך השלוחות יהיה 0.5-1.0 מטר לפחות. כל ממטיר יסתעף מהצינור הראשי במחבר נפרד. מכל ממטיר תסתעף שלוחת אחת בלבד. לאחר השטיפה יבוצע כיסוי ראשוני לייצוב המערכת, באדמה נקייה מאבנים. בכל מקום שאליו מחובר אבזר, משאירים תעלה פתוחה באורך 1.0 מ' מכל צד, עד לאחר בדיקת המערכת. יש לערוך בדיקה בלחץ סטטי מתוכנן במשך 24 שעות. ממטירי גיחה יותקנו רק לאחר שהתייצבו פני השטח והשטח כולו כוסה בדשא. גובה פני ממטיר הגיחה יהיה נמוך מעט מפני הדשא, יש לדאוג לייצוב ממטיר גיחה לפי גובה פני השטח. ממטירים יוצבו במרחק של עד 50 ס"מ מקירות, מבנים ומשולי דרכים ושבילים. במפגש דשא ושיחייה יוצב הממטיר על זקף בגובה 30 ס"מ בתוך השיחייה. לאחר הרכבת כל האבזרים, יכוסו התעלות סופית באדמת גן מקומית נקייה ללא אבנים. יש לוודא שלא יהיו שקיעות של פני הקרקע בתעלות. יש להוסיף אדמה עד שיתקבל משטח ללא שקיעות.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מחברים למיניהם

מחבר שן - קל לעבודה. מחזיק בלחץ, אך לא עמיד בלחץ גדול מדי או במצב שהצינור חשוף לשמש וקיים חשש להתחממות המים. לפני חיבור מחבר שן יש לשים וסת לחץ או מקטין לחץ. מחבר שן מתאים לצינור 20 מ"מ ומטה בלבד.

חלקי ראש המערכת

את ראש המערכת נבנה מצנרת קשיחה כך שתוכל לעמוד בלחץ גבוה. ישנם שני סוגי מחבר קשיח המוגדרים ב"חוץ" או "פנים" וגודלם נמדד בצול (") - "חוץ" מתאר מחבר עם הברגה חיצונית, ו"פנים" מתאר הברגה פנימית (קיים שימוש גם בזכר ובנקבה, בהתאמה).

בעת חיבור מחבר קשיח נשתמש בטפולן למניעת נזילות.

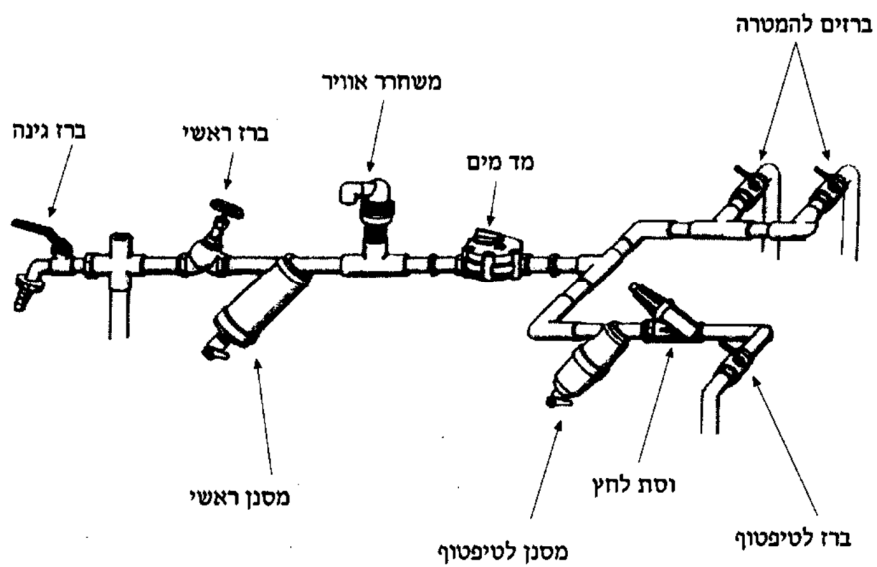
- **ניפל** - חוץ משני הצדדים. זקיף נקרא לצינור קשיח ארוך יותר עם הברגה חיצונית. במקרה זה, בנוסף לקוטר, נציין גם את אורכו בס"מ; לדוגמה: זקיף 3/4 צול אורך 30 ס"מ.
- **בושניק** - חוץ מצד אחד, פנים מהצד האחר. בגודל הבושניק הרצוי תמיד מצויין החוץ ראשון ולאחריו הפנים, שכן לא דומה בושניק 3/4-1" לבושניק 1"-3/4".
- **מופה** - הברגה פנימית משני הצדדים. יכול להיות מופה מעבר - עם גדלים שונים בשני הצדדים.
- **מצמד** - מעביר מצינור פוליאתילן, כלומר מהצינורות הגמישים שבהם משתמשים בגינה לצינורות קשיחים או למחברים בעלי הברגה קשיחה.
- **וסת** - יציאת הברגת חוץ משני הצדדים. תפקידו להקטין את הלחץ למקרי עודף לחץ. יותקן בכניסה לראש המערכת, אם קיים לחץ לא סביר מהחיבור של ספק המים.
- **מקטין לחץ** - כניסה מחבר חוץ, יציאה מחבר פנים. ימוקם בתוך ראש המערכת ויקטין את הלחץ היוצא לצינור החלוקה כדי למנוע פיצוצים ולאפשר עבודה תקינה של המערכת.
- **מסנן** - יציאה וכניסה מחברי חוץ. מסנן לכלוכים מהמים.
- **ברז אלקטרוני** - כניסה ויציאה הברגות פנימיות. מחשב גינה יכול להתחבר לכמה ברזים שאותם יש לקנות בד"כ בנפרד, אך חשוב להתאים את סוג הברז לסוג המחשב.
- **ברז גינה** - ברז בזווית 90 מעלות. כניסה ויציאה הברגה חיצונית. כניסה תמיד תהיה מדרגה אחת מתחת, כלומר ברז גינה 3/4, 3/4 יהיה קוטר הכניסה, וקוטר היציאה יהיה 1".
- **ברז כדורי** - ברז ישר היושב על קו צינור. מגיע בהברגה פנימית משני הצדדים או בהברגה חיצונית אחת (יש לציין מה רוצים). כל חלק שנזמין ילווה בתיאור הקוטר שלו, לדוגמה ניפל 3/4 + מסנן 3/4 וכו'.

מחשב השקיה

מחשב ההשקיה מאפשר להפריד בין הפעלות של ברזים שונים, ובכך להקצות לכל צמח תכנית השקיה אחרת המתאימה לו, ולחלק את הלחץ על ידי הפעלה של ברז אחד בכל פעם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דוגמאות למערכת השקייה במדשאה

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

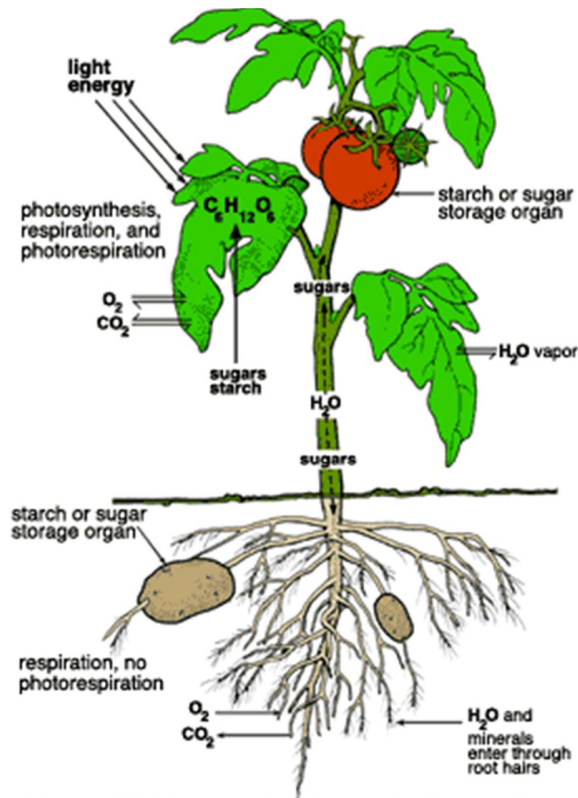
7. צמחים

הצמח - רקע כללי

בפרק זה נרכוש בקצרה כמה מושגי יסוד על הצמח, שכן בסופו של דבר הוא המרכיב העיקרי בגינה.

צמח: יצור חי המקיים את התכונות הבאות:

- בעל כושר נשימה.
  - בעל יכולת לבצע פוטוסינתזה: יצרן ראשוני
  - בעל דופן תא.
  - בעל יכולת רבייה (מינית או וגטיבית).
- הצמחים מורכבים ונוצרים מחומרים א-ביוטיים ומחומרים ביוטיים. לגידול צמחים יש מטרה - להניב יבול: עלים, פרחים, פירות או שורשים.

Figure 24. Photosynthesis, respiration, leaf water exchange, and translocation of sugar (photosynthate) in a plant.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לצמחים יש 5 צרכים עיקריים

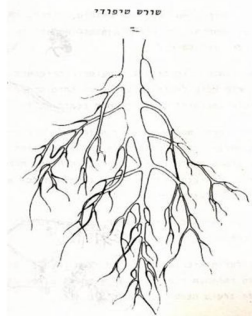
- 1. פחמן דו חמצני** - הצמח קולט גז זה דרך הפיוניות, ואם יש די אור, הוא יהפוך לסוכרים וישחרר חמצן לאוויר.
- 2. מים** - 95% מהמים שהצמח צריך מתאדים לאוויר מבלי שישתמש בהם (דיות - התאדות מים דרך העלים). המים עוברים מהאדמה לשורשים ומהם לעלים ומתאדים. צריכת המים, כלומר כמות המים שצריך לתת לצמח, זהה לכמות המים שהצמח מאבד בדיות.
- 3. חומרי הזנה** - מקרואלמנטים (שלהם הצמח זקוק במידה רבה): חנקן, זרחן ואשלגן; מיקרואלמנטים (שלהם הצמח זקוק במידה מועטה): מגנזיום, ברזל ועוד.
- 4. מקום** - הצמח צריך מקום לגדול בו, מרחב מספיק שיתאים לגודלו ולשורשיו. המקום צריך להיות מותאם לאקלים האזורי ולצרכים של הצמח (צמח רגיש לקור לא נשתול באקלים קר).
- 5. אוויר** - מערכות הצמח בדומה לבעלי חיים זקוקות לחמצן כדי לתפקד.

הצמח בנוי משני חלקים עיקריים: תת-קרקעי (שורש) ועל-קרקעי (נצר).

תפקידו של השורש הוא לקלוט מים ומינרלים מהקרקע ולשמש עוגן לצמח. ישנם גם שורשי סעד (היורדים מהענפים לאדמה לתמיכה בצמח), שורשי אחיזה וסוגים נוספים.

צורות בסיסיות של השורשים

- שורש שיפודי** (כמו גזר) - שורש מרכזי שממנו יוצאים שורשים קטנים.
- ציצת שורשים** - קובץ של שורשים הזהים בגודלם.

גבעול - מהשורש יוצא גבעול שבו צינורות ההובלה של המים והמינרלים לחלקי הצמח העליונים, וצינורות ההובלה כלפי מטה של הסוכרים הנוצרים בתהליך הפוטוסינתזה. בנוסף, הגבעול משמש כ"קולב" לחלקי הצמח האחרים (עלים, פירות, ענפים). בעצים הגבעול נקרא גזע.

עלים - מתבצע בהם עיקר תהליך הפוטוסינתזה. הם כלי אגירה למים, לנוזלים ולמינרלים. העלה מורכב משני חלקים: פטוטרת וטרף. יש המון סוגים וצורות של עלים: עלים ששפתם משוננת, בצורת כף יד וכו'. יש עלים מורכבים, בעלי עלעלים. מבדילים בין עלה לעלעל ע"י הימצאות ניצנים - רק בחיק העלה, ולא בחיק העלעל, יהיו ניצנים חיכיים. ישנם גם עלים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מורכבים מנוצים ועלים מורכבים מנוצים כפולים, עלים מסורגים, עלים נגדיים, עלים קוריים וסוגים נוספים רבים ומגוונים.

השלכת היא תגובה של העלה למצוקה מתקרבת. העלים נושמים ונשארים חיים אך אינם מבצעים פוטוסינתזה - מצב תרדמת. הגבעול בסתיו מפסיק להעביר מינרלים וחומרים חיוניים לעלה. הכלורופילים (שצבעם ירוק) מתים ומפנים את מקומם לצבעי אדום-כתום-חום.

אבר הרבייה בצמח - הפרח

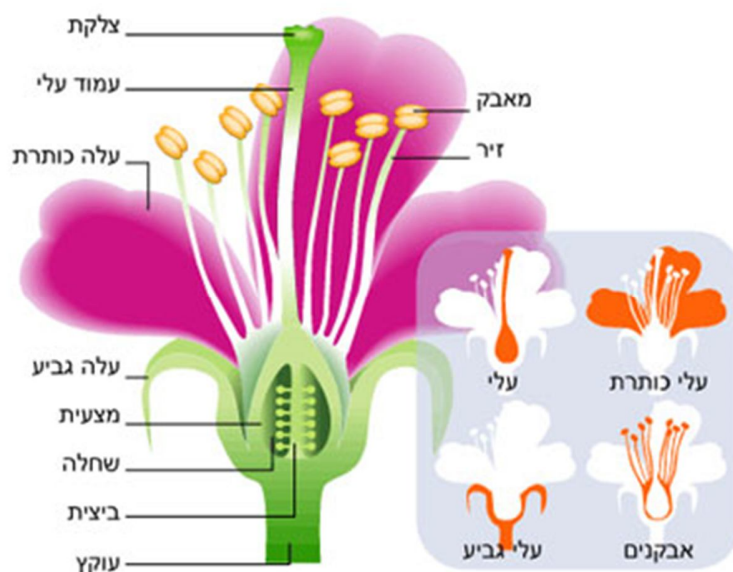
החלק הזכרי: אבקן. החלק הנקבי: שחלה.

ישנם שלושה תהליכים עיקריים ברבייה:

האבקה - העברת גרגירי אבקה מפרח לפרח.

הפריה - חדירת גרגיר אבקה לשחלה ולביציות.

הפצה - הפצת זרעים, שהם תוצר ההפריה.

ישנה האבקה ע"י רוח או האבקה ע"י בע"ח. פרח שמאובק ע"י בע"ח יהיה מרשים יותר ועלי הכותרת שלו יהיו בולטים יותר כדי לסייע לו במשיכת חרקים. פרח המאובק ע"י הרוח אינו זקוק לסיוע מעין זה.

מרבית הצמחים שאנו מכירים נחלקים ל-2 מחלקות: חד-פסיגי ודו-פסיגי. פסיג כלומר עלה זרע. העלים הראשונים אותם מצמיח הנבט הם בעצם הפסיגים וברוב המקרים יהיו שונים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לגמרי בצורתם מהעלים של הצמחים. הצמחים הדו-פסיגיים מתאפיינים לרוב בשורש שיפודי ואילו החד-פסיגיים בציצת.

הזרע מוגן בקליפה. במגע עם מים הקליפה תתחיל להתפורר והזרע יספח מים. עד שהזרע לא ספח מספיק מים הוא לא ינבט. מתוך 100 זרעים בשנה רק 70%-80% ינבטו. בשנה השנייה ינבטו מעט יותר, בשנה השלישית עוד מעט, וכל שנה קצת פחות. לזרעים יש מנגנון מעכב נביטה כדי להגן על הצמח ועל המשכיותו, כך שאם בשנה מסוימת תתחולל בצורת, לא כל הזרעים והצאצאים ייפגעו וימותו. בזרע יש שורשן, פסיגים, אנדוספרם (מאגר מזון) וקליפה. ראשית, בהרטבה הקליפה תתקלף ויופרש הורמון שתפקידו להעביר מסר "יש מים, זמן לגדול". אז השורשון מתחיל להתארך, לגדול ולחפש מים. קודם יתפתח השורש, ולאחר מכן – העלים, משום שתפקיד העלים לייצר סוכר שכרגע יש באנדוספרם, והצמח צריך לדאוג תחילה למים ולא לסוכר.

חלוקה קטגוריאלית נוספת

חד-שנתי - משלים מחזור חיים של שנה ומת. העלה הצר גדל וחובק את הגבעול, אינו נוטה לצד.
דו-שנתי - שנה ראשונה מחזור מלא; בקיץ מייבש עלים ונכנס לתרדמה. בשנה השנייה ישלים מחזור וימות.

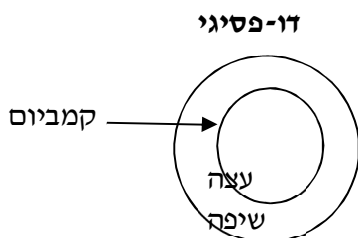
רב-שנתי - חי הרבה וממשיך לתת פירות. רחב עלה ויכול להוציא ענפים מכל כיוון.

מערכת ההובלה של הצמח

מורכבת משני צינורות בסיסיים הנמצאים בין השורש לעלים.

צינורות העצה - אחראים להובלת המים והמינרלים מהשורשים לעלים.

שיפה - אחראים להורדת המוטמעים (סוכרים) מהעלים לכל חלקי הצמח.

מצד אחד של הקמביום יש עצה, ומצד שני שיפה (עצה כלפי פנים)

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בית הגידול של הצמח

יש תמיד לנסות להתאים את הצמח לבית הגידול המתאים לו. לבתי הגידול השפעה רבה על הצמח. בית הגידול מורכב מגורמים ביוטיים וא-ביוטיים. גורם ביוטי הוא כל גורם הכרוך בהימצאותם של אורגניזמים בסביבה. בקטגוריה זו ייכללו אויבים טבעיים, אורגניזמים מתחרים, טרף וכיוצא בזה. גורם א-ביוטי הינו כל גורם סביבתי פיזיקלי או כימי, דהיינו שאינו ביוטי. תחת קטגוריה זו נכלול: טמפרטורה, רמת לחות, קיומם של חומרי הזנה ועוד.

תנאים א-ביוטיים המשפיעים על בית הגידול

חומרים - השפעת הקרקע, כמויות המים, הימצאות יסודות כימיים וחומרים אורגניים.

כוחות - השפעת כוח הכובד, רוחות, זרמים.

אנרגיה - השפעת אנרגיית קרינה, אנרגיית חום.

אקלים - טמפרטורה, הבדלי יום ולילה, טל, כמות משקעים, לחות יחסית, מס' עונות בשנה, לחץ אוויר

משטר רוחות

לכמות הרוחות, כיווןן ועצמתן יש השפעות רבות על תנאי בית הגידול. כמו כן, הרוח מסיעה את העננים וכמויות של חול שאינו מיוצב, יוצרת דיונות, מכסה צומח או חושפת שורשים וע"י כך פוגעת באותם צמחים. רוח מייבשת מפחיתדה את הלחות היחסית. הרוח מסייעת בהפצת גרגרי אבקה של צמחים מסוימים ובהפצת זרעים ועוד.

קרקע

סוג הקרקע, תצורתה, תכולת המינרלים שבה, כמות החומר האורגני שהיא מכילה, גודל הגרגרים ועוד קובעים את סוג הצומח, את בעלי החיים ואת כמותם. דוגמה: בחוף הים הקרקע חולית ובעלת גרגרים גדולים עם מעט חומר אורגני. בגלל גודל הגרגרים המים מחלחלים בקלות ובמהירות ולא נשמרים זמינים לשורשי הצמחים. בגלל הקרבה לים יש בקרקע מליחות גבוהה (ערך אוסמוטי גבוה) מה שמקשה על צמחים רבים להתפתח.

מים

גשם, שלג, טל, ברד, מי מעינות, נחלים, נהרות.

לא ייתכנו חיים ללא מקור מים. בבתי גידול שבהם יש מחסור במקורות מים נמצא הסתגלויות שונות של בעלי חיים והמפורסם שבהם הוא הגמל.

עצות לטיפול בצמחים

מניעת מזיקים - עדיף למנוע מראש, אך אם לא עלה בידנו והם נמצאים, נטפל בהם.

מניעת עשבים - למנוע תחרות על משאבים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

גיזום - למטרות הגדלת התנובה, אך במיוחד למנוע שבירה.

תמיכה - מטפסים, עצים עדינים

בעבודה עם צמחים חשוב לשמור על סניטציה וולהקפיד לעבוד עם כלים מתאימים.

ה'דצת'?

אלת המסטיק - משרף האלה מכינים משקאות משכרים.

שיח אברהם מצוי - מעיד על מי תהום גבוהים.

צמרנית הסלעים - משמשת כחומר בערה להדלקת מדורה.

אלון תולע - מכנימות שתוקפות אותו מכינים צבע אדום.

שתילה

הכנת תשתית

הקומפוסט נחשב "מטייב קרקע", חשוב להצניעו בקרקע לעומק של עשרים עד שלושים ס"מ, לשכבה הנחשבת לשכבה הפורייה של הקרקע. בקרקע חדשה מצניעים שלושה קוב קומפוסט לדונם או שלושה דליים למטר רבוע. לאחר מכן מתחחים (עיבוד הקרקע) - הופכים את השכבה העליונה בקלשון או במקוש. לאחר התייבוס מבצעים סיכול, פיזור קומפוסט, הפיכה ועירוג. הערוגה מורכבת מפני הערוגה, כתפיים ושבילים. חשוב לתכנן את השבילים ומומלץ רוחב ערוגה המותאם לאוכלוסיית היעד שתעבוד בה.

שתילה

מצע זריעה (מצע: שטח ערוגה לאחר תיבוס) - צריך להיות מפורר, אם יש גושי אדמה ייווצרו כיסי אוויר, והנבטים יתייבשו. יש לפזר את הקרקע באמצעות השקיה וגירוף במגרפה.

כדי לסייע לצמח בעת השתילה:

1. גוזמים כשני שלישי מהעלווה כדי לדכא את הרצון להביא צאצאים ולעורר צורך לדאגה עצמית לצמיחה ולהתפתחות (אין לו מספיק עלים כדי לגדל צאצאים, ולכן יוותר על כך).
2. גוזמים שורשים (כדי לעודד הפרשת הורמון גדילה).
3. קוטמים את קדקוד הראש.
4. מהדקים אדמה למניעת כיסי אוויר.
5. משקים מלמטה – לפני השתילה שמים בכלי מים ומאפשרים למים לטפס מעלה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

ריבוי צמחים

קיימות כמה שיטות לריבוי צמחים. לכל סוג צמח יש שיטה שבה מומלץ להשתמש. בשיטות הריבוי נבדיל בין ריבוי מיני לריבוי אל-מיני. בריבוי מיני יש ערבוב גנים של זכר ונקבה, ולכן ייווצרו בצמח החדש תכונות חדשות. ריבוי זה הוא דרך יצירת זרע. בריבוי אל-מיני יישמרו התכונות של צמח האם שממנו לקחנו את חומר הריבוי כמו ייחור, הברכה, פיצול פקעות ועוד.

הברכה

שיטה המאפשרת יצירת שורשים מן הענף בעודו קשור לצמח האם (על ידי חיתוך קל בתחתית הענף להאצת השרשה), לאחר ההשרשה הענף ינותק.

שיטות הברכה שונות

- תילול (ריבוי כנות של עצי פרי): יוצרים תל מסביב לענפים צעירים. החושך ולחות המצע מאפשרים צימוח שורשים.
- הברכת אוויר (עצי פיקוס): הכנסת קצה ענף למצע לח.
- שלוחות (תות שדה): גבעולים שצומחים משורשים אופקית.
- חוטרים (תמר, בננה ואננס): ענפים צדדים המתפתחים מבסיס הגזע של צמח האם

ייחורים

הייחור הנו חלק מנותק מצמח האם המסוגל להצמיח שורש וגבעול ולהתפתח לצמח עצמאי. ממפרקי הצמח הקרויים "עיניים" (נקודות התפצלות), אשר מכילים תאים עובריים (תאים שטרם התמיינו ויכולים להפוך לכל תא שצריך: שורש, עלה, ענף) גוזמים ייחור, כלומר משתמשים בפוטנציאל הקיים בעיניים ליצירת צמח חדש. ישנם צמחים המתרבים באופן טבעי על ידי יצירת ייחורים. בדרך זו ייצור הצמחים הוא עצמי, זול, מחבר לצמח, בעל אפשרות למגוון צמחים ולבקרה.

גורמים המשפיעים על תהליכי התחדשות בייחור

1. גורמים פנימיים: תכונות תורשתיות, גיל הייחור והורמונים מווסתי צמיחה. מווסתי הצמיחה האחראיים על התפתחות הייחור הם אוקסינים הנוצרים בעלים ובפקעים ומשפיעים על התפתחות השורשים, וציטוקינינים המעודדים התפתחות ענפים. חומצה אבציסית וגייברלין

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מעכבים התפתחות שורשים. גיל הייחור משפיע אף הוא על השתרשותו – ייחורים מענף צעיר לרוב משתרשים טוב יותר כיוון שהמרווחים בין ניצניהם קטן וטרם התנוונו חלק מהניצנים.

2. גורמים חיצוניים: חומרי הזנה - לתהליכי התפתחות הייחור דרושים סוכרים וחנקן. כאשר ערך הפחמן/החנקן גבוה (יותר פחמימנים), יש התפתחות נמרצת של שורשים; כאשר ערך הפחמן/ החנקן נמוך (יותר חנקן), יש התפתחות ענפים בלבד. עונתיות - כמות מווסתת הצמיחה וחומרי ההזנה הנוצרים בתהליך הפוטוסינתזה משתנים מעונה לעונה; ייחורי עצים נשירים שהפעילות בהם מואטת מאוד בעונת התרדמה לא ישתרשו בעונה זו, לכן ניחר מהם לקראת הבלבוב; צמחים ירוקי עד משתרשים בד"כ כל השנה. מים - ניתוק הייחור מצמח האם גורם לניתוקו ממקורות אספקת המים, לכן במצע הגידול צריך לדאוג לחות מתאימה. בייחור ענף בעל עלים איבוד המים רב בשל הדיות המוגבר, לכן נוהגים לתלוש חלק מהעלים ולהעלות לחות אוויר ע"י התזת מים. טמפרטורה – הטמפרטורה האופטימלית היא 15-20 מעלות. טמפרטורות גבוהות מעודדות התפתחות ענפים לפני התפתחות השורשים, ולכן הייחור מתייבש; לעומת זאת, קור ישאיר את הייחור בתרדמת. אור - אור בעוצמה גבוהה גורם לפתיחת פיוניות ולכן הדיות מוגבר; זה גם גורם להתפרקות האוקסין, ולכן מעכב השתרשות; מסיבות אלה נהוג לגדל ייחורים בסוכות מוצלות. מצע - על המצע לספק 3 תנאים: בסיס טוב להיאחזות שורשים, לחות קבועה ואוורור טוב.

יתרונות שיטת הייחורים - שומר על תכונות צמח האם ומקצר את משך הגדילה. ישנם שני סוגי ייחורים: ייחורי עלה וייחורי ענף. הייחורים מתאימים רק לצמחים דו-פסיגיים.

הזמן המתאים לייחור הוא לפני ההתעוררות. נבחר צמח אם בריא וצעיר, ללא מזיקים ומחלות ובעל צפיפות עיניים רבה. מובן שצמח האם צריך להיות בעל התכונות שאותן נרצה לשמר.

לא ניחר כשיש פירות או פריחה, כשהצמח בתרדמת וכשיש מחלות או מזיקים.

אפשר לעשות ייחור רק מעץ בעל ניצנים מתחדשים. לשיחים יש עיניים רבות, והם מתחדשים מהר יותר מעצים. מחטניים לא ניתן לייחר בדרכים רגילות.

מצע מתאים לייחור - אדמה עשירה סופחת מים (ללא קומפוסט), מזון, אוויר ולחות. כדי לאפשר חלחול מים וחללי אוויר נוסף אדמת חמרה. ניתן להוסיף טוף אך שיהיה גרוס קטן. צריך מצע שמנקז מים כדי שתהיה לחות ולא רטיבות. יחס מרכיבי המצע צריך להיות 1 כבול, 1 חול, 1 חמרה, 1/2 טוף. יש להקפיד מאוד על מצע מעוקר, כלומר על מצע של אדמה ללא חיידקים (מומלץ קודם כל לשטוף ידיים כדי לא להעביר חיידקים לחתך ולענפים ששורבים). שיטה לעיקור המצע היא לקשור את מצע הגידול בשקית, להרתיח קצת ולתלות בשמש עד שהתהליך (האורך חודש וחצי) ממית את החיידקים (מחוסר חמצן).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שתילת הייחור - נבחר ייחור בעל 4 עיניים לפחות, כאשר 2 מהן יהיו מעל האדמה ו-2 מתחתיה. נגזום את כל הענפים היוצאים מהעיניים ונשאיר ענף ריק עם 2 עלים למעלה. נחדש חתך בקצה הענף טרם שתילה. נוסיף לצמח הורמון (ניתן להכין לבד) אשר לו שלושה תפקידים - חיטוי, הורמון השרשה, הורמון גדילה (אוקסין) - מושפע מאור, בתאורה חזקה מדי לא יתפקד והצמח לא יגדל).

טיפול בייחורים - השקיה - לחות ולא רטיבות. לשים עציץ בתוך צלוחית, כך שההשקיה תיעשה מלמטה ולא מלמעלה. אם האדמה רטובה דייה, לא נוסיף מים; אם השארנו עלים, עדיף לשים במקום עם אור שמש; אם לא נשארו עלים, אפשר לשים גם בצל; אם המצע רטוב מאוד, נעביר למצע אחר. הטיפול במזיקים בייחור יהיה זהה לטיפול במזיקים בצמחים.

הכנת הורמון גדילה - חיטוי - טבילה באפר מדורה לבן; השרשה - ניקח ענפי ערבה, נחתוך לחתיכות של 3 ס"מ ונשרה במים 24 שעות. גדילה - גרגרי חיטה מושרים במעט מים עד לנביטה; החיטה מפרישה למים הורמון השרשה. משלבים מי חיטה ומי ערבה, טובלים ייחור במים ואחר כך באפר, ואז שותלים.

ריבוי פקעות

גיאופיט – איבר אגירה תת-קרקעי של הצמח. בתקופה מסוימת בשנה ייבשו הגיאופיטים את החלקים העיליים שלהם.

ריבוי פקעות ובצלים

בצל (עלה מעובה) - חותכים לאורך לרבעים. כל חלק צריך להכיל 2 עלים שלמים לפחות ולהתחבר לגבעול (החלק הקשה שבתחתית). נחטא בעזרת אפר מדורה ונשתול לאחר יומיים. **כרישה** - נקראת חציר בלשון התנ"ך (על פי פרופ' יהודה פליקס), ואחת הסיבות שזיכתה אותה בשם זה היא שלא צריך לעוקרה מהקרקע כדי לאכול אלא ניתן לקצור מעת לעת והעלים מתחדשים מהפקעת. יתר על כן, ניתן לרכוש כרישה בסופר, לשתול את החלק המעוגל ולהשתמש בעלים, בכך נזכה ביבולים נוספים.

תפוח אדמה (גבעול מעובה) - חיתוך לרבעים כאשר כל חלק מכיל צד חיצוני, חיטוי באפר מדורה, השארה מחוץ לקרקע במשך יומיים ליצירת גלד על הפצעים ושתילה.

בטטה (שורש מעובה) - ריבוי מייחורים של הגבעול לאחר הבלבוב. דרך נוספת היא בעזרת "הברכה", כלומר לשתול בטטה אחת במרכז הערוגה ולטמון את הגבעולים בקרקע מדי כמה ס"מ; מכל הטמנה תיווצר בטטה נוספת.

שום (ניצן מעובה) - הריבוי נעשה משיני השום. טומנים כל שן בנפרד ומקבלים ראש בסיום הצימוח. בנוסף, לעתים נוצרות בעת פריחת הראש גם שיני שום בניצנים בין הפרחים ואותן אפשר לשתול כמצוין לעיל.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

סלק, צנון, גזר ודומיהם (תת-פסיג מעובה) - הריבוי הוא מזרעים בלבד. לעתים הפקעת יוצאת החוצה, ובמקרה כזה ניתן לעוקרה, לחפור גומה ולשתול מחדש (לא בגזר!).
כורכום, זנגביל, ארטישוק ירושלמי (קנה שורש) - ריבוי בעמצאות חלוקת קנה השורש, חיטוי ושתילה מחדש.

הנבטה

יתרונות: בקרה על איכות, זול וניתן לבצע איסוף זרעים או החלפת זרעים.
קרקע או כלי – חלק מהצמחים רגישים להעברה, ולכן נזרע ישר בקרקע (גזר למשל). שתילה בכלי מאפשרת בקרה; ניתן לזרוע כמה זרעים ולהשאיר רק את החזקים.
השקיה – מטרת ההשקיה הראשונה להרטיב את כל האדמה. לאחר מכן משקים במערפלים או במתזונים. משקים כך שתמיד תישמר הלחות בשתילים.
תערובת שתילה – טוף, אדמה, ספוג, כדוריות דשן בשחרור איטי, כבול, סיבי קוקוס.
זריעה - מכסים תערובת במגש הנבטה, מהדקים ומוסיפים עוד. יוצרים חריץ שתילה שעומקו פי שלושה מגודל הזרע. זורעים, מכסים ושמים בחממה. רושמים מה זרענו, היכן ומתי. דילול נבטים נעשה רק כשיש עלים אמיתיים. כאשר יש 4 עלים אמיתיים או כשהשורשים מכסים את כל חלל הכלי, שותלים. כאשר מוצאים את השתילים על מנת לשתול באדמה כדאי לתקוע מקל מתחת לתבנית השתילה וכך להקל על הוצאת השתיל.
זריעה נכונה - לזרעים יש מנגנונים שונים שתפקידם להבטיח קליטה במקום או בזמן הנכון. כדי שינבטו באחוזים גבוהים, חשוב לזרוע בעונה הנכונה ולהקפיד על כמויות ההשקיה ועל עומק השתילה הנכון.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

ירקות חורף וקיץ

בימינו מגוון הירקות והפירות נמצאים על מדפי הסופרים והחנויות בכל ימות השנה. דבר זה מעיד רבות על תרבות השפע בארצנו. כאשר חכמנו רצו לתאר את עושרו הגדול של רבי יהודה הנשיא, הם ציינו שלא סר משולחנו צנון וגזר כל השנה. אחת המטרות בגינות הקהילתיות היא החיבור לעונות השנה ולמחזוריות בטבע, לכן כדאי להתאים את הירקות לעונתם. גם אם נצליח לגדל ירקות בחממות בחורף ובהרבה השקיה בקיץ - נבזבז משאבים יקרים במקום להתאים עצמנו לעונות השנה.

ירקות חורף

חודשי החורף הם אוקטובר-מרץ ; חשוון-ניסן.
נחלק את ירקות החורף לפי משפחות:

מורכבים

חסה ערבית

חסה מסולסלת

אייסברג - עדיף להתחיל בגינה עם שתילים, אך בכל מקרה, בזריעת חסות חשוב לשמור על חשיפה לשמש, ומרגע הנביטה עד הקטיפה למנוע

מליצור תעוקה, שכן גם אם ישרוד הצמח - יהפוך טעמו מר.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

ארטישוק - נהוג לאכול את הניצן, אך גם העלים אכילים (מיטיבות לדעת זאת הסבתות הספרדיות). הזריעה ישירה בקרקע במרווחים של 30 ס"מ; וההשקיה בטפטוף. ארטישוק ירושלמי הוא למעשה שורש של צמח, הדומה בפריחתו לחמנייה, אך פרחיו קטנים יותר. מתאים ביותר לשמש כערוגה פורחת בשולי הגינה. כאשר נובל, אפשר לחפור בקרקע ולהוציא שורש טעים ועסיסי. חשוב להותיר בקרקע פקעיות כך שיהיו לנו גם בשנה הבאה. יש להטמין פקעות בתוך תלולית צרה וארוכה, ואת המרווח בין התלוליות לחסות בעלים, ברסק עץ או בנסורת; כך יהיה קל לשחרר את הפקעות בלי לחפור בקרקע.

מצליבים

משפחת המצליבים גודשת את ארצנו בחודשי החורף. החרדל, הצנון ושאר "חבריהם" ממלאים את ערוגות החורף. ניתן למצוא בערוגות ירקות רבים: החל באלה שאנו אוכלים את ניצניהם, כמו הברוקולי והכרובית, וכלה באלה שאת עליהם אנו אוכלים, דוגמת הכרוב, המיזונה והרוקט. בנוסף נפגוש גם את אלה שנאכלים חלקיהם המעובים, כדוגמת הצנון, הצנונית או הקולרבי.

צנונית - מומלץ לזרוע ישירות בקרקע. ישנם הרבה מקרים בהם הפעילים בגינה הקהילתית חסים על הנבטים ואינם מדללים, כך שהצמח הבוגר גדל ללא תנאים מתאימים. ברוקולי וכרובית - למניעת פריחה מוקדמת רצוי להצל או לשתול מראש במקום מוצל ולדאוג לסביבה לחה בשרב.

סלקים

משפחה עמידה ויציבה שזרעיה גדולים ואחוזי הנביטה שלהם גבוהים מאוד. מומלצת זריעה ישירות בקרקע. למשפחה זו שייך הסלק, אשר ניתן לאכול את עליו ואת שורשו. גם סלק העלים, השורד משנה לשנה, וגם התרד הם צמחים עמידים ולא "מפונקים", לכן אם מתעוררות בעיות בהקמת הגינה בעקבות מחסור במים או קרקע לא איכותית, הסלק והתרד הם צמחים טובים להתחיל בהם.

חשוב להקפיד בסלקים על מרווחים נכונים של שתילה או זריעה, בניגוד למה שנאמר לעיל על המצליבים. אחוזי הנביטה טובים ואפשר מראש לזרוע במרווחים של 20-30 ס"מ ולהימנע מדילול.

סוככים

פטרוזיליה, כוסברה, שמיר, שומר, גזר מהמשפחות העתיקות שהיו בשימוש בגן הירק הביתי בארץ ישראל. עמידה בפני מחלות ופגעים. לרוב נעדיף לזרוע אותם; בכל מקרה, לא נעבוד עם שתילי גזר אלא נזרע ישירות בקרקע.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שונים

הנציג המוכר ביותר של משפחה זו הוא הבצל. הבצל הוא צמח דו-שנתי המוציא עלים בלבד בשנתו הראשונה; זהו הבצל הירוק שאנו אוכלים; בשנה השנייה הוא מתעבה ופורח. לפני הפריחה, כאשר הוא בשיא אוננו, אנו עוקרים אותו וזהו, למעשה, הבצל היבש. נציגה נוספת לאנני טעם היא העירית על שני סוגיה: השומית והבצלית. את העירית ניתן לאכול על עליה ועל פרחיה.

השום - אפשר ורצוי לרבות משיניים: רוכשים שום מתוצרת הארץ, מפרקים את שיניו ושותלים בקרקע. לא מומלץ לשתול ליד ירקות שורש אחרים.

כרישה (לוף או פראסה) - את הכרישה ניתן לרבות בשני אופנים: מזרעים (תהליך ארוך ומייגע), או בשיטת הריבוי העתיקה שרמז לה מוצאים בספר במדבר: "וזכרנו את הקישואים... והחציר" כאן עולה השאלה: מה עניין החציר לשאר מאכלי האדם המופיעים בפסוק? ומענה לכך ניתן בצורת הגידול המסורתית של הכרישה, שבה היו קוצרים את החלק העליון ומשאירים את הפקעת באדמה ולאחר כשבועיים צומח גבעול חדש וטרי. כך גם בגינות, אפשר לרכוש כרישה, לשמור על הפקעת, ולאחר ייבוש החתך לשתול באדמה ולקבל כרישה חדשה ויפה.

האספרגוס - נהוג לאכול כאשר הניצן עוד לא פרץ מהקרקע, לכן כדי להכין ערוגה של אספרגוס צריך לחפור בור בעומק של כ-80 ס"מ, למלא אותו באדמה מפוררת ועשירה בקומפוסט, נטולת אבנים וטוף. האספרגוס ישתל בתקופת האביב. כאשר נראה בקיעים קטנים בקרקע, נחתוך באלכסון כ-20-30 ס"מ באמצעות סכין ונשלוף את הניצן המיוחל.

אף כי בחלק מהזנים ניתן לעבוד עם זרעים, אחוזי הנביטה אינם גבוהים וריבוי א-מיני יעיל בהרבה. ניתן לשלבם בגן כדוחי מזיקים. מכיוון שהם בעלי שורש נמוך ועמידים למיעוט השקיה, הם אינם דורשים תחזוקה רבה. לגבי ריבוי של בצל, שום וכרישה - ראה לעיל.

סולניים

תפוח אדמה - ראה בהמשך

פרפרניים

ממשפחה זו יש בחורף כמה נציגים חשובים: הפול (מזון אלרגני לבני עדות מסוימות), החומוס (החמיצה), האפונה או הטופח הריחני (אף שאינו צמח מאכל, הוא יפה ומומלץ לשילוב בערוגה בתנאי שיש לו על מה לטפס).

משפחה חשובה ביותר בגינה משום שהיא מעשירה את הקרקע בחנקן ומשיבה לה את יכולת הפריון, לכן גם אם לא מעוניינים בתוצריה, חשוב לשלבה בגינה כחלק ממחזור הזרעים. יתר על כן, משפחה זו ידועה ביכולתה להתמודד עם תקופות יובש, ואף מהווה את עיקר המזון במדינות יובשניות. הפול האפונה והטופח מוסיפים צבע לגינה, שכן הם הירק היחיד בחורף שבו אנו נהנים מחלק הפרי שבו ולא מהעלים או מהשורשים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דוגמה לתכנון ערוגה בחודשים ספטמבר-אוקטובר

פול - ממשפחת הפרפרניים; קושר חמצן; שורשים רחבים יחסית; גבוה, לכן יישתל בצפון הערוגה.

סלק - ממשפחת הסלקיים; שורשים קטנים וארוכים.

קולרבי ותרד - ממשפחת המצליבים; שורשי רוחב.

חסה - ממשפחת המורכבים; שורשי עומק.

גזר - זריעה בלבד (לא לשתול); שורש עומק קטן; רצוי לזרוע בכמות גדולה.

שום, בצל או עירית - ממשפחת השושניים; דוחי מזיקים; גבוהים אך אינם מצלילים; אפשר וכדאי לפזר בכל הערוגה.

בבניית הערוגה נקפיד להשאיר מקום להתפתחות כל צמח. את הערוגה נבנה לאורך ציר מזרח-מערב, על מנת לנצל את אור השמש בצורה היעילה ביותר. בצפון נשתול את הצמחים הגבוהים יותר.

צפון

שום	פול	פול	פול	פול	פול	פול	שום
לפת	סלק	סלק	סלק	סלק	סלק	סלק	לפת
בצל	קולרבי	קולרבי	קולרבי	קולרבי	קולרבי	קולרבי	בצל
שום	תרד	תרד	תרד	תרד	תרד	תרד	שום
בצל	חסה	חסה	חסה	חסה	חסה	חסה	בצל
	גזר	גזר	גזר	גזר	גזר	גזר	
	גזר	גזר	גזר	גזר	גזר	גזר	

ירקות קיץ

עונת הקיץ - ניסן-תשרי, מרס-אוקטובר. להלן משפחות הירקות של עונת הקיץ.

דלועיים

נמצאים בארץ כבר 3,000 שנים, בעיקר באזור השרון ובאזור עמקי הגליל ובית שאן. באזור השרון הגידול העיקרי היה אבטיח הפקועה ששימש כצמח מרפא (משלשל, גורם הפלות); באזור עמק הגליל ובית שאן השתמשו באבטיח גליל למאכל, היום משמש לגרעינים. את הדלועיים היו זורעים ברבע האחרון של עונת הגשמים (מעט לפני חודש אדר) כדי לשמור עליהם ממזיקים וממחלות.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

לדלועיים בזמן מסוים הפרחים זכריים, ובזמן אחר הם נקביים, כדי למנוע הפריה של הצמח עם עצמו. מועד היות הפרחים זכריים או נקביים ייקבע על פי הצמחים שמסביב, תנאי האקלים והקרע. לדלועיים יש פיוניות, מעין שורשונים, על כל חלקי הצמח להעברת טיפות הטל הנאגרות על פני הצמח. הטל מטפטף על הקרקע או שהוא יורד לשורשים, שם הוא מתאחסן לקראת השעות החמות. זמן הזריעה הוא כאמור תחילת חודש אדר, בתקופת הגשמים האחרונה של החורף. מאפשרים לנבט להצמיח שני עלים אמיתיים (שאינם פסיגיים) ואח"כ שותלים אותו באדמה.

הירקות השייכים למשפחה זו הם דלעת, אבטיח, מלפפון, קישוא ומלון. משפחה מופלאה זו התאימה את עצמה לעונת הקיץ ופיתחה כמה מנגנונים לניצול מים: הראשון, יצירת חיפוי על הקרקע ובכך מניעת אידוי; בטכניקה זו אפשר להשתמש כאשר רוצים ליצור חיפוי; השני, קליטת טל בלילה; והשלישי, העברה של המים מהעלה לשורש בשעות החום, כך שגם אם נראה שהצמח בתעוקה בשעות הצהריים, אין צורך להיבהל אלא להמתין לערב - אם עדיין בתעוקה, נוסיף לו השקיה, ואם לא - משמע הוא מקבל השקיה מספקת. החיסרון של משפחה זו מתבטא ברגישותם לפטריית הקימחון וכדי להימנע מהתפשטות הפטרייה נדאג לכך שהשכבה העליונה של הקרקע תישאר יבשה, ורק עמוק יותר תהיה לחות.

סולניים

צמחי בר בעלי תכונות מרפא או תכונות רעלניות; ביניהם שיכרום שחור/שחום/צהוב - צמח נפוץ בטבע ששימש כצמח הרדמה; דודא רפואי - שימש לריפוי עקרות (אך ממחקרים עולה שאין בו חומרים העוזרים לעיקור אלא מכיל חומרים משכרים), הפרי רעיל מאוד בתקופת בסרתו. הירקות השייכים למשפחה זו - פלפל, עגבנייה, חציל, תפוז"א - אינם מקומיים ולכן דורשים תנאים מיוחדים. משפחת הסולניים הגיעה לכאן ברובה מדרום אמריקה, שם כמות המשקעים גדולה והחום כבד, לכן חברי המשפחה יהיו רגישים ליובש ולא יניבו פירות נאים, אם לא יקבלו השקיה נאותה. חשוב לזכור כי זרענו ירקות גם מתוך ציפייה לתוצרת, ולכן נשקה לפי דרישות הצמח.

פרפנניים

שעועית (יש גם זנים רב-שנתיים). בדומה למה שצינינו על אודות המשפחה בחורף, כך גם בקיץ - המשפחה עמידה ליובש, מקנה מראה פורח ונאה לגינה וקושרת חנקן, אך יש לה גם כמה חסרונות: דורשת הדליה, שאם לא - העלים יירקבו במגע עם אדמה רטובה ולא נוכל לשתול אותה באותה ערוגה עם צמחים אחרים (זה עשוי להוות יתרון, אם רוצים לכסות גדר או פרגולה).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

דגניים

משפחה חשובה המהווה את בסיס המזון של מרבית אוכלוסיית העולם; כוללת תירס, חיטה, שעורה, אורז ושיבולת שועל.

לתירס יתרון גדול הן בקצב הגידול שלו והן בערך התזונתי הגבוה שלו; יתרונו הגדול ביותר בגינה קהילתית הוא השימוש הנרחב שאפשר לעשות בו לאו דווקא כמזון אלא כאטרקציה כמו בניית מבוך לילדים או כגדר חיה זמנית. שימושים אלו ייתכנו רק במקום מואר בשמש ובהשקיה סדירה. זריעת תירס צריכה להיות צפופה על מנת למנוע תופעה של קלחים דלילים הקורת כאשר יש מרווחים גדולים בין השתילים.

חבלבלים

נציגת משפחה זו בגינת הירק היא הבטטה, המצטיינת ביכולת כיסוי השטח שלה ויכולת הטיפוס.

איביסקוסיים

במיה - עלולה להתעורר התנגדות של תושבים לגידול הבמיה, משום שיש הרגישים לעלי הירק ולעתים הוא אף גורם פריחה. כמו כן, מראהו של הצמח עלול לבלבל בדמיונו לקנביס. חיסרון נוסף הוא שהצמח אינו מניב את כל פרותיו ביום אחד או בתקופה קצרה אלא יש לאספם מדי יום, כיוון שכשהם דלים הם הופכים סיביים ובלתי ראויים למאכל. יתרונות הבמיה הם עמידותה למחלות ולמזיקים ואי-דרישתה להשקיה ולדישון מיוחדים.

מורכבים

חמנייה - דורשת השקיה מרובה, אך בתנאים טובים גדלה מרשים ומוסיפה יופי ונוי, בנוסף לגרעינים, אשר מושכים לגינה גם ציפורים שונות הניזונות מהם. בדומה לתירס, ניתן להשתמש גם בחמנייה כגדר חיה עונתית. כאשר החמנייה מסיימת את פריחתה ומתחילה ליבול עוטפים את הפרח בשקית ומתחילים לאסוף את הזרעים.

קטיפ

- **דלועיים** - קוטפים בעת פיקוס - השלת הפרח.
- **רחבי עלה** - קוטפים עלים חיצוניים ומשאירים פנימיים (חסה, תרד וכדו'); בכל מקרה לפני התארכות הגבעול
- **כרובית, ברוקולי** - ברגע שנראית פריחה, מסירים אותה
- **כרוב** - נקטף כאשר מתכדרר
- **קטניות** - בתחילת תהליך ההתייבשות של התרמילים ניתן לקטוף זרעים. הצמח ינסה לפרוח ולהוציא עוד מחזור של פירות וזרעים באותה עונה. קטיפ לקבלת ירק טרי יבוצע ברגע שהתרמיל מתחיל להתעבות.
- **צנון, גזר, צנונית** - קרוב ביותר למועד הפריחה. רגע לפני הפריחה הצמח מתחיל להתרומם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- **בצל ירוק** - ברגע שמראה העלים יפה ורענן.
- **בצל יבש** - כאשר העלים נופלים.
- **חציל** - צריך להיות קל; אם הוא כבד – סימן שהוא עדיין בוסר; או כאשר עלי הגביע נפרדים מהפרי. אם הוא מרשרש - הזרעים קשים והוא בשל מדי.

תכנון ערוגה

מומלץ מאוד לתכנן את ערוגות הירקות על פי הצמחים שרוצים לשתול בהן, כלומר, קודם לדעת מה שותלים, ואז להכין את הערוגה וההשקיה ורק לאחר מכן לשתול. שלושת המרכיבים המרכזיים שלהם זקוק כל צמח: שמש, מים וקררע.

שמש

מיקום הערוגה: את הערוגה יש למקם בשמש מכיוון צפון לדרום. כיוון זה מבטיח כי כל הגידולים יזכו לשמש בשעות הבוקר או הצהריים, בתנאי שהגידולים מדורגים: במרכז הערוגה ממוקמים הצמחים הגבוהים, וכך הגובה הולך ופוחת לכיוון מזרח ומערב. בערוגות מזרח-מערב צריך ליצור דירוג של הצמחים - מהנמוך בדרום לגבוה בצפון. מומלץ שלא לשתול ירקות בצל. אפשר לשתול מתחת לעצים נשירים, אך לא מומלץ לשתול מתחת לעצים ירוקי-עד.

מים

על פי דרישות הצמח: יש למקם צמחים שצורכים פחות מים בחלקה העליון של הערוגה, וצמחים שצורכים יותר מים - בחלקה התחתון (לשם יתנקזו המים). ישנם צמחים ששתילתם בסמיכות לצמחים מסויימים תשפיע באופן חיובי על התפתחותם, הם מכונים, צמחים שכנים. במקרה כזה חשוב להתאים את ההשקיה לסוגי הצמח: בצמחים ששורשיהם נפרשים ובסמוך לצמחים עם שורש שיוורד לעומק קיים ניצול המים המיטבי. חלחול המים בסוג הקרקע - כאשר החלחול בקרקע מועט, למשל באדמת הר, עמק וחרסית - מומלצת השקיה בטפטוף לפרק זמן ארוך; כאשר החלחול מוגבר, למשל באדמת חול וחרמה, מומלץ טפטוף לפרקי זמן קצרים. רגישות עלים: השקיה בהמטרה עלולה להגביר קימחון ומחלות עלים.

קרקע

צורת השורש: צורת השורש משפיעה על עומק הפיכת הקרקע. בצמחים עם שורשים עמוקים צריך להפוך את הקרקע לפחות בעומק השורש (המטרה: לסייע לירקות). בצמחים עם שורש רחב אפשר שלא לחפור יותר מדי לעומק, משום שחפירה כזו תגביר את חלחול המים. סוג השורש של הצמח ייקבע על פי מראהו מלמעלה. כך, לדוגמה, לגזר שורש עמוק. לרוב מופיע שרטוט של מבנה השורשים של הצמח על שקית הזרעים (ניתן למצוא מידע בטבלת הזריעה, ראה נספחים).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

סוג הקרקע: סוג הקרקע משפיע על כמות הקומפוסט שצריך להוסיף ועל התפקיד שהוא ממלא: בקרקע כבדה (למשל, חרסיתית) הקומפוסט מגביר אוורור; בקרקע קלה (למשל, חולית) הקומפוסט מצמצם חלחול ומעשיר את הקרקע.

חילופי עונות בגינה

להלן שלוש שיטות להחלפת הגידולים בערוגות בין העונות (אביב-קיץ / סתיו-חורף):

החלפת כל השטח – עוקרים את כל הצמחייה העונתית, מוסיפים קומפוסט לאדמה, מתחחים אותה, מחדשים את הערוגות ושותלים צמחייה עונתית חדשה. אפשר לערוך חגיגת שתילה.

יתרונות

- זריעה בזמן (זורעים את כל הצמחים ביחד – בדיוק בתאריך הנכון).
- השקיה מותאמת לשלב הגידול (בשלב הזריעה רצוי להגביר את כמות ההשקיה).
- דישון מותאם לשלב הגידול.
- איסוף כל התוצרת – מאפשר קיום אירוע קהילתי.
- חגיגת חילופי עונות ושתילה קהילתית.
- כוח אדם באירוע גדול יכול לסייע לחידוש הערוגות.

חסרונות

- זמנים לא מוחלטים. קשה לעקוב אחר חילופי העונות והם לא זהים לכל המינים בערוגות גם יחד.
- לאחר עקירת הגידולים נשאר שטח ריק, היוצר תחושה של גינה מוזנחת ומעודד ונדליזם.
- נזקי ציפורים (יימשכו לשטח הפתוח, ויאכלו את הזרעים בהיעדר אוכל אחר שנעקר זה עתה).
- אידוי מוגבר (חיפוי הקרקע לצמצום האידוי יפגע גם בנביטת הזרעים).

החלפה מדורגת (לסירוגין) – מחליפים חלק מהערוגות בכל פעם (לפי סדר קבוע שיאפשר השקיה נכונה בקווי השקיה נפרדים).

יתרונות

- השטח אינו ריק לגמרי, אלא יש בו צמחים וערוגות והגינה עדיין נראית טוב. דבר זה מונע ונדליזם ו"טראומה סביבתית" (לשמירה על יתרון זה חשוב להקפיד על מרווחי החלפה גדולים של כחודש).
- מאפשר פיצוי על עונות לא סדירות (אם יש יבולים שנפגעו כתוצאה מקרה, גשם או חמסין, יש אפשרות לתיקון בשתילה השנייה).
- פעילות רב-פעמית בגינה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חסרונות

- מפסידים אירוע שיכול היה לגייס עוד תושבים.
- אי אפשר לתת כמויות השקיה גדולות לערוגות חדשות לכן התאמת ההשקיה תהיה חלקית (יש צורך בקווי השקיה נפרדים, אחד לערוגות שהוחלפו ואחד לאלה שנותרו).
- זריעה לא בזמן, כאשר קיים פיזור בין הערוגות.
- צריכת שתילים במקום זרעים (מקפיץ עלויות).
- נזקי ציפורים.
- אידוי.

החלפת הצמחים בערוגות על פי הצורך - עקירת השתילים שסיימו את חייהם מתוך הערוגה ושתילת צמחים חדשים במקומם.

יתרונות

- מונע אידוי מים מוגבר.
- תמיד יש כיסוי לקרקע.
- מאפשר עונות ארוכות ליבולים (משאירים אותם כל עוד יש תנובה איכותית).
- אין נזקי ציפורים.

חסרונות

- לא ניתן לבצע השקיה המותאמת לשלב שבו הצמח נמצא.
- הדישון אף הוא אינו מותאם לשלב שבו הצמח נמצא.
- הצמחים הבוגרים יותר מושכים מזיקים. צמח בסוף העונה פחות יעיל בהגנות שלו.
- צמחים מתערבבים (יש מגע בין עלים הגורם לריקבון שלהם).
- עקירת הצמחים הישנים בערוגה גורמת נזקי שורשים לצמחים החדשים.
- תנובה נזרקת (מוסרת מתחת לצמחים אחרים).

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

צמחי מרפא

בריאות מתבטאת באיזון של האדם עם הסביבה שבה הוא חי: חיידקים, פטריות, בע"ח. חוסר איזון יכול להתבטא בכמה דרכים: רעב, צמא, עור יבש או שמנוני ועוד. כל צמח מכיל חומר פעיל המשפיע על הגוף. המינון הוא שיקבע אם ההשפעה מרפאת או מזיקה. הצמחים מייצרים חומרי תשמורת ובניין לתועלתם. במהלך ההיסטוריה ניסה האדם לעשות שימוש בצמחים, ובעקבות זאת, התפתחו סביב הצמחים אמונות שונות. לכל שבט קדום היה שאמאן או מרפא בצמחים שהתעסק בנושא. בעבר היה הידע היה עובר מפה לאוזן; כיום הוא נגיש הרבה יותר. כל אזור מיוחד בצמחים שבו ובמחלות המאפיינות אותו. מתוך ההתנסויות והמאפיינים הללו בעבר הרחוק והקרוב, התפתחו שימושים שונים לצמחים. כיום קל יותר להעביר מידע וצמחים ממקום למקום, כך שאנו מעתיקים צמחים וסגולותיהם ממדינות אחרות כדי לענות על צורכינו.

תרומתם של צמחי תבלין

עשב לימון - מכיל חומרים המדמים פעילות של לימון ועוזר להרגעה.
מרווה - גורמת לתחושת רוויה, מגבירה את הערנות והאדרנלין, טובה כמעט לכל מחלה: מעיים, עצבים, שרירים, שיניים (לעיסה בשן הכואבת), בעיות לב וכו'. שימוש עודף במרווה מזיק, כיוון שהיא מכילה הורמון הדומה לאסטרוגן, ולכן אינה מומלצת לנשים בגיל הפריון, ואסורה לנשים הרות ומניקות.

אזוב - טוב לשיפור זיכרון ולדילול הדם.

שיבא - מרגיע כאבי בטן, מתאים לזיקוק מים, מגביר את פעולות הדם ומזרז תהליכים בגוף.
לבנדר - צמח אי"י בעל ריח המרגיע כאבי ראש ובטן; כמה טיפות שמן לבנדר מסייעות לשינה. צמח אנטי בקטריאלי (מונע ריבוי בקטריות). אפשר למצות את השמן באמצעות מזקקה ולהשתמש נגד מחלות עור, עודף שמנוניות בעור וחיטוי פצעים.

נענע משובלת - הורדת חום, הרגעת כאבי ראש, הזרמת יותר דם לאזור העליון של הגוף, סירקולציה טובה של הדם המזרימה יותר חמצן לרקמות.

רוזמרין - שמן נגד כינים.

גרניום - מתאים להכנת ריבות, דוחה יתושים, מונע ריחות של שתן וזיעה.

פיגם - תרופה עממית לגירוש שדים ולהרחקת מזיקים. משמש כתבלין בהחמצת זיתים ונגד כאבי בטן. באתיופיה שימש כמסייע לשימור גבינה. חי בסימביוזה עם זנב הסנונית.

לואיזה - צמח תבלין לתה ומסייעת בהורדת חום.

רימון - הוזכר לראשונה בכתבי חמורבי. למיץ שלו יש תכונות של נוגדי חמצון בדם. משתמשים במיץ נגד סרטן וניתן להכין תרופה להורדת חום מקליפת הפרי.

מליסה רפואית - במקור מאזור אנגליה. מסופר על הנסיך וויליאמס שהגיע לגיל 108 כיוון שהקפיד על שתיית תה מליסה. מסייעת להרגעה, נוגדת דיכאונות, מסייעת במידת-מה בהורדת חום.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חרוב - מסייע בזיכרון ובטחורים. אינו מומלץ לגברים. מכיל אסטרוגן ברמה גבוהה. הרמב"ם מזהיר מהיותו גורם לאין אונות.

דם המכבים הספרדי - מהשורש ניתן להכין קארי המשמש לתבשילי בשר ויעיל כנגד כאבי בטן. הצמח מושך פרפרים.

אורגנו + קורנית (טימין) - מסייע לדילול דם ולהפחתת כולסטרול ולחץ דם.

תאנה - תאנים שקליפתן אדומה בלבד נוגדות חמצון ברמה גבוהה. התאנה מועילה נגד עצירות - מהווה גורם משלשל.

שמן זית - נגד יובש בעור, בסיס לשמן מסאז', מכיל חומרים המפרקים כולסטרול רע.

עצי פרי

בבואנו לבחור עץ או כמה עצים לבוסתן, ראשית צריך לבדוק את התאמתם לאקלים, לקרקע, למזג האוויר, לחום, לקור, למשטר הרוחות, ללחות ולמשקעים. שנית, יש להגדיר מה מצפים מהעץ, לדוגמה: מהו הגמול שבו מעוניינים – פריחה, פרי, צל או הגנה; מתי נרצה לקבל את הגמול המיוחל (לקבלת הצללה בקיץ ושמש בחורף, למשל, נבחר עץ נשיר - התות מצל מהר מאוד, ולעומתו לזית לוקח כמה שנים), לקבלת פרי במועד מסוים נבדוק את זמני ההבשלה, השונים זה מזה גם בין זנים, לדוגמה בתפוח: הענה מבשיל בתחילת הקיץ, והגרניסמיט מבשיל בסוף הקיץ). שלישית, עלינו לבדוק כמה מקום יש לעץ בגינה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

טבלת זמני ההבשלה, הגודל ושיקולי נטיעה נוספים

שם העץ	נשיר	גודל	מהיר צימוח	מלכלך	קל לעיצוב	מושך בע"ח	רגישות	הערות
דובדבן	נשיר	בינוני / גדול	בינוני (עץ תוך 3-4 שנים)	כן	כן	בולבולים , יונקי דבש, עטלפים ועוד אוכלי פירות	רגיש+ (למחלות ולמזיקים)	עדיף לשתול באזורים גבוהים. זן מוטקה אפשר גם במישור החוף. להאבקה יש צורך בשני זנים. אורך החיים: 15 שנה. הפרי מבשיל בבת-אחת. קוטר הצימוח: 6 מטרים (כלומר, לשתול דובדבנים במרחק של לפחות 6 מ' זה מזה).
תפוח	נשיר	בינוני / גדול	בינוני	לא	לא (גדל כלפי מעלה)	בולבולים (מעט)	רגיש+ (למחלות ולכנימות)	אין פריחה משמעותית בהשוואה לוורדיים. חובה לשתול שני זנים להאבקה. סמיתי מועדף להפריח. לא מומלץ לנטיעה במישור החוף, שכן דורש קור.
אגס	נשיר	בינוני	בינוני	לא	כן	בולבולים (מעט)	רגיש (לא מאוד)	פריחה מהממת. צריך שני זנים להאבקה.
אפרסק	נשיר	בינוני	בינוני	בינוני	לא	+ בולבולים + צרעות	רגיש+	צריך שני זנים להאבקה.
משמש	נשיר	בינוני	בינוני	בינוני	לא	+ בולבולים + צרעות	רגיש (למחלות ולזבובונים)	צריך שני זנים להאבקה. מומלץ מאוד לא לשתול משמש בגינות קהילתיות, כיוון שרגיש מאוד למזיקים.
שזיף	נשיר	בינוני	בינוני	לא	כן	-	-	פיסרדי (שזיף קטן עם עלים אדומים). מוסיף הרבה צבע לגינה ופרחים לבנים. פירותיו פחות טעימים.
פקאן	נשיר	ענק	גדול מאוד	לא	כן	נקרים	לחיתוכים)פח ות רגיש כשהוא לא במטע)	טוב לגידול באזורים חמים.
מלך	נשיר	ענק	מהיר	לא	קשה מאוד	נקרים	לחיתוכים	עץ עקשן כיאה לעץ מקומי, לכן קשה לעיצוב.
לוז	נשיר	בינוני / גדול	בינוני	לא	בינוני	נקרים	לחיתוכים	סוג של אלון. עץ חזק מאוד. מתאים רק לאזורים קרים. מעט פירות. אין הרבה מידע גינוני/חקלאי לגבי הלוז בארץ.
מקדמיה	ירוק-עד	גדול	גדול	לא	לא (ענפים)	נקרים וציפורי	לחיתוכים	לא מומלץ לגידול בהר. טוב במישור החוף. מניב

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הרבה.		סבך נוספות	מסתבכי ס זה (בה)					
ערמון	נשיר	ענק	מהיר	לא	לא	לא	נשיר	רגיש מאוד ליובש. יסתדר בסביבה חמה ולחה. מומלץ חיפוי קרקע רטוב. יקר לקנייה. עמיד יחסית לאחר הקליטה. ללא פריחה משמעותית
תות עץ	נשיר	גדול	מהיר מאוד	מלכלך מאוד	כן	בולבולים, עורבניים ואוכלי פירות	לא	מושך הרבה זבובים. תות שאמי – מומלץ כעמיד ובשל פירותיו הגדולים. לתות בכות יש ענפים חזקים המשתפלים מטה וניתן למתוח אותם ליצירת סככות ומבנים ולקבלת לצל.
תאנה	נשיר בסביב ה קרה, וירוק- עד בחמה	גדול	מהיר מאוד	מלכלך מאוד	כן (מצריך עיצוב, אבל קל לביצוע	בולבולים	עמיד לכל סוגי הקרקע	גדל גם כעץ מדברי. עדיפים זני הבלאדי.
זית	ירוק- עד	בינוני / גדול	איטי	לא	בינוני	מושך ציפורים נודדות (פצחנים)	עמיד לכל סוגי הקרקע	אלרגני (יש אנשים הרגישים לפריחה, אך היא קצרה מאוד). מנוזלולונבאלי - זיתים גדולים אך פחות שמן. סורי - זיתים קטנים יותר, מתאים לשמן. הזית מניב פירות בתחילת החורף, כשאין כמעט עצים אחרים עם פירות בתקופה זו. הזית משמש מזון לציפורים שונות.
חרוב	ירוק- עד	גדול	בינוני	לא	לא	מושך ציפורי סבך (פשוש, אדום, חזה, שכווי)	לחיתוכים	חי שנים רבות. מומלץ להיזהר בגיזום ולמרוח תמיד משחת הגנה.
לימון	ירוק- עד	קטן	קטן	לא	כן	לא	לווירוסים וכנימות	עץ קטן וקוצני. מניב הרבה פרי כמה פעמים בשנה. עץ חובה בגינה בגלל הגמול הרב שהוא נותן.
אתרוג	ירוק- עד	קטן	איטי מאוד	לא	לא	בינוני (צמח בר קוצני)	לווירוסים וכנימות	קוצני מאוד. אתרוג מורכב אינו כשר.
פומלה	ירוק-	בינוני	בינוני	לא	כן	לא	לווירוסים	<u>הערה כללית להדריים:</u>

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

יש לקנות רק במקום שבו נעשתה הרכבה נכונה עם חותמת של הכנה המתאימה. לעולם לא לקנות עץ במשתלה עם צבע סגול על הגזע - זהו חומר הדברה, מה שאומר שהעץ נגוע וחבל!	וכנימות + לאדמה גירנית						עד	
	לווירוסים + וכנימות לאדמה גירנית	לא	כן	לא	בינוני	בינוני / גדול	ירוק-עד	קלמנטינה
מצוין כעץ צל. גם פומלית היא אשכולית.	לווירוסים וכנימות ולאדמה גירנית	לא	כן	לא (אם קטיף הפירות בזמן)	בינוני	בינוני / גדול	ירוק-עד	אשכולית
טובה בטיהור מים אפורים. גדלה בקצב מהיר ביותר. תסתדר גם בקרקע חולית. עמידה מאוד. אבל לא בקו ראשון של רוח. גדלה בריבוי וגטיבי - הוצאת חוטרים ואז מוות של צמח האב. צמח תלת-שנתי - גדלה שנה, נותנת פרי שנה, משקיעה בחוטר החדש שנה. מומלץ זן של בננה ערבית (עמידה בתאנים קשים). ניתן לשתול בננות בעיגול (בקוטר של מטר בערך). אל מרכז העיגול לנתב מי מזגנים ובאמצע העיגול להציב ערימת קומפוסט. הבננה תפרק את הקומפוסט בקצב מהיר ותניב פירות רבים במהירות.	לא	לא	-	לא מלכלך	מהיר	קטן	ירוק-עד (לא עץ אלא עשב)	בננה
לא לגדל מגלעין שהונבט בבית (הפירות לא יהיו דומים לצמח האם). מתאים לגידול במישור החוף.	לא	לא	כן	לא מלכלך	מהיר	גדול	ירוק-עד	אבוקדו
מומלץ לחפש זן שקל לעצב ושאינו נשפך.	לא	בולבולים	בינוני (צמח נשפך. חסר עמוד שדרה)	מלכלך מאוד	מהיר	גדול	ירוק-עד	מנגו

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

ממליץ על זן ערביקה. טוב כגימיק. קקאו פחות מומלץ לשתילה בארץ. גדל לאט, צורך הרבה מים.	לא	לא	לא	לא מלכלך	איטי	קטן	ירוק-עד	קפה, קקאו
-	לא	לא	לא	בינוני	בינוני	קטן	ירוק-עד	אננה
-	לא	לא	לא	בינוני	בינוני	קטן	ירוק-עד	פפאיה
סתגלן. יגדל אפילו במים מליחים. מסתדר במדבר, בקרה ואף ללא השקיה. מתאים ליצירת סככת הצללה. עיין בפרק על הדליה.	לא	בולבולים	כן (צריך לעצב את הגזע. לקשור לחוט ברזל)	בינוני	מהיר	שיח (מטפס או גדר חיה)	נשיר	גפן
טוב כאטרקציה. נותן פרי מאמצע הקיץ עד אמצע החורף. צריך לטעת שני שיחים - זכר ונקבה. מסריח מאוד. מומלץ לטעת בקצות הגינה בשל הריח.	לא	בולבולים	כן	לא מלכלך	איטי	שיח (מטפס או גדר חיה)	נשיר	קיווי
אפשר להדלות פטל וליצור ממנו גדר חיה (קוצנית או ללא קוצים, תלוי בזן). Triple Crown Royal – זן ללא קוצים. מומלץ לגזום את קדקוד הצמיחה של הפטל ואז יניב פירות פעמיים. לאחר המחזור השני של הפירות מומלץ לגזום את הפטל מלמטה, ובעונה הבאה לחזור על הפעולות. מומלץ להשתמש בפטל במקומות שבהם יש עודפי השקיה.	לא	בולבולים	לא קל לעיצוב	לא מלכלך	מהיר	שיח (מטפס או גדר חיה)	נשיר	פטל
נותנת יבול פעם אחת בשנה, אבל לאורך זמן. מומלץ לגדל אותה על סככה גבוהה.	רגישה לקרה (אבל לא תמות)	בולבולים	בינוני	לא מלכלך	מהיר	שיח (מטפס או גדר חיה)	ירוק-עד	פסיפלורה

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הערות והמלצות נוספות בנוגע לעצים

תנאי נטיעה

אין לטעת בשרב או ברוחות חזקות. אין לשתול צמחים רגישים לקור בתקופה קרה או סמוך לה.

שתילים חשופי שורש

כדי למנוע התייבשות של שורשי השתילים יש לשמור אותם עד לשתילה בסביבה מאווררת ולחה, כמו קרקע לחה, נסורת לחה וכדו'. יש לסלק במזמרה שורשים צולבים ופגועים ולחדש חתכים בקצות שורשים קרועים, יש לקצר שורשים בודדים החורגים מגודל הבור המומלץ. בעת הגיזום צריך להקפיד על יחס מתאים בין הנוף למערכת השורשים.

תמיכה בעצים

תיעשה ע"י שתי סמוכות שייתקעו במרחק של כ-30 ס"מ משני צדי העץ, בניצב לרוח השכיחה, כדי לאפשר לגזע לקבל תנודות רוח הגורמות להתעצותו. קשירת העץ לסמוכות תהיה בנקודה אחת, במקום הנמוך ביותר שבו העץ מתיישר. גובה הסמוכות יהיה גובה ב-20 ס"מ ממקום הקשירה.

אופן הקשירה - מקום המגע של חוט הקשירה עם העץ יהיה כך שלא ייפגעו הגזע וקליפתו. משתמשים ברצועות אלסטיות (גומי וכדו'), שעוביין 2-3 מ"מ לפחות ורוחבן 40 מ"מ. אפשר להשתמש בחוט סיזל המתכלה עם הזמן, כשמקום המגע בעץ מוגן בצינור פלסטי גמיש. בזמן הקשירה יש להקפיד ולהשאיר מקום להתעבות הגזע. רצוי לבחור נקודות קשירה מעל לענפים למניעת החלקת הקשירה כלפי מטה.

הכנת קרקע

אוורור הקרקע מבלי להפוך אותה, עד לעומק 20-40 ס"מ. פיזור קומפוסט מעל 20L-40 למ"ר. **בורות הנטיעה**: מומלץ לטעת את העצים בבורות שגודלם פי שניים מגודל בית השורשים. מובן שאין להכניס שתיל קטן לבור עמוק מדי, אך מומלץ (במגבלות הזמן והכוח) לחפור את הבור בעומק הזה, לתחח את האדמה שהוצאה מן הבור ולערבב אותה עם קומפוסט, להחזיר את כמות האדמה שצריך, ואז לנטוע את השתיל ולכסות בשאר האדמה.

לא מומלץ להשתמש בזרעים לגידול עצים. מומלץ תמיד להשתמש בשתילים לקבלת פרי איכותי שהושג בהרכבה.

קניית עצים: בקניית שתילי עץ פרי חשוב לוודא שהרכבה טובה – שאין זיהום, אין בליטות, שהענף המורכב לא נוטה הצדה וכו'. יש להדגיש למשתלה שהאחריות על העץ מוטלת עליה. אם

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

עץ פרי חולה או אינו מניב, מומלץ ורצוי לשוב אל המשתלה. פעמים רבות מקבלים טיפול מתאים או עץ אחר. לגינות קהילתיות מומלץ ליצור קשרים טובים עם משתלות, ובוודאי לספר שהרכישה היא לטובת גינה קהילתית ולטובת הקהילה כולה - מה שיחזק את הקשרים עם המשתלות ויגביר את נכונותן לסייע. ההרכבה חייבת להתאים לקרקע שבה רוצים לגדל. אין לרכוש הרכבה ממשתלה רחוקה שאינה יודעת מהן תכונות הקרקע באזור הגינה.

העתקת עצים: אפשר להעתיק עצים, אך חשוב לקחת אותם עם גוש האדמה שמקיף אותם. אין לחשוף את שורשיהם.

שעתוק עצים - שתילה של עץ חדש מאותו זן במקום עץ שמת. ככלל, נעדיף לשתול עץ ממשפחה אחרת, ראשית, משום שיש עצים המסרבים לגדול באותה קרקע מסוימת; שנית, איננו יודעים בוודאות את סיבת התמותה, לכן נשתול עץ מאותו סוג באזור אחר של הגינה. אם אין אזור אחר, ועדיין מבקשים לשתול אותו עץ או עץ מאותה משפחה - שתי אפשרויות בפנינו: האחת לבקש כנה המותאמת לשעתוק; והשנייה, להוציא את האדמה ממקום השתיל ולמלא באדמה חדשה.

עצים וירקות: אין לשתול ירקות מתחת לעצים ירוקי-עד, לעומת זאת, מתחת לעצים נשירים אפשר ומומלץ לשתול ירקות, ובמיוחד דלועיים; פחות מתאימים לכך הם הסוככניים (גזר, פטרוזיליה, שומר). מומלץ מאוד להדלות קטניות (אפונה, שעועית) על עצים בזמן השלכת, הן משום שזה נראה יפה והן משום שהן קושרות חנקן ומשביחות את הקרקע סביב העץ. כל האמור לעיל הוא לגבי עצים שאינם רגישים להשקיה עודפת היכולה להיגרם כתוצאה מהשקיית הירקות.

זישון עצי פרי: בדרך כלל יספיק קומפוסט, אך בכל מקרה אין לדשן עצי פרי בעונת התרדמת שלהם אלא לאחר הבלוב, כיוון שהזישון בתקופה זו עלול לעקב את הבלוב.

גידול עצים במינימום השקיה

להלן נפרט שיטות למקסום הרווח מהקרקע, תוך צמצום השקיית העצים בגינה לצד פיתוח עצים עם מערכות שורשים בריאות וחזקות.

חפור גומה מסביב לכל עץ בגינה - בור קטן שבו ייאגרו מי ההשקיה ומי הגשמים ויישארו בקרבת העץ. את הגומה יש להקיף בתלולית בגובה 20 ס"מ שתמנע את בריחת המים.

אם העץ שתול במדרון, אין צורך להקיף אותו בעיגול שלם אלא בחצי עיגול, במטרה לעצור את המים היורדים במדרון ולרכז אותם סביב העץ. מומלץ לחפור רדיוס גדול (אפילו 1.5 מטר) כדי לקלוט כמה שיותר מים. את עודפי העפר אפשר לערום על יד הגזע (לא בעצי הדר). כמו כן, ניתן לכסות את הגומה ברסק עץ.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מלכודות טל: ראה בפרק העוסק בטל.

בבחירת סוג העץ לנטיעה יש להתחשב בכמות המים הזמינה להשקיה:
עצים טרופיים (כדוגמת פיקוס) זקוקים לכמות הרבה יותר גדולה של מים (1,200 ליטר לשנה) מכיוון שיש להם שורשים מפוזרים; עצים חסכוניים במים (כדוגמת שיטה) יסתפקו ב-250 ליטר לשנה, מכיוון שיש להם מערכת שורשים צפופה.

בבחירת מקום נטיעת העץ יש להתחשב בשלושה שיקולים: (א) חשיפה לשמש; (ב) כמות הלחות; (ג) עומק הקרקע.

קביעת מיקום מערכת הטפטוף - בשתילת העץ, אם משקים אותו בטפטוף, יש לספק לו מים מטפטפת קרובה. כאשר העץ גדל מעט, ניתן לגרות ולאתגר אותו להוציא שורשים למרחק. לשם כך נפרוס את צינורות הטפטוף לא בצמוד לעץ אלא ברדיוס המקביל לגבול הנוף (גבול הענפים). עם תום שנתיים משתילתם, עצים מסוימים לא זקוקים עוד להשקיה, ויסתפקו במי הגשם והטל.

יצירת מערכת שורשים ענפה לעץ - "כל שמעשיו מרובים מחוכמתו למה הוא דומה, לאילן ששורשיו מרובים וענפיו מועטים וכל רוחות שבעולם נושבות עליו ואין יכולות לו" (מסכת אבות). כאשר משקים בטפטפת, המים מחלחלים למטה, לעומק. כאשר משקים בהתזה, המים מתפזרים בצורה רדודה אך רחבה. שילוב בין השקיה בטפטוף להתזה יאפשר בניית מערכת שורשים ענפה לעץ לעומק ולרוחב, וכך ניתן יהיה "לגמול" את העץ הצעיר מהר יותר מהתלות בהשקיה. השילוב בין התזה לטפטוף יוצר שורשי עומק ושורשי הזנה. הצמח עשוי להיראות קטן מלמעלה, אך יפתח שורשים משמעותיים וחזקים.

החדרת צינור קרטון מחורב באורך מטר אחד ובקוטר 3 צול (7.5 ס"מ) לאדמה (צינור כזה ניתן להשיג בבתי דפוס, למשל). יש למלא את הצינור במים פעם בשבוע-שבועיים. חלחול המים יהיה איטי ולא יהיה נידוף. בשיטה זו יגדל העץ שורשים עמוקים מאוד (גם אם פחות רחבים) וניתן יהיה לגמול אותו מהשקיה כבר לאחר שנה.

עיצוב וחיזוק מערכות השורשים של העץ באמצעות גיזום

ניתן לעצב את מערכות השורשים של העצים באמצעות גיזום. גיזום העץ מצד ימין יסייע בפיתוח מערכת השורשים בצד שמאל, ולהיפך (עקרון ה"ראי" הזה נכון לגבי מרבית העצים אך לא לכולם). בזמן השתילה מומלץ לגזום את העץ עד שנותרים עליו כשליש מהענפים. ניתן לגזום אף

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

את קדקוד הצמיחה - גיזום כזה מפריש אוקסידים הגורמים לחיזוק השורשים. מטרת גיזום הענפים היא יצירת גזע בריא ומערכת שורשים ענפה.

קטיף הפירות בשנות חיי הראשונות של העץ - בגידול עצים יש להסיר את הפירות מן העץ בשנה הראשונה לחייו. בפרק זמן זה על העץ להשקיע בפיתוח מערכת השורשים ולא בפירות. בנוסף מומלץ בזמן שתילת העץ לפרוס את השורשים ולמנוע הסתלסלות.

עצות לזיהוי מחסור במים בעץ

כאשר ענפיו של העץ מופנים כלפי מעלה, משמע הוא מנסה לקלוט שמש ואינו חסר מים, מכיוון שהמים מייצבים את צורתו. כאשר ענפיו של העץ מופנים כלפי מטה, העץ מנסה לצמצם את קליטת השמש, כלומר הוא סובל ממחסור במים, לכן מנסה לצמצם את איבוד המים, ואין די מים כדי לחזק את מבנהו.

השינוי במצב העץ יכול להיראות עד כשלושה ימים לאחר השקיה. אולם בעצים מסוימים הסימן למצוקת ההשקיה יגיע מאוחר מדי וייתכן שנאבד אותם.

צמחים משתרעים

צמחים משתרעים עשויים לשמש אותנו לטיפול ול"יירוק" אזורים בגינה שבהם אין עיבוד אינטנסיבי. חלק מן המשתרעים עמידים לדריכה ולהליכה (דשא, למשל); וחלק לא, אלא מיועדים בעיקר לנוי וליופי. להלן כמה דוגמאות מובחרות לצמחים משתרעים:

- **קורנית השפים** (טימין) - עמידה בדריכה מסוימת; צריכה שמש; פורחת בצבע ורוד.
- **רוזמרין זוחל** - צריך שמש.
- **לוטוס** - אינו עמיד בדריכה כלל; הפריחה נראית ככתם צהוב.
- **נר הלילה** (סוקולנט) - אצבעות ירוקות קטנות עם צמחים צהובים; מחזיק בקו ראשון של ים; אפשר להשקות במים אפורים לא מטוהרים; עמיד במים מליחים; לא דורש הרבה מים.
- **תותית הודית** - צמח משתרע וטעים; יוצר מרבד בעובי של 5 ס"מ עם הרבה תותים; לא עמיד בדריכה; מתאים לחצי צל; מסתדר תחת עצים נשירים; מושך בע"ח וציפורים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

עבודה עם צמחים מטפסים ומשתרעים

צמחים מטפסים

צמחים מטפסים נחלקים ל-2 קטגוריות מרכזיות המשפיעות על עיצוב וגידול הצמח המטפס: 1. מטפסים שמ. ת. עצים כל שנה (קיווי, גפן, הרדנברגיה, ויסטריה); 2. מטפסים שנשארים גבעולים (יסמין, אורנית, יערה, הרדנברגיה, פסיפלורה). הצמחים המתעצים למיניהם כדאי לעצב באותה דרך שעושים הדליה. בשנים הראשונות נשתדל לפתח גזע, אחר כך אפשר יהיה ל"שחק" עם ענפי הפרי ועם הענף המוביל. אם רוצים ליצור פרגולת גפן (או ויסטריה או קיווי) נגדל גזע מלמטה, וממנו נוציא ענף מוביל לאורך כל הפרגולה (בעזרת הדליה). את ענפי הפרי החורגים מן הפרגולה נגזום למניעת התעצות והתקשות, כיוון שאז יוציאו פחות עלים ופירות. אם מעוניינים בפרגולה בכיסוי מלא ורענן ככל הניתן, יש לגזום את ענפי הפרי. באשר למיני הצמחים שאינם מתעצים, ניתן לטפח את כל חלקיהם במשך כל הזמן. הם יכסו את הפרגולה בחוסר ארגון. את הענפים החורגים מן הפרגולה מלמעלה ומלמטה צריך לגזום. יש להימנע ממצב של יצירת "מזרן" - מצב שבו ענפים "נשכבים" על ענפים ומונעים את התפתחותם ורק הם מניבים פירות. עם זאת, מזרן של ענפים מתים יכול להועיל דווקא לחיפוי הקרקע באזורים שבהם לא דורכים הרבה. המזרן (הענפים והעלים הנופלים על הקרקע) הופכים להיות חיפוי לכל דבר. את המזרן (כלומר את הצמחים הניתנים להנחה על הקרקע מבלי שיירקבו) ניתן ליצור עם יסמין (מושכת פרפרים), פלאה (מושכת פרפרים) ואורנית לובהת (מושכת צופיות ובעלת פריחה כתומה).

הדליה

הדליה – ניסיון לנתב צמח כלפי מעלה או לפי רצוננו למטרות שונות. ניתן להדלות עם ענף אחד מרכזי או לחילופין לקשור את העץ למעלה שיטפס ללא סדר מסוים. ניתן להדלות את מרבית הצמחים הדו-פסיגיים. דרוש אמצעי שעליו תבוצע ההדליה, כמו גדר, מעקה, ברזל, חוט וכו'.

אופן ההדליה

1. גוזמים כל ענף היוצא מהענף המרכזי – משאירים ענף מוביל אמצעי אחד בלבד.
2. בונים מסגרת שעליה תבוצע ההדליה בגובה הרצוי – מינימום חצי מ', כדי שגובה הפירות יהיה נוח לקטיפה.
3. ברגע שהעץ עבר את הגובה הרצוי, מצמידים אותו מטה בתופסנים (אטב או חוט) כך שיהיה בניצב לגזע. חשוב שחומר הקשירה לא יהיה מחוט פלסטיק או ברזל אשר יפצע את העץ בהתעבות הגזע, ולכן כדאי להשתמש בחוט גומי או בחוט שמשון.
4. בנקודת הקיפול הצמח יוציא ענף חדש שיצמח לגובה. ענף זה נטה לכיוון השני כדי ליצור צורת T שממנה יצאו ענפי הפרי.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

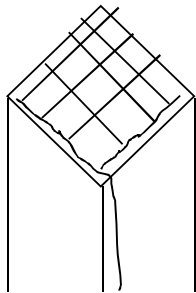
5. הצמח יוציא ענפים מעלה כמו חנוכייה ואותם נחבר לחוט הבא. קשירת הענפים לחוט תיעשה לסירוגין לפני החוט ולאחריו. צריך להדלות מיד בשלב הגדילה, אחרת הענפים כבר מעוצים.
6. ניתן ליצור למעלה הדליה שלישית, אשר תהא הפוכה להדליה ה-II (מי שקודם היה לפני החוט, יהא עכשיו מאחורי החוט). הדבר מקנה לצמח חוזק ועמידות מסוימת.
7. הפירות יגדלו על ענפי החנוכייה הקטנים ולנו נותר רק לקצור פירות.
8. לאחר קטיף הפירות נותנים לעץ להמשיך לגדול, ובסוף תקופת הצמיחה, כשהצמח נכנס לשלכת ולתרדמת, נגזום אותו לקראת האביב והבלבוב.
9. הגיזום ייעשה בהתאם לסוג העץ ודרישותיו.

סככה

יצירת הסככה אינה שונה מהדליה רגילה, רק בכך שנמשוך את הענף המרכזי עד לקצה הגג. את

הענפים שיצרו את ה-T (כמתואר בפסקה שלעיל) נמשוך לאורך דפנות הסככה. את הענפים העולים מעלה (קנים של החנוכייה) נצמיד אופקית כלפי פנים הסככה. את הענפים שיגדלו מעלה לאחר מכן נגזום לאחר עונת הצמיחה, כיוון שאם לא יגזמו עלול להיווצר מזרן.

הדליית עצים בסמוך לבניינים

שיטה זו מאפשרת את ניצול ממד הגובה בעיר וקטיפת היבולים מן הבניין עצמו, אך כרוכה בגיזום אינטנסיבי של העץ שתוצאתו - קבלת עץ בעל צורה לא טבעית. הטכניקה לכך היא יצירת גזע מרכזי בדומה לכל הדליה, אשר ממנו יוצאים ענפי פרי. בשנתיים-שלוש הראשונות חשוב ליצור גזע חזק וטוב. הגזע יכול להגיע עד לגובה הקומה הראשונה או השנייה. בסוף כל שנה (כשהעץ נמצא בתרדמת) נגזום ענפים הבולטים כלפי חוץ, כדי שהעץ יגדל לגובה. את הגזע נצמיד לפינת הבניין. לאחר עיצוב הגזע, עלינו ליצור ענף מוביל – זהו הענף שממנו יוצאים הענפים המשניים והפירות. את הענף המוביל ניצור באמצעות כיפוף של ענף בגובה מתאים (בעזרת חוטי ברזל) כך שיהיה מקביל לסורג או למעקה המרפסת. בשלב הבא יגדל ענף מנקודת הכיפוף אותו נמשיך לגדל כלפי מעלה מפינת הבניין. ענפי הפרי יצאו בצורה מאונכת מן הענפים המובילים בצורת חנוכייה, בדומה לשרטוט שלעיל.

יתרונות השיטה: מניבה יבול גבוה מאוד בשטח מצומצם, מאפשרת להסתיר קירות מכווערים, מצלה על הבית, מנצלת את ממד הגובה. השיטה מתאימה כמעט לכל סוגי העצים ומומלצת

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

במיוחד בתאנה ובוורדניים (תפוח, אגס, שקד, דובדבן, שיזף, אפרסק, משמש). ככלל, היא טובה בעצים נשירים ואינה מומלצת כלל בזיתים. חסרונות השיטה: כרוכה בעיצוב אינטנסיבי מאוד של העץ ופוגעת בצורתו הטבעית. העץ המתקבל נראה משונה מאוד. נדרשת שמש (אי אפשר לגדל את העץ בסמוך לקיר צפוני, אלא רק בקיר דרומי, מערבי או מזרחי). הענפים גדלים בסמוך מאוד לבניין – מה שמושך זבובים ודבורים אל הדירות, וכן מגדיל את הסיכוי לפריצות לדירות.

שילובי צמחים

המטרה היא ליצור מערכת הרמונית בין קרקע, צומח, מים וחי. ישנם שיקולים שונים לשילוב צמחים:

א. סימביוזה - שילוב צמחים בעלי יחסי גומלים ביניהם לבין צמחים או בע"ח שונים. לדוגמה, שיבא מושכת אליה כנימות, ובכך מרחיקה אותם מירקות הגן; קיטניות קושרות חנקן לקרקע ובכך מעשירות את הקרקע בחומרי דשן.

ב. אסתטיקה - צמחים שלהם מועדי פריחה משלימים. לדוגמה, אם נשתול פקעות - החלוץ יהיה החצב, מיד לאחריו הסתוונית, ומיד אחר כך הכרכום. כך ניצור בגן רצף פריחה. דוגמה נוספת הם צמחים משלימים מבחינת צבעים - הגן עשיר בפריחה בצבעים שונים; כדי שיהיה אסתטי מומלץ להשתמש בצבעים משלימים כצחוב של הקידה השעירה בשילוב הסגול של הלותרם ("צבעים משלימים" הם אלה העומדים זה מול זה בגלגל הצבעים).

ג. גמול - כדי לזכות לגמול קבוע בגינה נשתול צמחים שזמן ההבשלה שלהם שונה, כך שאם יישתלו באותו זמן, נקבל פיזור של היבול. לדוגמה, ניתן לשתול באותה ערוגה במרחקים קרובים קולרבי, חסה, כרוב סיני וכרובית. ראשונה תבשיל החסה, אחריה הכרוב

הסיני, ואחרונים - הקולרבי והכרובית. כך גם בשיקולי שילובי הנטיעה של סוגים שונים של עצי פרי.

מחזור זריעה - לכל צמח יש השפעה שונה על הסביבה. בכל מחזור גידול יוחלף גידול כדי לאפשר לקרקע להשתקם, כך שכל צמח יסתייע בקודמיו ויסייע לאלו שיהיו אחריו בהעשרת הקרקע.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

עקרונות לשילוב צמחים

- מיקום צמחים ביחס לשמש. יש לוודא שהגודל הסופי של הצמח לא יצל על הצמחים האחרים.
- יחס תומך - דישון באמצעות צמחייה קושרת חנקן וזבל ירוק עשיר בזרחן (למשל קטניות, ירבוז).
- דחייה ומשיכה של מזיקים.
- מגוון צמחים מושך מגוון של בע"ח.
- מערכת הרמונית בעלת מגוון קשרים מקיימת את עצמה באופן עצמאי לאורך זמן.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

8. מידע חיוני נוסף לגינון הקהילתי

גדרות

לגדרות בגינה תפקידים שונים: מניעת כניסת אורחים לא רצויים, קביעת גבולות ברורים, יצירת סדר ותחושת הגנה ו"ביתיות" מסוימת. קיימים סוגי גדרות שונים:

סוג הגדר	טיעונים בעד	טיעונים נגד
חומת אבן	יפה, תוחם, שובר רוח, תחושת ביטחון	הקמה קשה, יוצרת אזורי קצה, יוצרת ניכור ומרתיעה ויוצרת צל מוחלט
גדר רשת	לא תופסת מקום, זולה, מהווה בסיס למטפסים, אין תחושת ניכור, ללא דורשת טיפול	לא עמידה, לא אסתטית
מעקה	לכוד טל, מונע כניסת כלבים, ניתן לשימוש בתוך הגינה כבסיס למטפסים	
גדר חיה קוצנית	יפה, מניבה פרי, תופסת מקום, מרתיעה	צורכת מים וטיפול
גדר חיה מטפסת	מניבה פרי או מפיצה ריח, שוברת רוח, יפה, מסתירה תשתית מכוערת	מצריכה תשתית, צורכת מים וטיפול, לא יוצרת תחושת ביטחון
גדר שיחים ועצים	שוברת רוח, יוצרת הרבה צל, לא ממדרת	צורכת הרבה מקום
גדר עמודים	תוחמת, ארוכת טווח, לוכדת טל	הקמה יקרה, אין פרטיות
מסלעה	משמשת כערוגה, יוצרת אזורי קצה, עמידה	תופסת מקום, לא יוצרת צל, לא מונעת פולשים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

הגדר החיה

לפני שנפנה לבניית גדר חיה, נבדוק אם דרושה בכלל גדר. לגדר בכלל, ולגדרות חיות בפרט, יש כמה חסרונות:

יצירת הזדמנות לפשיעה - ממחקר שנעשה בניו יורק עולה שגם כאשר יש רצון לפשיעה - ללא הזדמנות לא תיווצר פשיעה. דוגמה מדהימה ניתן ללמוד מהעיר בת-ים שבה רמת הפשיעה הייתה מהגבוהות בארץ. כל הפארקים בה כללו הרבה מאוד שיחים בגובה בינוני שיצרו מקומות מסתור לפושעים. עם כניסתו לתפקיד של ראש עיר חדש, שהחליט להוריד את השיחים ולהרים את נוף העצים, פחתה הפשיעה באחוזים ניכרים, בהתאם לקצב הפיתוח.

הוספת עלויות מים - במצב משק המים בישראל שבו אנו נדרשים לקצץ בכמויות ההשקיה, הוספה של גדר חיה - משמעותה הוספה בצריכת המים.

שטח גינה לא מנוצל - חלק מהגינות הקהילתיות הן בעלות שטח קטן ביותר שכל מטר מחושב ומנוצל בהן. כאשר אנו בוחרים להקים גדר חיה, אנו מצמצמים את הגינה במטר לפחות מכל כיוון, שבו לא נוכל לשתול ולעבד את הקרקע.

הצללה - בנוסף לאמור בסעיף הקודם, הגדר מטילה צל הגדל בחורף וקטן בקיץ אך אינו מאפשר לגדל צמחים הדורשים שמש בסמוך לה.

עם זאת, לגדר חיה כמה יתרונות, שכן היא עדיין חלק מהצומח בגינתנו, ולמרות חסרונותיה, אם נבחר את הגדר כהלכה, נוכל לנצל אותה לכמה שימושים בגינה ונעשיר את גינתנו.

גדר חיה של צמחי מאכל מומלצים

קוצניים

- **אגס סורי** - ארץ ישראלי. קוצני מאוד (5 ס"מ קוצים). שתילה צפופה - כמטר בין עץ לעץ.
- **שזיף סוכרי** - שזיף בר ארץ ישראלי, בעל קוצים בקצה הענף. שתילה צפופה - כמטר בין עץ לעץ.
- **רימון** - שתילת רימונים במרווחים של מטר זה מזה יכולה ליצור גדר חיה. צריך לגזום את העצים למעלה ואז יוציאו חוטרים מן התחתית.
- **שיזף תרבותי** - פרי גדול שטעמו בין תפוח לשזיף. יש לו קוצים באורך 2.5 ס"מ. מסתדר בשפלת ההר.
- **עוזרר צמח של ס' פר המדבר**. בעל פירות קטנים בטעם של תפוח, הטובים לריבה. צריך מעט השקיה בקליטה. העוזרר האדום (עוזרר סיני) מומלץ בהיותו חסכוני במים, עמיד ליובש וטעים יותר. יש גם עוזרר רגיל שפירותיו צהובים.
- **סברס** - בכפרים הערביים מופיע כגדר חיה. החיסרון - מעיף קוצים ברוח ודורש מרחבים. מתאים לשתילה בשטח ענק: רוחב 2 מטרים, וגובה 3 מטרים לפחות.
- **צלף** - קוצני מאוד, שיחי ונשיר. יעיל בשתילה על חומה ופחות כגדר חיה בפני עצמו.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מחים הזורשים גדר לטיפוס

- פטל - יש זן עם קוצים וזן בלי קוצים.
- פסיפלורה - צמח מטפס חזק, עמידה בקרה, אינה אוהבת רוח.
- גפן - אידיאלי כצמח מטפס, חיסרונו בהיותו נשיר וחשוף בחורף.
- קיווי - צמח מטפס, חיסרונו בהפצת ריח רע מאוד.
- תותבנות - גיזומו באופן נכון יוצר גדר בלתי עבירה.

מהירי צימוח שאינם למאכל

- אוג חרוק - גדל בצל, צומח במהרה, נראה ירוק וללא פרחים, מומלץ לגזום פעם בחודש, וככל שייגזם יותר - כך יהיה צפוף יותר, כמעט שאינו דורש מים; תוך שנה מרגע שתילת שתיל נמוך (מומלץ לשתול באביב) תתקבל גדר בגובה של מטר וחצי.
- היביסקוס - אינו טוב באזור ההר, מהיר מאוד בשפלת החוף.
- הרדנברגיה - צמח מטפס עם פרח סגול, מקנה כיסוי מושלם.
- ויסטריה סינית - אשכולות של פריחה יפהפייה ונשפכת, הפרחים אכילים ומשמשים להכנת ריבות, צמח נשיר.

צמחי גדר מושכי ציפורים

- אבליה - פרחים לבנים ויפים, מושכת יונקי דבש, גדלה פרא, מצריכה עיצוב (לא קל).
- פירקנטה, חבושית, פיטנגו - מושכי ציפורים.
- עץ השמן הכסוף - פירות קטנים ושחורים, מושך עורבנים ובלבולים.
- אלת המסטיק - ארץ ישראלית.
- גויאבה תותית - מושכת זבובים (אם לא ייקטף הפרי).
- יסמין ויערה - מושכים יונקי דבש, פרפרים ודבורים, מפיצים ריח טוב בשעות הלילה.

צמחי גדר ארץ ישראלים

- לוטם - יש כמה סוגים ארץ ישראלים: לוטם מרווני, לוטם שעיר, לוטם שרף; מושך פרפרים, לא כל כך חזק כגדר.
- רוזמרין - מושך פרפרים, פורח בסגול, הסוגים הזקופים מומלצים כגדר.
- לבנדר - מושך פרפרים, פורח בסגול.
- ערער אדום - בעבר נראה בכל ארץ ישראל, ואף היו יערות שלמים ממנו (גם באזור מדבר יהודה), אך במהלך השנים נכחד כמעט לחלוטין; מראהו כברוש נמוך, חזק מאוד, חיסרונו בהתפשטותו על פני שטח גדול (רדיוס של מטר).
- אלת המסטיק - צימוח איטי, לא דורשת השקיה רבה.
- חבושית - נותנת פירות מושכי ציפורים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

צמחי גדר להסתרת מפגעים

לא פעם תימצא הגינה לצד אתרים פחות אסתטיים של הרחוב או השכונה, לכן ניתן לשתול בה צמחים שיסתירו מפגעים למיניהם, כמו:

- **אוג חרוק** - עמוס וסבוך מאוד, מהיר צימוח יחסית, אינו חייב אובייקט לטפס עליו.
- **מורן החורש** - עמוס וסבוך, מושך ציפורים, מהיר צימוח יחסית, אינו חייב אובייקט לטפס עליו.
- **קיסוס** - צומח מהר מהשנה השנייה והלאה, מיטיב לטפס על קיר.
- **לפופית** - בעלת פריחה סגולה יפהפייה, חיסרונה מתבטא בהיותה חונקת צמחים אחרים.
- **פסיפלורה** - צריך להשקותה, אם מעוניינים בכמות של פרי.
- **פיקוס פומילה** - צמח מטפס, מיטיב לטפס על הכול (כולל זכוכית), דומה במעט לקיסוס וחסכוני יחסית במים.
- **ברושים** - עשויים לסייע בהסתרת אובייקטים גדולים ומכוערים.
- **עץ השמן הנקוד** - עמוס וסבוך מאוד, מהיר צימוח יחסית, אינו חייב אובייקט לטפס עליו, מושך ציפורים

גדר חיה המשמשת להצללה

הן בגינות קהילתיות, הן ברחוב והן בגינה הפרטית, נעים לשהות בצלו של עץ. כמה עצים מתאימים במיוחד למטרה זו:

- **צמחים מטפסים** - ליצירת גדר חיה המשמשת לצל ניתן להשתמש בכל מיני הצמחים המטפסים ולגרום להם לטפס על חוטים בחלקם העליון (לא מתאים לקיסוס ולפיקוס פומילה).
- **תות בכות** - גדל יפה ומצל נפלא.
- **אוג חרוק** - גוזמים עד גובה 2 מטרים, וכשמתעבה דיו – אפשר להפסיק את הגיזום מלמעלה ולתת לו להתפרש; מומלץ להציב ספסלים בצמוד לגדרות.
- **עץ השמן הנקוד** - נעים לשבת בצלו בעונת הפריחה, ריחו נעים מאוד, העבודה עמו מתבצעת בדומה לאוג.
- **היביסקוס** - גדל לצורת עץ לכל דבר (אפילו 6 מטרים, עם גזע אחיד), יש לגזום נמוך ולתת להיתפס על הגדר.

גידול מזון בעיר

גידול מזון בעיר חשוב מסיבות רבות, כמו חוסר ביטחון תזונתי, משבר אקלימי, פגיעה בשטחים פתוחים, מענה לתושבים בעידן של חוסר ביטחון כלכלי ותעסוקתי ועוד. עם זאת, בעיר יש מגבלות לגידול המזון: שטח הקרקע הפנוי לגידולים מועט וקירות הבניינים מסתירים את השמש.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

האתגר הוא לנצל את מיעוט השטח ולהצליח לגדל מזון רב בשטח קטן.

עקרונות לגידול בעיר

- ניצול ממד הגובה ושתילה אנכית (הסתכלות על הקרקע בצורה אנכית - הקיר כשדה, אחרת נאבד את מרבית השטח שלרשותנו).
- שתילת הגידולים בצפיפות גבוהה
- גידול כמות מזון גדולה יחסית לשטח
- גידול הירקות במנותק מהקרקע (קירות, גגות, אדניות, הדליה ועוד).

גינון במצע מנותק

קרקעות בגידול על מצע מנותק

בגידולים במצע מנותק (עציצים, ארגזים, אמבטיות, גינות גג, וכל דבר שאינו גידול ישיר על הקרקע) לא נעשה שימוש באדמה (לא קלה ולא כבדה), כיוון שתכונתיה אינן מאפשרות עבודה עמה בעציץ. באדמה כבדה אין ניקוז מספיק ואין אוויר, ובאדמה קלה יהיה ניקוז יתר. גם ערבוב של שני סוגי הקרקע לא יסייע לכך, מכיוון שגרגירי האדמה הכבדה ייכנסו בין הרווחים של האדמה הקלה ונקבל אדמה אטומה לגמרי. לפיכך, בעציצים עושים שימוש באדמה מלאכותית שאחזת המים שלה גבוהה ואוורורה טוב.

יש כמה סוגים של אדמה מלאכותית, ומומלץ ביותר השימוש בתערובת שתילה - זוהי "אדמה" המורכבת מאגוזי קוקוס (הקליפה הטחונה של הקוקוס סופגת מים, והאדמה קלה ואוורירית מאוד) או מכבול. בשימוש בכבול יש לקחת בחשבון שזהו משאב מתכלה. כרייתו מאזורי הביצות גורמת נזקים לחי ולצומח. בתרכובות אדמה זו הכבול או הקוקוס מהווים רק 30%-40%

מהתערובת, כ- 30% טוף גרוס, וכ- 30% - חבקולית או חמרה.

ניתן לרכוש תערובת שתילה בכל משתלה, אך היא מגיעה עם דישון כימי (אוסמוקוט או מולטיקוט). ניתן להזמין באופן מיוחד מצע גן ללא דשן כימי ועם תוספת של קומפוסט (לרוב בהזמנה של מעל קוב). כמו כן, ניתן להוסיף דשן אורגני או ביולוגי נוזלי.

בגינות גג גדולות, ובגינון במכלים בחוץ עושים שימוש בדשנים אורגניים: גואנו -

צואת עטלפים; לשלשת ציפורים, במיוחד ציפורי ים; ובדשן שמקורו בדגים, דם ועצמות. בגינות

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

גדולות במצע מנותק מזרימים את הדשנים האורגניים דרך מערכת ההשקיה. לשם כך, יש צורך במשאבת דישון או במתן דישון באופן עצמאי בעזרת מזלף.

גינן במכלים

ניתן לגנן כמעט בכל מכל - פלסטיק, פח צבע, חביות, קופסאות עץ, אמבטיות ועוד. בהתאם לגודל המכל יישתלו ירקות ועשבי תיבול עד עצי פרי ונוי. כדי לגדל ירקות במכל, יש צורך במינימום 30 ס"מ עומק - כמה שיותר עמוק יותר טוב. חשוב לדאוג לחורי ניקוז ומומלץ ליצור שכבת אוורור, למשל בעזרת ענפים בשכבה התחתונה. מומלץ להוסיף קומפוסט מדי שנה-שנתיים, כשהצמח מתחיל להראות סימנים של מחסור.

הערה:

צמיגים מפרישים מתכות כבדות, ולכן לא מומלץ להשתמש בהם לגידול תפוחי אדמה וכו'. כיום משתמש בצמיגים רק לגידול צמחי נוי.

יש כמה שיטות לשתילה אנכית של ירקות ופירות; להלן כמה מהן:

אדניות תלויות

יתרונה הגדול של האדנית מתבטא בניצול של ממד הגובה - ניתן למקמה על קירות, עמודים, מעקות, ולמעשה, בכל מקום שנוכל להגיע אליו למתן טיפול. כדי לגדל ירקות ופירות באדניות חשוב להתאים את גודל הצמח לגודל האדנית. כמו כן, מומלץ לשתול צמחים שינצלו את צורת האדנית - כלומר "יישפכו" החוצה; חסה וכרוב, למשל, אינם מנצלים בצורה מיטבית את האדנית, ומלפפון או תות - כן.

עמודי טוביה - עמוד גידול מיכל אנכי

השיטה היא לגדל ירקות בחבית או בצינור ביוב עבה בצורה אנכית. יוצרים בצינור חורים (בקוטר של כ-10 ס"מ), ממלאים את הצינור באדמה ובהרבה מאוד קומפוסט ושותלים את הצמחים בחורים, כך שיצמחו החוצה (הצדה). הירקות והפירות המתאימים לגידול מסוג זה הם תותים, כרוב, נענע ושעועית, הגדלים מן הדפנות החוצה.

מבחינת השקיה, מציבים טפטפת בחלק העליון, והיא משקה את כל הצינור. יש למקם את הצמחים הדורשים פחות מים למעלה, ואת הצמחים צורכי המים - למטה.

יתרונות השיטה: 1. חיסכון במים וחסכון במקום; 2. תנובה גבוהה; 3. אסתטיקה (ניתן גם לצייר על העמודים); 4. ניתן לעשות מעמוד אחד מעיין קומפוסטר ולגדל בו צמחים הדורשים

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חנקן וחומציות רבה ישגשו על מצע הקומפוסט ; 5. בהחלפת גידולים אין צורך להחליף אדמה ;
6. ניתן ליצור גדר באמצעות העמדת כמה עמודים זה לצד זה.
חסרונות השיטה : 1. יש לשתול שתילים ולא לזרוע זרעים ; 2. רמת הגמישות בבחירת השתילים מוגבלת.

ארגז תפוחי אדמה סיני

הרעיון בשיטה הוא גידול תפוחי אדמה בשטח תחום זה מעל זה. השיטה נוסתה בסין והניבה יבול אדיר. מומלץ להתחיל את התהליך בתחילת האביב. מכינים ארגז או ערוגה מתוחמת בגודל של מטר על מטר על מטר. חותכים תפוח אדמה לרבעים או לשמיניות, כאשר בכל חלק קליפה יש לפחות שתי עיניים. שותלים את חתיכות תפוחי האדמה באדמה (מעורבת עם קומפוסט) שמספיקה לכיסויים. כאשר תפוחי האדמה ינבטו ויוציאו ענפים עם עלים, מכסים את הגבעולים באדמה ומותירים רק את קצה העלה (מכל התפצלות שכיסונו באדמה יצא עוד תפוח אדמה). כאשר יצאו עוד ענפים עם עלים, נכסה גם אותם באדמה ונותיר רק את קצה העלה וחוזר חלילה, עד שנגיע לגובה של מטר. נדע שתפוחי האדמה מוכנים כאשר העלים

החשופים העליונים נובלים. התוצאה תהא תנובה עצומה לשטח של מטר על מטר (בסין קיבלו כ-600 קילו תפוחי אדמה). בשלב חיתוך תפוחי האדמה, אפשר לערבב אותם באפר של מדורה למשך 24 שעות, ואז לשתול. האפר גורם לתפוח האדמה לפתח גלד, ומקטין את הסיכוי שהתפוד יירקב מתחת לאדמה.

צילום : home-and-garden.co.il

קיר חי

"קיר חי" הוא קיר המכוסה כריות מלאות במצע גידול (לרוב ורמקולית) המאפשר שתילה אנכית של שתילים לאורכו. יתרונה הגדול של השיטה מתבטא באפשרות הגידול בשטח נרחב בעיר, שכן ככל שהבניין גבוה יותר - כך יש יותר שטח גידול. "הקיר החי" מפחית משמעותית את שינויי הטמפרטורה בבית ואת כיסי החום העירוניים ומטהר את האוויר במידת-מה. בניית קיר חי מורכבת מעט ומומלץ להיעזר לשם כך בבעל מקצוע.

חריש

החריש הינו שיטה קדומה להשבת הקרקע, ואולי היעילה ביותר לאזורנו. מהמקורות אנו למדים על סוגי חריש שונים :

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

1. **חריש בסוף החורף**, לפני התייבשות הקרקע - נהוג לחרוש את הקרקע לעומק בינוני של 20-30 ס"מ. מטרת החריש היא לשבור את שכבת הקרום העליונה הנוצרת בקרקע בקרקע ובכך להצל על השכבות הנמוכות ולמנוע אידוי. חשיבות נוספת לחריש זה היא במניעת ריבוי עשבים "שוטים", משום שנעשה לפני יצירת מרבית הזרעים של הדגניים והעשבונים למיניהם.
2. **חריש תחילת הגשמים** - משום שמשטר הגשמים בישראל מרוכז עם אינטרוול גבוה (כלומר הרבה מים בזמן קצר), חלק ניכר מהמים אינו מחלחל אלא נשטף. מטרת חריש זה, שעומקו בינוני - 30-50, היא לאפשר חלחול יעיל ומהיר יותר של המים ובכך למנוע עודפי נגר.
3. **חריש מפוזר** - חריש זריעה רדוד - 5-10 ס"מ; רמת תיחוח גבוהה יותר המאפשרת מגע גדול של הקרקע עם הזרעים; ייעשה לפני הזריעה לפי תאריך הזריעה של כל יבול.
4. **חריש ניר** - בעבר הרחוק "שמטו" את הקרקע אחת לשלוש שנים (אין מדובר בשנת השמיטה הדתית). לפני השמיטה היו חורשים חריש עמוק - 100 ס"מ, שמטרתו הכנסת השלפים לעומק הקרקע לתהליך פירוק ודישון (חריש זה אסור ע"פ ההלכה בשנה השישית לשמיטה מחשש לעיבוד קרקע בשביעית).

פתרונות סביבתיים לתחלואת צמחים

ישנם סוגים שונים של מחלות התוקפות את הצמחים, אך לפני אבחון המחלה יש לודא שהצמח קיבל את מיטב התנאים להתפתחותו, כמו אור שמש, מים ומינרלים. במרבית המקרים התנאים הללו יחזקו את הצמח ויאפשרו לו להתגבר על המחלה.

ניתן לחלק את המחלות לשלוש קטגוריות:

1. **מחלות פיזיות** - תחלואות הנובעות מעודף או מחוסר צרכים פיזיים; חוסר השקיה, עלים או פירות נופלים; פירות שאינם טובים.
  2. **מיקרואורגניזמים** - פטריות, חיידקים, וירוסים.
  3. **פרוקי רגליים** - מזיקים.
- על מנת לטפל נכון בצמח יש להתבונן בסימפטומים ולזהות את המחלה וגורם המחלה ובעקבות כך לטפל בהתאם.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

חומר הדברה רחב טווח שכדאי להכין בגינה לכל צרה שלא תבוא

ממלאים שליש של בקבוק 1.5 ליטר טויון דביק, טבק, עלי דפנה, פלפל חריף ושום (אפשר רק חלק מהמרכיבים אם חסר מי מהם). ממלאים מים עם סבון בשאר הבקבוק. מותירים שבועיים לפחות בצל ללא פקק.

הדברה ביולוגית

חיפושית משה רבנו - אוכלת כנימות.

גמל שלמה - המדביר האולטימטיבי לכל מזיקי העלים. מסוגל לאכול פי 3 ממשקל גופו.

מזיקי פירות - מלכודות

מלכודות זבובים - הוראות הכנה: לוקחים בקבוק 1.5 ליטר, חותכים שליש עליון ושמים אותו הפוך בשליש התחתון של הבקבוק. נעשה חור בפקק, ונשים בבקבוק פתיון זה יכול להיות פרות רקובים, צואה וכדו'. הזבובים יעופו לפתיון ולא יוכלו לצאת.

מלכודות דבק (מלכודות ניטור) - ניתנות לרכישה במשתלה. משמשות בחקלאות הקונבנציונלית לניטור זבובים בחלקות. בגינה הקהילתית נפזר אחת ליד כל עץ לצורכי הדברה.

רשת – פריסת רשת מעל העץ מקטינה את כמות החרקים הבאים במגע עם העץ ומונעת מציפורים ועטלפים לאכול את הפרות.

שקיות נייר סביב הפירות - כרוך בעבודה רבה ולכן בדיוק מתאים לגינה בה יש מספר קטן של עצים.

צמחים דוחי מזיקים או מושכי מזיקים

שיבה - מושכת כנימות ו"מנקה" את הגינה מהן. ניתן לשלב בתוך גינת ירק.

פיגם (רודה) - מושכת פרפרים, במיוחד זנב סנונית, כך שיתרבו עליה ולא על הכרוב או על צמחים אחרים שאיננו מעוניינים בכך. חיה בסימביוזה עם זנב סנונית, כשהזחל ניזון מהצמח ומפריש הורמון גדילה המסייע לרודה.

שושניים (שום, בצל, חצב, יקינטון) - דוחים מזיקי קרקע.

רוזמרין - דוחה נמלים ומושך מאביקים.

אלת המסטיק - דוחה מזיקי עלה כמו זחלים וכנימות.

יחסי גומלין בין צמחים לבעלי חיים

בטבע נראים סוגים שונים ומגוונים של יחסי גומלין בין הצמח לבעלי החיים: הפצת זרעים, האבקה, סימביוזה, יחסי התגוננות ו"התקפה" לצורך מזון.

מזיקים

הצמחייה הטבעית המתקיימת ללא תלות באדם - יכולה להתגונן מפני המזיקים בעצמה ואינה זקוקה לסיוע האדם. אולם הצמחייה החקלאית רגישה מאוד למזיקים ואינה יכולה להתגונן

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

בעצמה, כיוון שעברה תהליך של ביות. אורגניזם שעבר ביות מתקשה לשרוד בעצמו בטבע, ולכן נבוא לעזרתו. החרקים, על כל מיניהם, הם בעלי קצב רבייה גבוה ביותר; כך למשל, זוג זבובים המתרבים באופן אידיאלי (ללא התערבות וללא פגיעה) עלולים להביא למצב שתוך שנתיים כל כדור הארץ יכוסה בגובה של מטר וחצי בזבובים. תכשירים מדבירי חרקים מזיקים אף לאדם, ובנוסף לכך, החרקים עלולים לעבור מהפך ולגלות עמידות לחומרי ההדברה; הפתרונות לכך הם שתילת צמחים דוחי מזיקים, ריסוס והדברה, אפילו בחומרים ידידותיים.

יחסים חיוביים

ישנם צמחים שהם אנטומופילים (אנטמוס - חרק; פילוס - אוהב) - צמחים אלה זקוקים לחרקים לצורך הרבייה שלהם. הם בעלי פרח זכרי ופרח נקבי, והחרקים מעבירים אבקה מזה לזה. כיום תהליך ההאבקה מתקיים באמצעות הדבורים, אך בעבר שימשו לכך גם פרפרים וזבובים, שאינם עושים זאת עוד כיום כיוון שהכחדנו להם את בני גידולם ליצירת השדות, או שהרגנו אותם בטעות בריסוסים.

דבורה - האבקה נתפסת לה לפרווה בעת שאוספת צוף - היא "מסרקת" את זה ברגלה ומכניסה למעיין סל הנושאת על רגלה האחורית. כשהיא עוברת מפרח לפרח, מעבירה אבקנים מפרח אחד למשנהו, ובכך מאביקה ועוזרת לריבוי צמחים.

קיפוד וחדף - בעלי חיים אידיאליים לצידחלזונות, חרקים שונים ואף נחשים.

עכביש וגמל שלמה - צידי חרקים מעולים.

חיפושית משה רבנו (מושית) - אוכלת זחלים וביצים של מזיקים או כנימות.

צמחים מושכי ציפורים

צמחים המושכים ציפורים הניזונות מצוף
(יונק דבש, בולבול וכדו') - אבליה, יסמין, יערת הדבש, גרווילאה וורוונה. את כל הצמחים הללו רצוי לשתול באור השמש באזור פתוח.

צמחים המושכים ציפורים אוכלי פירות
(דרורים, אדום חזה, עורבני) - פירקנטה, חבושית, פיטנגו, עץ השמן הכסוף/הנקוד, אלת המסטיק, תות ותאנה.

צמחים המושכים ציפורים הניזונות מזרעים

(חוחית, ירקון, ירגזי, פצחן, דררה) - דרדר, ברקן, חמניה, זית ודגניים למיניהם.

מתקנים למשיכת ציפורים בגינה קהילתית: בריכת מים, ערימת קומפוסט, פינת גזם של ענפים מתים ושיחים צופים.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

שנת שמיטה

משמעות שנת השמיטה אינה רק במונח החקלאי, אלא קשורה גם בהחזקת נכסים, החזקת קשרים והחזקת ידע. שמיטה משמעותה להרפות ממה שאני מחזיק. השמיטה חלה בחקלאות אך, גם בתרבות, בחברה ובסביבה. לפי הרב קוק, מה שעושה השבת לפרט, עושה השמיטה לכלל העם. בשנת שמיטה הכול שייך לכולם, אפשר לנוח מהצורך להחזיק ומתקיים צדק חברתי וסביבתי.

גינות קהילתיות מתמודדות אחת לשבע שנים עם העובדה שאסור לעבד את הקרקע (אם הקהילה דתית בחלקה) או שלא רוצים בכך. לפיכך, עולה השאלה, מה לעשות בגינה. לשאלה זו פתרונות רבים כיד הדמיון הטובה עלינו. בשנה זו מומלץ ללמוד, להיפגש, לחשוב על העתיד, לתכנן תכניות ועוד, אך לאלו שעדיין רוצים לגדל צמחים, להלן כמה עקרונות לגינון במצעים מנותקים, גם בלי קשר לשמיטה.

מה שומטים? גינון במצעים מנותקים, עציץ עם תחתית ומעליו גג.
עציץ עם גג ורצפה, מותר לעבדו. (אז שומטים או לא? זה לא ברור!) כיסוי מוגדר כגג כשלו מינימום חמישים אחוז רשת צל.

גינות קהילתיות בשנת שמיטה - רעיונות לא גנניים

קומפוסטר, פינות ישיבה, סככות, מעגלי מדורות, טאבוניים; גיבוש התושבים, הפנינג, לימוד קהילתי, סדנאות יצירה, לימודי טבע - מה קורה לצמח בשנת שמיטה? הכשרת השטח (שבילים), דגש על חיות (תיבות, קינון, מקומות מסתור); טיפול במערכת השקיה, מערכת מים אפורים, בישולי שדה, מיחזור וכדומה.

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

מקורות

אתר רשת גינות

<http://qinot.sustainable-jerusalem.org/>

אתר גינות קהילה בישראל

<http://israel-gardens.blogspot.com/>

אתר המשרד להגנת הסביבה בנושא גינות קהילתיות

http://www.sviva.gov.il/bin/en.jsp?enPage=BlankPage&enDisplay=view&enDispWh at=Object&enDispWho=Articals^I3496&enZone=qinot_city

אתר אש"ל ג'וינט ישראל

<http://www.eshelnet.org.il/>

תנועת הגינון הקהילתי בגרמניה

<http://www.cityfarmer.org/german99.html>

אתר החברה להגנת הטבע פעילות בעיר ובישוב שלי

<http://www.teva.org.il/?CategoryID=1714>

1. אתר משרד החקלאות ושה"מ <http://www.moag.gov.il/agri>

Art Ludwig www.oasisdesign.net

2. Clivus Multrum www.clivusmustrum.com

3. www.jademountain.com

4. Carl Linstrom, Greywater Systems www.greywater.com

5. David del Porto, composting toilets and ecological engineering
www.ecological-engineering.com

6. Canadian Dept of Urban Agriculture www.cityfarmer.org

7. Solar Aquatics www.solaraquatics.com

8. US Environmental Protection (EPA) List of Wastewater Publications – many can be downloaded directly. <http://www.epa.gov/OWM/secttre.htm>

9. Small Flows Journal www.nsf.wvu.edu

סודן של הגינות הקהילתיות

מדריך מקיף להקמה, תחזוקה והפעלה של גינות קהילתיות

- Brooks, Dr. David, article posted on www.idrc.ca 1.
- Caduto. Michael. Pond and Brook; A Guide to Nature in Fresh Water Environments. 2.
University Press of New England. 1985
- Del Porto, David. The Composting Toilet System Book. CEPP, Box 1330, Concord, 3.
MA 01742-1330. 1999
- Jenkins, J.C. The Humanure Handbook. Jenkins Publishing. 1995 4.
- Harper, Peter. Fertile Waste; Managing Your Domestic Sewage. Centre for Alternative 5.
Technologies Publications. Machynlleth, Powys, SY 20 9 AZ . 1997
<orders@catmailorder.demon.co.uk>
- Lyle, John Tillman. Regenerative Design for Sustainable Development. John Wily and 6.
Sons. 1994
- Roseland, Mark. Toward Sustainable Communities. New Society Publishers. 1998 7.
- SIDA (Swedish International Development Agency). Ecological Sanitation. Stockholm. 8.
1998
- Van der Ryn, Sym. The Toilet Papers; Recycling Waste and Conserving Water. 9.
Ecological Design Press, Ten Libertyship Way, Suite 185, Sausalito , CA 94965, 1995
- FAO Soils Bulletin 40. China: Recycling of Organic Wastes in Agriculture. Rome. 10.
1985